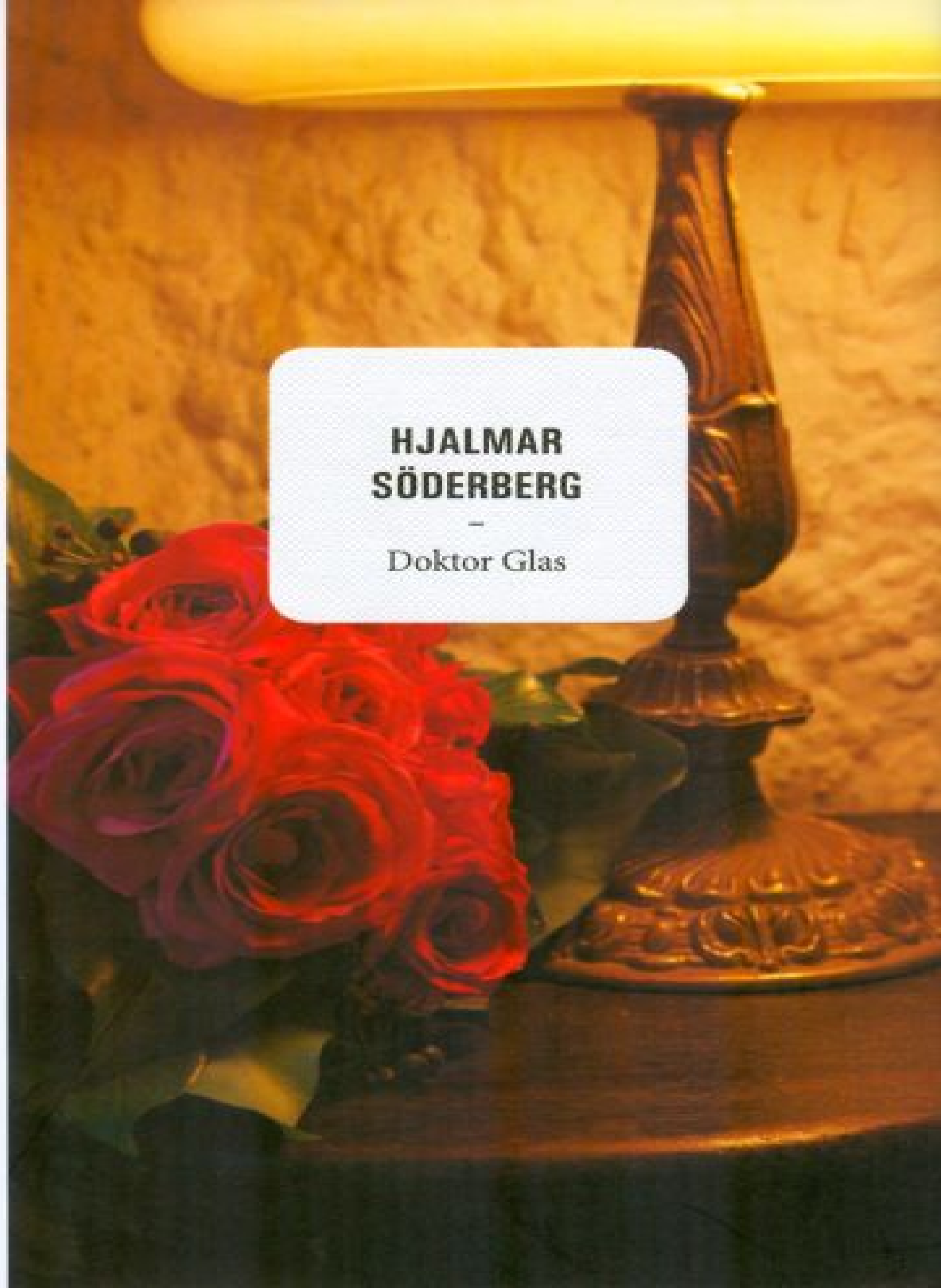

**HJALMAR
SÖDERBERG**
—
Doktor Glas

Table of Contents

12. lipnja
14. lipnja
15. lipnja
18. lipnja
19. lipnja
21. lipnja
22. lipnja
23. lipnja
28. lipnja
2. srpnja
5. srpnja
6. srpnja ujutro
7. srpnja
9. srpnja
10. srpnja
11. srpnja
13. srpnja
14. srpnja
17. srpnja
24. srpnja
25. srpnja
26. srpnja
2. kolovoza
3. kolovoza
7. kolovoza
8. kolovoza
9. kolovoza
10. kolovoza
12. kolovoza
13. kolovoza
14. kolovoza
17. kolovoza
21. kolovoza

22. kolovoza
(Kasnije.)

23. kolovoza
(Kasnije.)

24. kolovoza

25. kolovoza

26. kolovoza

27. kolovoza

4. rujna

7. rujna

9. rujna

20. rujna

7. listopada

BILJEŠKA O AUTORU

HJALMAR SÖDERBERG

Doktor Glas

Sa švedskoga prevela
Željka Černok

Hrvatsko filološko društvo
biblioteka književna smotra

disput

Zagreb, 2013.

Naslov izvornika

Hjalmar Söderberg

Doktor Glas

Albert Bonniers Förlag AB, Stockholm, 1905.

Zahvaljujemo **Swedish Arts Councilu** na financiranju prevoda.

Knjiga je objavljena uz potporu

Ministarstva kulture Republike Hrvatske

12. lipnja

Takvo ljeto još nikada nisam vidio. Kolovoske vrućine već od sredine svibnja. Po cijele dane ulice i trgove prekriva nepomičan, debeo sloj prašine.

Tek navečer čovjek malo živne. Upravo sam se vratio s večernje šetnje, prošetam se tako gotovo svaki dan nakon što obavim kućne posjete bolesnicima, a njih sada, ljeti, nema tako puno. S istoka zapuše svjež, umjeren vjetar, prašina se podigne i polako otplovi dalje, postavši dugačak veo crvene tkanine koji lebdi prema zapadu. Više nema škripe kola s radnicima, samo povremeno prođe pokoja kočija ili zazvoni tramvaj. Polagano hodam niz ulicu, povremeno sretnem nekog poznanika pa zastanemo na uglu i popričamo. Ali zašto moram stalno sretati pastora Gregoriusa? Svaki put kad ga vidim, sjetim se anegdote koju sam jednom čuo o Schopenhaueru. Taj je oštri filozof sjedio tako jedne večeri u kutu svoje kavane, sam kao i obično, kad su se vrata otvorila i ušao je jedan antipatičan tip. Schopenhauer ga je promotrio s izrazom gađenja i užasa, a onda se bacio na njega i počeo ga udarati štapom. Samo zbog njegova izgleda.

Dobro, ja nisam Schopenhauer, ali kada sam vidio pastora kako mi se približava, bilo je to na mostu Vasabron, odmah sam se zaustavio i okrenuo da promotrim krajolik, rukama se uhvativši za ogradu. Sive zgrade uz zaljev Helgeandsholmen, trošna gotička arhitektura drvene kuće na javnom kupalištu koja se izlomljeno zrcalila u vodi, velike stare vrbe koje su umočile svoje lišće u bujicu. Nadao sam se da me pastor nije vidio i da me neće prepoznati s leđa i već sam gotovo zaboravio na njega kad sam ga odjednom spazio kako stoji kraj mene držeći se za ogradu, isto kao ja, i nakrivivši glavu, u identičnom stavu kao prije dvadeset godina u crkvi Sv. Jakova gdje sam sjedio na obiteljskoj klupi uz svoju blaženu majku i prvi put ugledao tu zastrašujuću fizionomiju koja se uzdigla s propovjedaonice poput neke odvratne gljive i iz sveg glasa grunula Oče naš. Isto debelo, sivkasto lice, isti prljavožuti zalisci, sada možda malo prosijedi, i isti nedokučiv, podao pogled iza naočala. Ne

mogu mu pobjeći, ipak sam ja njegov liječnik, kao što sam liječnik i mnogih drugih, i povremeno mi dolazi sa svojim bolestima.

“Dobra vam večer, gospodine pastore, kako ste?”

“Nije dobro, nije dobro, srce mi je loše, neravnomjerno kuca, mislim da ponekad po noći i stane.”

Drago mi je, pomislim, samo ti umri, stari pokvarenjače, pa da te više ne gledam. Osim toga imaš mladu i lijepu suprugu kojoj vjerojatno piješ krv na slamku i koja će se, kad umreš, preudati za nekog puno boljeg čovjeka. Ali naglas sam rekao:

“A tako, možda biste mogli doći do mene koji dan pa da vidimo kako stoje stvari.”

Ali on mi je imao još puno toga reći, važne stvari: Sada je stvarno neprirodno vruće, kako je glupo što će se graditi velika zgrada parlamenta u tom malom zaljevu, ah, da, ni moja žena nije sasvim zdrava.

I onda je konačno otišao, a ja sam nastavio svojim putem. Ušao sam u staru gradsku jezgru, krenuo gore po Storkyrkobrinkenu i zašao među uličice. Prigušeni sumrak u tim uskim procjepima između kuća, neobične sjenke po zidovima, sjenke kakve čovjek nikada ne vidi u našem kvartu.

Gospođa Gregorius. Došla je neki dan, bio je to čudan posjet. Došla je u moju ordinaciju; dobro sam vidio da je stigla puno prije kraja radnog vremena, ali je čekala do samog kraja i puštala druge prije sebe. A onda je konačno došao red na nju. Crvenjela se i mucala. Na kraju je nešto promrmljala o tome da ju je boljelo grlo. Ali da je sada puno bolje.

“Doći ću ponovno sutra”, rekla je, “sad mi se jako žuri...”

Još uvijek nije došla.

Izašao sam iz mreže uličica i počeo se spuštati prema mostu Skeppsbron. Mjesec je visio iznad Skeppsholmena, žut poput limuna na plavom nebu. Ali moje smirenosti i osjećaja lakoće je nestalo, uništio ih je susret s pastorom. Zašto na svijetu uopće postoje takvi ljudi! Kome ne padne na pamet onaj prastari problem o kojem siromasi često znaju raspravljati za stolom u gostionici: ako bi mogao ubiti kineskog mandarina samo pritiskom gumba na zidu ili samo snagom volje, a onda naslijediti njegovo bogatstvo - bi li to učinio? Na to pitanje nikada nisam mogao odgovoriti, možda zato što

nikada nisam osjetio muke pravog siromaštva. Ali kada bih mogao ubiti ovog pastora samo pritiskom gumba na zidu, učinio bih to.

Dok sam se vraćao kući u tom neprirodnom, blijedom sumraku, činilo mi se da vrućina pritišće baš kao i sredinom dana, kao da je prezasićena očajem, baršunasto crveno nebo koje se naslagalo nad tvorničkim dimnjacima na Kungsholmenu potamnijelo je i nalikovalo na nesreće koje spavaju. Dugim sam koracima krenuo kući nizbrdo uz crkvu Sv. Klare, sa šeširom u ruci jer mi je znoj curio s čela. Nije bilo hlada čak ni pod velikim drvećem na groblju, ali na gotovo svakoj klupi sjedili su parovi i šaputali, neki su sjedili svojim partnerima u krilu i ljubili se zatvorenih očiju.

*

Sada sjedim pred otvorenim prozorom i pišem ovo - za koga? Ni za kojeg prijatelja ili prijateljicu, jedva da i za sebe, jer danas ne čitam ono što sam jučer napisao, kao što ni sutra ovo neću pročitati. Pišem kako bih pokrenuo ruku, misli mi se kreću same od sebe; pišem kako bih ubio koji sat nesanice. Zašto ne mogu spavati? Pa nisam počinio nikakav zločin.

*

Ovo što pišem nije nikakva ispovijed; kome bih se ja to morao ispovijedati? Ne pričam sve o sebi. Pričam samo ono što mi se priča; ali govorim samo istinu. No ne mogu lagati da mi duša nije nesretna, kad jest.

*

Velika, plava noć visi vani nad drvećem na groblju. Sada je gradom zavladała tišina, takva tišina da uzdasi i šaputanja od onih sjenki dolje dopiru sve do mog prozora, ponekad se zrakom prolomi drzak smijeh. Osjećam da u ovom trenutku nitko na cijelom svijetu nije toliko usamljen kao ja. Ja, doktor medicine Tyko Gabriel Glas, koji uvijek pomažem drugima, ali nikada nisam uspio pomoći samom sebi i koji u dobi od trideset i tri godine još nikada nisam bio sa ženom.

14. lipnja

Koji posao! Kako to da sam među svim mogućim zanimanjima odabrao baš ono koje mi najmanje odgovara? Liječnik mora biti jedno od ovog dvoga: voljeti ljude ili biti ambiciozan. Istina, u to sam vrijeme mislio da sam oboje.

Danas mi je opet došla jedna ženica koja je plakala i molila me i preklinjala da joj pomognem. Poznam je već nekoliko godina. Udana je za nekog fiškala, četiri tisućice godišnje ili tako nešto, i troje djece. Djeca su došla, jedno za drugim, u prve tri godine. A onda je pet ili šest godina bila pošteđena, malo se oporavila i povratila nešto snage i mladosti, a situacija kod kuće uspjela se srediti, oporaviti nakon nesreća. Naravno, hrane nikada nije bilo previše, ali izgleda da su se nekako pokrivali. A onda odjednom, opet nesreća.

Jedva da je mogla govoriti od plača.

Naravno, izverglao sam staru lekciju koju uvijek potegnem u takvim slučajevima: moja liječnička dužnost i čuvanje ljudskog života, pa i onog najmanjeg.

Bio sam ozbiljan i neumoljiv. I tako je na kraju bila prisiljena otići posramljena, zbunjena, bespomoćna.

Zabilježio sam slučaj; bio je to osamnaesti otkada prakticiram medicinu, a čak nisam ginekolog.

Prvi slučaj neću nikada zaboraviti. Radilo se o mladoj djevojci, dvadeset dvije godine ili tako nešto, visoka, tamnokosa, pomalo vulgarna, mlada ljepotica. Odmah si mogao vidjeti da je jedna od one vrste koja je preplavila zemlju u Lutherovo vrijeme, jer bio je u pravu kad je napisao: ženi je jednako nemoguće živjeti bez muškarca kao što joj je nemoguće odgristi vlastiti nos. Gusta buržujska krv. Otac je bio bogati trgovac, ja sam bio njihov obiteljski liječnik, zato je došla k meni. Bila je izvan sebe, ali ne naročito stidljiva.

“Spasite me”, molila je, “spasite me.”

Ispričao sam joj sve ono o svojim dužnostima, ali bilo je očito da ne shvaća. Objasnio sam joj da je zakon sasvim jasan u vezi s tim pitanjem.

“Zakon?” pogledala me upitno.

Savjetovao sam joj da se povjeri majci: onda će ona razgovarati s tatom i onda će se morati udati.

“O, ne, moj zaručnik ništa nema, a i otac mi nikada ne bi oprostio.”

Nisu bili zaručeni, samo je rekla “zaručnik” jer nije mogla pronaći neku bolju riječ, ljubavnik je riječ iz romana koja u govoru zvuči nepristojno.

“Spasite me, zar nemate srca! Ne znam što da učinim, idem se utopiti!”

Postao sam nestrpljiv. Nisam osjećao nikakvo posebno suosjećanje prema njoj, takve se stvari uvijek same srede, pogotovo kad se ima novca. Samo ponos malo pati. Šmrcala je i puhala nos i pričala zbrda-zdola, a na kraju se bacila na pod i počela udarati nogama i vrištati.

I, naravno, završilo je onako kako sam i mislio da će završiti; otac, surovi grubijan, odvalio joj je nekoliko pljuski, a onda je ekspresno udao za njenog partnera u zločinu i poslao ih na medeni mjesec.

Takvi me slučajevi nikada nisu naročito mučili. Ali osjećao sam bol zbog one blijede ženice danas. Toliko patnje i muke za tako malo veselja.

Čuvanje ljudskog života - kad ja to kažem, što je to drugo nego podlo licemjerje, a što bi drugo i moglo biti za osobu koja si uzme vremena da malo razmisli. Pa ljudski je život svuda oko nas. A kada je ikome bilo ozbiljno stalo do nepoznatog, stranog, neviđenog ljudskog života, iznimka je možda samo nekoliko vidljivo budalastih filantropa. To se vidi na djelima. Sve vlade i parlamenti na svijetu to pokazuju.

A tek *dužnost*, kako praktičan zaklon iza kojega se možemo zavući kako bismo izbjegli učiniti ono što bi trebalo.

Ali ne možeš ni sve staviti na bubanj, društveni položaj, ugled, budućnost, samo kako bi pomogao nepoznatim i ravnodušnim ljudima. Bilo bi djetinjasto računati na to da oni neće nikome reći. Prijateljica se nađe u istoj kaši, prošire se glasine o tome gdje se može dobiti pomoć i ubrzo svi znaju za tebe. Ne, najbolje je držati se dužnosti, iako je ona samo oslikana kulisa, poput Potemkinovih sela. Samo, bojim se da sam toliko često prisiljen citirati svoje dužnosti da ću na kraju i sam povjerovati u njih. Potemkin je prevario samo

svoju caricu, puno je više prezira vrijedno kad prevariš samog sebe.

*

Položaj, ugled, budućnost. Kao da u bilo kojem trenutku svakoga dana nisam spreman utovariti sve to na prvi brod koji će doći natovaren jednim djelom.

Pravim djelom.

15. lipnja

Ponovno sjedim uz prozor, vani stražari plava noć, a ispod drveća šaputanje i šuškanje.

Na svojoj večernjoj šetnji vidio sam jedan bračni par. Nju sam odmah prepoznao. Nije prošlo mnogo godina otkada sam plesao s njom na balovima i nisam zaboravio kako me svaki put poslije toga počastila besanom noći. Ali ona o tome nije ništa znala. Tada još nije bila žena. Bila je djevojka. Bila je san na javi: san svakog muškarca o ženi.

Sada je polako hodala ulicom držeći pod ruku svog supruga. Skuplje odjevena nego prije, ali vulgarnije, više buržujski, nešto ugaslo i istrošeno u pogledu, a istovremeno zadovoljan izraz lica supruge, kao da nosi trbuh ispred sebe na srebrnom pladnju.

Ne, ne mogu to razumjeti. Zašto mora biti tako, zašto uvijek mora biti tako? Zašto ljubav mora biti lažnog sjaja i već se sljedećeg dana pretvoriti u uvelo lišće ili prljavštinu ili pijanstvo? Jer iz ljudske je čežnje za ljubavlju izrasla cijela ta strana kulture koja se ne odnosi izravno na utaživanje gladi ili obranu od neprijatelja. Naš smisao za lijepo nije potekao ni iz jednog drugog izvora. Sva umjetnost, sva poezija, sva glazba napaja se odande. Najvulgarnija moderna povijesna slika, kao i Rafaelove Madone i Steinlenove male radnice Parižanke, *Andeo smrti*, baš kao i *Pjesma nad pjesmama* i Heineova *Buch der Lieder*, koralni i bečki valcer, ma svaki gipsani ornament na ovoj jadnoj kući u kojoj stanujem, svaki lik na tapetama, oblik one tamo porculanske vaze i uzorak na mom šalu, sve što želi ukrasiti i uljepšati, bilo to uspješno ili ne, potječe odande, iako je ponekad išlo vrlo obilaznim putevima. I to nije nikakva moja noćna fiks-ideja, nego je dokazano već stotinu puta.

Ali taj se izvor ne zove ljubav, nego san o ljubavi.

A s druge je strane sve što je povezano s ostvarenjem tog sna, sa zadovoljenjem nagona, a što proizlazi iz tog našeg najdubljeg instinkta - nešto ružno i nepristojno. To se ne da dokazati, radi se samo o osjećaju: mom osjećaju, ustvari, mislim da svi mi tako osjećamo. Ljudi se često odnose prema ljubavnim pričama drugih

kao prema nečem niskom ili smiješnom, a često ne prave iznimke ni prema vlastitim ljubavnim pričama. A posljedice... Trudna žena je zastrašujuća. Novorođenče je odvratno. Trenuci na smrtnoj postelji rijetko su kada tako neugodni kao porod, ta stravična simfonija vrištanja, prljavštine i krvi.

A tek sam čin. Nikada neću zaboraviti kada sam, kao dijete, prvi put, pod jednim velikim kestenom u školskom dvorištu, čuo prijatelja kako objašnjava "kako se to radi". Nisam htio vjerovati; još mi je nekoliko dječaka to moralo potvrditi i smijati se mojoj gluposti, ali i onda sam im jedva vjerovao, pomućene pameti pobjegao sam od njih. Zar su i otac i majka to tako radili? I hoću li to i ja tako raditi kad narastem, ne bih li to mogao izbjeći?

Uvijek sam osjećao veliki prezir prema zločestim dječacima koji su pisali proste riječi po zidovima i klupama. Ali u tom mi se trenutku činilo kao da je sam Bog za mene napisao nešto prosto na plavom proljetnom nebu i mislim da sam se u tom trenutku prvi put počeo pitati ima li uopće Boga.

Još ni danas se nisam u potpunosti oporavio od tog iznenađenja. Zašto se život naše obitelji mora produžavati i naša žudnja udovoljavati baš kroz taj organ koji nekoliko puta dnevno koristimo kao odvod za nečistoće iz tijela; zašto se to ne može odvijati u činu u kojem se spajaju dostojanstvo i ljepota s najvećom senzualnom ugodom? Činu koji bi se mogao obaviti u crkvi, pred svima, baš kao i u mraku i osami? Ili u hramu ruža na suncu dok zbor pjeva za vrijeme svadbenog plesa.

*

Ne znam koliko već dugo hodam gore-dolje po sobama.

Vani sada sviće, vjetrokaz u obliku pijetla na krovu crkve bliješti prema istoku, vrapci cvrkuću gladno i prodorno.

Neobično kako zrakom uvijek kao da prođu nekakvi trnci prije nego što sunce izađe.

18. lipnja

Danas je bilo malo hladnije pa sam otišao na jahanje prvi put u više od mjesec dana.

Kakvo jutro! Sinoć sam rano otišao u krevet i u komadu prespavao cijelu noć. Nikada ne spavam bez snova, ali noćasnji su snovi bili plavi i lagani. Jahao sam prema Hagi, zaobišao Paviljon eha i Brončane šatore. Rosa i paučina prekrivale su grmlje i guštike, a glasan je šum prolazio kroz krošnje drveća. Kobila je bila poletna, tlo je plesalo pod nama, mlado i zdravo kao na nedjeljno jutro postanka svijeta. Došao sam do male gostionice koju znam, često sam tu svraćao kad sam jahao ovog proljeća. Sjeo sam i popio pivo iz cuga, a onda sam zagrlio smeđooku djevojku oko struka i zaplesao s njom, poljubio je u kosu i odjahao dalje.

Kako to pjesma kaže.

19. lipnja

Dakle gospođa Gregorius. O tome se dakle radi. Istina, pomalo je neuobičajeno.

Ovaj je put došla kasno, radno vrijeme je završilo i sama je sjedila u čekaonici.

Ušla je u ordinaciju vrlo blijeda, pozdravila me i ostala stajati usred prostorije. Pokazao sam joj na stolac, ali nije se pomaknula.

“Prošli put sam se šalila”, rekla je. “Nisam bolesna, sasvim sam zdrava. Htjela sam s vama razgovarati o nečem sasvim drugom, ali to jednostavno nisam uspjela izgovoriti.”

Vani na ulici zaklepetala su kola iz pivovare, zatvorio sam prozor i u toj iznenadnoj tišini čuo kako kaže, tiho i odlučno, riječi su samo malo podrhtavale, kao da će zaplakati:

“Počela sam osjećati strašno gađenje prema svom mužu.”

Stajao sam leđa okrenutih kaljevoj peći. Kimnuo sam glavom da joj dam do znanja da slušam.

“Ne kao čovjeku”, brzo je dodala. “On je uvijek dobar i pristojan prema meni, nikada mi oštru riječ nije rekao. Ali užasno mi je odbojan.”

Duboko je udahnula.

“Ne znam kako da se izrazim”, rekla je. “Htjela sam vas zamoliti nešto jako čudno. Nešto što se možda kosi s time što vi smatrate ispravnim. Jer ne znam što vi mislite o takvim stvarima. Ali nešto kod vas mi ulijeva povjerenje, a ja ne znam nikoga drugoga kome bih se mogla povjeriti u ovom slučaju, nemam nikoga na svijetu tko bi mi mogao pomoći. Biste li mogli razgovarati s mojim mužem? Ne biste li mu mogli reći da imam neku bolest, neku bolest spolnih organa, i da se on mora odreći svojih prava, barem na neko vrijeme?”

Prava. Prešao sam rukom preko čela. Padne mi mrak na oči kad čujem da se ta riječ koristi u tom značenju. Isuse Bože, kako ljudski mozak funkcionira kad su i od toga napravili prava i obaveze!

Odmah mi je bilo jasno da joj moram pomoći koliko god mogu. Ali nisam odmah znao što da kažem, htio sam da mi još priča. Možda je moje suosjećanje bilo pomiješano s određenom dozom najobičnije

radoznanosti.

“Oprostite, gospođo Gregorius”, pitao sam, “koliko ste dugo u braku?”

“Šest godina.”

“I jesu li vam ta, kako ih vi zovete, prava vašeg muža uvijek teško padala?”

Malo je pocrvenjela.

“Uvijek je bilo teško”, rekla je. “Ali u zadnje vrijeme postalo mi je nepodnošljivo. Ne mogu više, ne znam što ću učiniti ako se to nastavi.”

“Ali”, prekinuo sam je, “pastor više nije tako mlad. Čudi me da u tim godinama može toliko... zahtijevati. Koliko on, ustvari, ima godina?”

“Pedeset i šest, mislim, ne, možda pedeset i sedam. Ali izgleda starije.”

“Ali recite mi, gospođo Gregorius, zar nikada niste s njim razgovarali o tome? Rekli mu koliko vas to muči i lijepo ga zamolili da vas poštedi?”

“Jesam, jednom sam ga zamolila. Ali odgovorio mi je upozorenjem. Rekao mi je da ne možemo znati ima li Bog namjeru pokloniti nam dijete, iako to do sada nije učinio, i da bi zato bio jako velik grijeh kada bismo prestali raditi ono što Bog želi da radimo kako bismo dobili dijete... I možda je u pravu. Ali tako mi je teško.”

Nisam mogao suzdržati osmijeh. Prepredeni stari jarac!

Primijetila je moj osmijeh i mislim da ga je krivo protumačila. Neko je vrijeme stajala bez riječi kao da se predomišlja, a onda je ponovno počela govoriti, tihim, drhtavim glasom, dok joj se crvenilo sve više širilo po koži.

“Ne, morate sve znati”, rekla je. “Možda ste već pretpostavili, odmah ste me prozreli. Ako već tražim da lažete za mene, onda barem moram biti iskrena prema vama. A vi presudite kako vam drago. Ja sam nevjerna žena. Pripadam drugom muškarcu. I zato mi je to postalo tako strašno teško.”

Izbjegavala je moj pogled dok je to govorila. A ja, ja sam je tek tada pošteno vidio. Tek sam tada vidio da u mojoj ordinaciji stoji žena, žena kojoj je srce prepuno požude i bola, mladi pupoljak oko kojeg se širi miris ljubavi i koja se crveni od srama što je taj miris toliko opojan i jak.

Osjetio sam da sam probljedio.

Konačno je podigla glavu i pogledala me u oči. Ne znam što je mislila da će iščitati u mom pogledu, ali više nije mogla stajati, spustila se na stolac i počela se tresti od plača. Možda je mislila da je nisam ozbiljno shvatio, a možda i da sam ravnodušan i okrutan te da se uzalud razotkrila nepoznatoj osobi.

Prišao sam joj, uzeo je za ruku i polagano je potapšao:

“Hajde, hajde, nemojte plakati, nemojte plakati. Pomoći su vam. Obećavam vam to.”

“Hvala vam, hvala...”

Poljubila mi je ruku, namočila je svojim suzama. Još samo jedan strašni jecaj, a onda je kroz suze zasjao osmijeh.

Ni ja nisam mogao suzdržati osmijeh.

“Ali niste mi trebali reći ovo zadnje”, rekao sam. “Ne zato što se trebate bojati da ću iskoristiti vaše povjerenje, nego zato što takve stvari čovjek treba zadržati za sebe. Uvijek, bez iznimki, koliko god dugo može. Naravno, ja bih vam svejedno pomogao.”

Odgovorila je:

“*Htjela* sam vam reći. *Htjela* sam da netko o kome imam visoko mišljenje i kome se divim zna za to i da me zbog toga ne prezire.”

A onda mi je ispričala dugu priču: jednom je prilikom, prije možda godinu dana, slušala razgovor između mene i njenog supruga pastora - on se loše osjećao, pa sam mu došao u kućni posjet. Došli smo na temu prostitucije. Sjećala se svega što sam rekao i ponovila mi to - bilo je to nešto vrlo jednostavno i obično, da su te jadne djevojke isto ljudi i da ih kao takve treba tretirati itd. Ali ona nikada prije nije čula da netko tako govori. I odonda mi se divi i zato je sada skupila hrabrost da mi se povjeri.

Sve to sam potpuno zaboravio... Ali, prije ili kasnije, sve izađe na vidjelo.

Dakle obećao sam joj da ću još istoga dana porazgovarati s njenim mužem i ona je otišla. Ali zaboravila je rukavice i suncobran pa se vratila po njih, a onda ponovno nestala. Blistala je od sreće, zaigrano vesela poput djeteta koje je dobilo ono što je htjelo i koje očekuje da će se dogoditi nešto jako zabavno.

*

Poslijepodne sam otišao tamo. Pripremila ga je: tako smo se

dogovorili. Razgovarao sam s njim nasamo. Bio je još sivlji u licu nego inače.

“Da”, rekao je, “žena mi je već rekla kako stoje stvari. Ne mogu riječima izraziti koliko me boli njeno stanje. Toliko smo se iskreno nadali i priželjkivali da ćemo jednom dobiti dijete. Ali ne pristajem na odvojene spavaće sobe, to odlučno odbijam. Jer to je toliko neuobičajeno u našim krugovima da bi samo izazvalo govorkanja. Osim toga, ja sam star čovjek.”

Šuplje se nakašljao.

“Dobro”, rekao sam, “naravno, ja ne sumnjam da vam je zdravlje vaše supruge važnije od svega. A i, po svemu sudeći, imamo dobre šanse da je sasvim izliječimo.”

“Za to se molim Bogu”, odgovorio je. “Ali, doktore, što mislite koliko dugo bi to moglo trajati?”

“To je teško reći. Ali sigurno je potrebno barem pola godine potpunog odricanja. A onda ćemo vidjeti...”

On ima nekoliko prljavosmeđih mrlja na licu koje su sada postale još tamnije i izraženije na toj bezbojnoj koži, a oči su mu se stisnule.

*

On je jednom već bio oženjen, stvarno šteta što mu je ta prva žena umrla! U njegovoj radnoj sobi visi njen portret u ugljenu: jednostavna, žilava i “pobožna” ženska, dosta slična dragoj Katherini von Bora, Lutherovoj ženi.

Ona mu je sigurno pasala. Šteta što je umrla!

21. lipnja

Tko je taj sretnik? To se još od prekjučer pitam.

Neobično kako sam to brzo saznao i ispostavilo se da se radi o mladiću kojeg čak i površno poznam. Klas Recke.

Da, da, to je stvarno nešto sasvim drugo od pastora Gregoriusa.

Upravo sam ih sreo, na svojoj večernjoj šetnji. Besciljno sam lutao ulicama u toplom, ružičastom sumraku, šetao i razmišljao o njoj, toj maloj ženici. Često razmišljam o njoj. Ušao sam u jednu pustu sporednu ulicu i odjednom ih ugledao kako hodaju prema meni. Izašli su iz jedne kuće. Brzo sam izvadio maramicu i ispuhao nos kako bih sakrio lice. Što je, naravno, bilo nepotrebno: on jedva da bi me prepoznao, a ona me nije ni vidjela, slijepa od sreće.

22. lipnja

Sjedim i čitam ovo što sam sinoć napisao, stalno to iznova čitam i kažem samome sebi: dakle, stari moj, postao si svodnik?

Gluposti. Oslobodio sam je nečega užasnog. Smatrao sam da je to nešto što sam *morao* učiniti.

A što ona radi, njena je stvar.

23. lipnja

Ivanjska noć. Svijetla, plava noć. Sjećam te se iz djetinjstva kao najlakše, najvrtoglavije, najprozračnije od svih noći, zašto si sada tako zagušljiva i mučna?

Sjedim za prozorom i razmišljam o svom životu, pokušavam otkriti zašto je krenuo u sasvim drugom smjeru od života ostalih ljudi, toliko daleko od uobičajenih puteva.

Da razmislim.

Nedavno, dok sam se vraćao kući preko groblja, ponovno sam bio svjedokom jednoj od onih scena za koje naši moralni kolumnisti u novinama kažu da se ne daju opisati. Očito je da je nagon koji te jadne ljude na groblju tjera da pobude opći bijes ljudi neopisivo jak. On tjera lakoumne muškarce na svakojake ludosti, a poštene i razumne da se podvrgnu velikim odricanjima. A žene navodi da odbace osjećaj srama koji im je usađivan generacijama i ojačan odgojem, da istrpe strašnu tjelesnu patnju i, često, da se strmoglave u najdublji čemer.

Samo još mene nije ni na što natjerao. Kako je to moguće?

Moji su se osjećaji kasno probudili, u trenutku kad je moja volja već bila volja odraslog muškarca. Kao dijete bio sam vrlo ambiciozan. Rano sam navikao na samokontrolu i naučio razlikovati što je moja iskrena, stalna želja, a što je samo trenutačna želja, trenutna požuda; naučio sam slušati jedan glas i prezirati drugi. A onda sam primijetio da je to nešto prilično rijetko kod ljudi, možda čak i rjeđe od darovitosti ili genijalnosti, i zato mi se ponekad čini da bih, ustvari, trebao biti netko neobičan i značajan. I u školi sam bio zaista sjajan: uvijek najmlađi u razredu, počeo studirati s petnaest godina i diplomirao medicinu s dvadeset i tri. Ali tu sam stao. Nisam išao dalje na specijalizaciju, nisam išao na doktorat. Razni su mi ljudi htjeli posuditi novac, koliko god mi treba, ali ja sam bio umoran. Nisam se imao volje specijalizirati za nešto, htio sam zarađivati za kruh. Ambicije školarca za dobrim ocjenama bile su zadovoljene i nestale su, ali ih, začudo, nikada nisu zamijenile ambicije odraslog muškarca. Mislim da je to bilo zato što sam u tom

razdoblju počeo razmišljati. Za to prije nisam imao vremena.

Ali cijelo to vrijeme moji su nagoni bili napola uspavani, dovoljno živi da pobude neodređene snove i žudnje, kao kod mlade djevojke, ali ne toliko jaki i izazovni kao kod drugih mladića. Čak i kad sam znao provesti koju noć budan, opsjednut vrućim maštarijama, nikada mi nije palo na pamet ono nezamislivo, da bih mogao potražiti zadovoljenje kod žena koje su moji prijatelji posjećivali, žena koje su mi nekada znali pokazati na ulici i koje su mi se činile odbojnima. I zbog toga je vjerojatno moja mašta uvijek rasla sama od sebe i sama se razvijala, bez gotovo ikakva dodira s maštom mojih prijatelja. A i uvijek sam bio puno mlađi od njih, u početku ništa nisam razumio kad su razgovarali o tim stvarima, a zato što nisam razumio, navikao sam se da i ne slušam. Tako sam ostao "čist". Nisam počinio ni obične dječачke grijeha, jedva da sam i znao što bi to bilo. Nisam bio religiozan da bi me to zadržavalo, ali sanjario sam o ljubavi, o, tako lijepe snove, i znao sam da će se jednom ostvariti. Nisam htio prodati svoje pravo prvorođenog za običnu kašu, nisam htio uprljati svoju bijelu maturantsku kapu.

Moji snovi o ljubavi - nekada mi se činilo da su toliko blizu, toliko blizu ostvarenja. Ivanjska noći, neobična blijeda noći, uvijek mi iznova probudiš ovo sjećanje, sjećanje koje je, ustvari, jedino sjećanje koje imam u životu, jedino koje preostaje kad sve drugo potone i pretvori se u prašinu i ništavilo. A opet, to što se dogodilo bilo je toliko nevažno. Bio sam na ujakovu imanju za ivanjske ferije. Tamo je bilo puno mladih, plesalo se i igralo. U toj se grupi nalazila i jedna djevojka koju sam sreo nekoliko puta ranije na obiteljskim večerama. Nisam prije puno o njoj razmišljao, ali kad sam je sada ugledao, odjednom sam se sjetio što mi je prijatelj rekao o njoj kad smo jednom bili u gostima: onoj tamo curi se sviđaš, cijele te večeri gleda. Toga sam se sada sjetio i iako nisam u potpunosti vjerovao u to, ipak me to potaklo da je gledam više nego što bih možda činio, i primijetio sam da i ona mene povremeno pogleda. Ne bih mogao reći da je bila ljepša od drugih, ali je sa svojih dvadeset godina bila u punom cvatu, tanka bijela bluza prekrivala joj je mlade grudi. Nekoliko smo puta plesali zajedno oko ivanjskog stupa. Budući da se približavala ponoć, krenuli smo svi zajedno gore na brdo da bismo imali bolji pogled i zapalili ivanjski kriješ, namjeravali smo ostati tamo

dok ne izađe sunce. Put nas je vodio kroz šumu između visokih, stamenih borova, hodali smo u parovima, ja sam hodao uz nju. Kad se spotaknula o jedan korijen u mraku šume, pružio sam joj ruku, žmarci sreće prošli su mi tijelom kad sam osjetio njenu malenu, nježnu, čvrstu, toplu ruku u svojoj, i nisam je pustio ni kad se puteljak izravnao. O čemu smo razgovarali? Ne znam, ne sjećam se ni riječi, sjećam se samo da se u njenom glasu osjetila tajna struja tihe i odlučne privrženosti, da se to osjetilo u svakoj njenoj riječi, kao da je to što hoda šumom držeći se sa mnom za ruku nešto što je već dugo priželjkivala i o čemu je sanjala. Stigli smo na vrh brda, ostali su već bili tamo i zapalili vatru te posjedali uokolo u grupicama ili parovima. I na drugim brdima i uzvisinama plamtjele su vatre. Iznad nas prostro se svemir, velik, svijetao i plav, a ispod zaljevi, tjesnaci i široki zaton, ledeno blistavi i duboki. Još uvijek sam je držao za ruku, mislim da sam se čak odvažio polako je pogladiti. Potajice sam je pogledavao i vidio da joj koža crveni u toj blijedoj noći i da su joj oči pune suza, ali nije plakala, disala je ujednačeno i smireno. Sjedili smo u tišini, ali u meni je sve pjevalo, jedna stara pjesma, ne znam otkud sam se baš nje sjetio:

*Gori vatra, gori jasnim plamenom, ne prestaje palacati
da sa svojom dragom zakoračim u nju i počnem plesati?*

Dugo smo tako sjedili. Tu i tamo netko bi ustao i krenuo kući, i čuo sam kako netko kaže: veliki su oblaci na istoku, nećemo vidjeti izlazak sunca. Grupica se raspršila, ali mi smo ostali sjediti sve dok na kraju nismo ostali sami. Dugo sam je promatrao, a i ona mene. A onda sam je uhvatio za glavu i poljubio, lagan, nevin poljubac. U tom ju je trenutku netko pozvao, trgnula se, oslobodila mog zagrljaja i otrčala laganim koracima dolje kroz šumu.

Kad sam je sustigao, već je bila s ostalima, mogao sam joj samo tiho stisnuti ruku i ona mi je uzvratila stisak. Dolje na livadi još uvijek se plesalo oko ivanjskog stupa, služavke i mladići koji su radili na imanju zajedno s mladim bogatašima, kao što to bude samo te noći u godini. Ponovno sam zaplesao s njom, bio je to divlji, vrtoglavi ples; na travi je već bila rosa, ali čarolija ivanjske noći još uvijek se osjetila u zraku, cijela je zemlja plesala pod našim nogama, a drugi

parovi nisu šibali pokraj, nego malo iznad, pa malo ispod nas, sve se izokrenulo i vrtjelo. Na kraju smo se uspjeli isplesti iz kola, nismo se usuđivali pogledati jedno drugo, ali smo se bez riječi odšuljali odande i stali iza jednog grma jorgovana. Tamo sam je ponovno poljubio. Ali sada je bilo drukčije, glava joj je bila naslonjena na moju ruku, zatvorila je oči, njezina su usta postala živo biće pod mojim poljupcem. Stavio sam joj ruku na grudi, osjetio kako je stavila svoju ruku preko moje, možda se mislila obraniti, odmaknuti moju ruku, ali umjesto toga pritisnula ju je jače na svoje grudi. Za to joj je vrijeme sjaj prelazio preko lica, prvo slabašan, a onda sve jači, dok na kraju nije postao užarena svjetlost, otvorila je oči, ali ih je, zaslijepljena, bila prisiljena odmah ponovno zatvoriti, i kad smo konačno završili taj dugi poljubac, stajali smo obraz uz obraz i začuđeni zurili ravno u sunce koje se probilo iza oblaka na istoku.

I više je nikada nisam vidio. Onda je prošlo deset godina, ove je noći točno deset godina i još i danas se razbolim i poludim kad se toga sjetim.

Nismo se dogovorili da se nađemo sljedeći dan, nismo mislili na to. Njeni su roditelji živjeli na jednom imanju u blizini, pa smo uzeli zdravo za gotovo da ćemo se sastati i zajedno provesti sljedeći dan i sve dane do kraja života. Ali sljedećeg je dana kišilo, cijeli je dan prošao da je nisam vidio, a navečer sam se morao vratiti u grad. Tamo sam nekoliko dana kasnije u novinama pročitao da je mrtva. Utopila se na kupanju, ona i još jedna mlada djevojka.

Da, bilo je to prije točno deset godina.

Isprva sam bio očajan. Ali mora da sam prilično jaka osoba. Učio sam kao i prije, položio ispite u jesen. Ali sam i patio. Noćima sam je stalno vidio pred sobom. Vidio sam to bijelo tijelo kako leži među morskome travom i muljem i kako ga ljulja voda. Oči su joj bile širom otvorene, kao i usta koja sam ljubio. A onda su došli ljudi u čamcu s kukom. Zabili su joj kuku u grudi, iste one mlade djevojačke grudi koje je moja ruka nedavno milovala.

Poslije toga trebalo mi je dugo vremena prije nego što sam ponovno osjetio da sam muškarac i da na svijetu postoje žene. Ali tada sam već bio otvrdnuo. Sada kad sam jednom osjetio iskru tog

velikog plamena, nisam imao nikakvu namjeru zadovoljiti se lažnom ljubavlju. Drugi možda manje inzistiraju na tome, ali to je njihova stvar, ustvari, ne znam ima li to neko veće značenje. Ali osjećao sam da meni puno znači. A bilo bi naivno vjerovati da čovjekova volja ne može regulirati takve sitnice, ako ta volja postoji. Dragi Martine Luthere, ti vredniji učitelju pastora Gregoriusa, ti mora da si bio veliki tjelesni grešnik s obzirom na to koliko si količinu gluposti napisao na tu temu. Ali ipak si bio iskreniji nego tvoji današnji sljedbenici i to će ti zauvijek ostati veliki plus.

I tako su godine prolazile i život me mimoišao. Vidio sam mnogo žena koje su ponovno zapalile moju požudu, ali upravo me te žene nikada nisu primjećivale, kao da za njih nisam ni postojao. Kako je to moguće? Mislim da sada shvaćam. Zaljubljena žena ima čaroban način hoda i njena koža i cijelo njeno biće blistaju, i to je upravo ono što me privuče. Uvijek mi takve žene izazovu požudu. Ali budući da su one već zaljubljene u druge muškarce, ne mogu me vidjeti. Umjesto toga gledaju me druge žene; ipak sam ja mladi liječnik, na početku dobre karijere, i zato sam smatran savršenom prilikom i dosta me žena progonilo. Ali uvijek uzalud.

Da, godine su prolazile i život me mimoišao. Ja samo radim. Ljudi mi dolaze sa svojim bolestima raznih vrsta i ja ih liječim što bolje mogu. Neki ozdrave, neki umru, većina ih nastavi živjeti sa svojim bolovima. Ne dajem im nikakve čarobne napitke: neki kojima nisam mogao pomoći okrenuli su se mudracima i notornim šarlatanima i ozdravili. Ali mislim da me ljudi smatraju savjesnim i opreznim liječnikom. Mislim da sam ja tipičan obiteljski liječnik s velikim iskustvom i mirnim pogledom koji ulijeva povjerenje. Vjerojatno bi imali manje povjerenja u mene kada bi znali kako loše spavam.

Ivanjska noći, svijetla, plava noći, prije si bila tako lagana i prozirna i vrtoglava, zašto mi sada tako pritišćeš grudi?

28. lipnja

Na svojoj poslijepodnevnoj šetnji prošao sam pokraj Hotela Grand, gdje je za jednim stolom na terasi sjedio Klas Recke i pio viski. Produžio sam još nekoliko koraka, a onda se okrenuo i sjeo za stol u blizini kako bih ga mogao promatrati. Nije me vidio ili me nije htio vidjeti. Naravno da mu je ženica ispričala o svom posjetu meni i sretnom ishodu tog posjeta - na tome joj je vjerojatno zahvalan, ali mu je možda pomalo neugodno što zna da je još netko upućen u njihovu tajnu. Sjedio je nepomično i gledao ljude kako prolaze, pušeci vrlo dugačku, tanku cigaru.

Ulicom je prošao dječak koji je prodavao novine: kupio sam *Aftonblad* da bih se imao iza nečega sakriti i promatrao ga preko ruba novina. I ponovno mi je glavom prošla ista misao koju sam imao kad sam ga prije mnogo godina ugledao prvi put: zašto je taj muškarac dobio lice koje je trebalo biti moje? Tako bih otprilike ja trebao izgledati kad bih si mogao promijeniti izgled. Ja koji sam u to vrijeme tako gorko patio što sam ružan kao vrag. Sad mi je svejedno.

Mislim da nikada nisam vidio ljepšeg muškarca. Hladne, svijetlosive oči uokvirene tamnim, zbog čega izgledaju sanjarske i duboke. Sasvim ravne obrve koje dopiru sve do sljepoočnica, mramorno bijelo čelo, tamna, gusta kosa. Ali u donjem dijelu lica samo su usnice savršeno lijepe, drugdje su posvuda sitne bizarnosti, nepravilan nos, tamna koža koja izgleda kao da je izgorjela, ukratko rečeno, sve što je potrebno da ga spasi od savršene ljepote koja uglavnom pobuđuje porugu.

Kakav je iznutra? O tome ništa ne znam. Znam samo da ga smatraju vrlo pametnim, gledano čisto iz perspektive karijere, i mislim da sam ga češće viđao u društvu njegovih nadređenih nego s kolegama koji su na njegovu nivou.

Stotinu mi je misli prolazilo glavom dok sam ga promatrao kako nepomično sjedi i bulji u prazno, nije pio, a i cigara mu se gotovo ugasila. Stotine starih snova i maštarija ponovno su se probudili u meni dok sam razmišljao o njegovu životu i uspoređivao ga sa

svojim. Često sam si znao reći: *žudnja* je najljepša stvar na svijetu i njena i najmanja kap može pozlatiti cijeli ovaj jadni život, ali zadovoljenje žudnje, čini se, ne znači puno ako ćemo suditi po svim tim konzulima i generalnim konzulima koji se ničega ne odriču, ali prema kojima nikada nisam osjećao neku zavist. No kad vidim muškarca poput njega koji tamo sjedi, duboko u sebi osjećam goru zavist. Problem koji mi je otrovao mladost i koji me muči i sada kao odraslog muškarca njemu se riješio sam od sebe. Istina, tako se riješio i većini drugih ljudi, ali takvo rješenje kod mene ne izaziva zavist, nego samo gađenje, inače bi taj problem i za mene odavno bio riješen. Ali za njega je, od samog početka, ljubav žena bila bogom dano pravo, nikada nije morao birati između gladi i trulog mesa. A nekako i ne vjerujem da je ikada imao vremena puno razmišljati, ne vjerujem da su mu misli zatrovale vino. On je sretan i na tome mu zavidim.

Sad sam hladnije gledao i na nju, Helgu Gregorius, vidio sam njen presretan pogled kroz sumrak. Da, njih dvoje trebaju biti zajedno, to je prirodno. Gregorius, zašto bi kroz život morala vući to ime i tog čovjeka? To nema nikakvog smisla.

Sunce je počelo zalaziti, crvena je svjetlost sumraka pala na čađavu fasadu zamka. Ljudi su prolazili pločnikom; slušao sam njihove glasove, mršavi Jenkiji sa svojim razvučenim slengom, mali debeli Židovi trgovci sa svojim nazalnim tonovima i obični građani zadovoljnih glasova, tipičnih za subotnje poslijepodne. Tu i tamo netko bi mi kimnuo i ja bih odvratio kimanjem, netko bi podigao šešir, pa bih i ja podigao svoj. Nekoliko poznanika sjelo je za stol blizu mojega, bili su to Martin Birck, Markel i treći gospodin kojeg sam već nekoliko puta sreo, ali sam mu zaboravio ime, ili ga nikada nisam ni znao, gotovo je sasvim ćelav, prije kad sam ga vidio, bili smo negdje unutra i zato ga nisam prepoznao sve dok nije skinuo šešir da me pozdravi. Recke je kimnuo Markelu, kojeg poznaje, i odmah ustao da ode. Na izlasku se približio mom stolu, činilo se da me odjednom prepoznao i pozdravio me vrlo pristojno, iako pomalo distancirano. U Uppsali smo bili na ti, ali to je, čini se, zaboravio.

Čim je odmakao, društvance je odmah počelo pričati o njemu i čuo sam ćelavog gospodina kako se okreće prema Markelu i pita ga:

“A tako, ti dakle poznaješ tog Reckea, on bi trebao biti čovjek

budućnosti, priča se da je ambiciozan?”

Markel: “Da, ambiciozan... Koristit ću tu riječ samo zato što smo veliki prijatelji, inače bi se to točnije moglo ovako opisati - on želi napredovati. Ambicioznost je toliko rijetka. Navikli smo osobu zvati ambicioznom ako želi postati ministar u vladi. Ali tko je uopće ministar u vladi? Prihodi kao manji veletrgovac i jedva toliko moći da može pomoći svojim rođacima, a kamoli nametnuti svoje ideje, ako ih uopće ima. To me, naravno, nimalo ne sprečava da i sam poželim sjediti u vladi, ipak je to puno povoljnija pozicija od ove koju sada imam, ali to ne treba odmah zvati ambicijom. To je nešto drugo. Dok sam još bio ambiciozan, razradio sam vrlo lijep plan kako da osvojim cijelu zemlju i sredim situaciju tako da sve bude kako bi trebalo biti, i kad bi konačno sve bilo toliko dobro da je gotovo dosadno, onda bih si prigrabio koliko god novca mogu i u tajnosti pobjegao, nestao u nekom milijunskom gradu i sjedio u kutu kavane, pio absint i uživao promatrajući kako je sve poludjelo otkada sam se povukao... Ali meni se ipak sviđa Klas Recke, zato što je zgodan i zato što ima neuobičajen talent da si malo sredi i uljepša život ovdje gdje svi samo kukaju.”

Da, Markel, takav je on. Političar koji sada radi u velikim novinama i često piše histerične članke koje bi čovjek trebao čitati kao ozbiljne i koji ponekad i zaslužuju da ih se tako čita. Pomalo neobrijan i raščupan prijepodne, ali navečer uvijek elegantan i dobre volje koja se pali u isto vrijeme kad i ulične svjetiljke. Pored njega sjedio je Birck odsutna pogleda, odjeven u veliku kišnu kabanicu na toj vrućini, zamotao se u nju kao da se smrzava.

Markel se okrenuo prema meni i prijateljski me pitao želim li se pridružiti njihovu ekskluzivnom kružoku starih alkoholičara. Zahvalio sam se i rekao da ću uskoro krenuti kući. To sam i namjeravao iako me, ustvari, uopće nije privlačila moja samotna soba, pa sam ostao sjediti i slušati glazbu koja je dopirala sa Strömparterrena, uporno se i glasno šireći tihim večernjim gradom, i promatrati kako slijepi i izbuljeni prozori dvorca blistaju na površini vode koja je bila mirna i sjajna poput šumskog jezera. I gledao sam malenu plavu zvijezdu koja je treperila iznad Rosenbada. I slušao razgovor za susjednim stolom. Razgovarali su o ženama i o ljubavi i pitali se koji je najvažniji preduvjet da bi se muškarac mogao stvarno dobro zabaviti

sa ženom.

Ćelavi gospodin je rekao: Da ima šesnaest godina, da je crnokosa i mršava i da je vruće krvi.

Markel je rekao uz sanjiv izraz lica: Da je debela i mekana.

Birck: Da me voli.

2. srpnja

Ovo stvarno postaje neugodno. Danas mi se gospođa Gregorius ponovno pojavila u ordinaciji oko deset sati ujutro. Bila je blijeda i uznemirena, velikim je očima zurila u mene.

“Kako ste”, pitao sam odmah, “što se dogodilo, zar se nešto dogodilo?”

Tiho je odgovorila:

“Noćas me uzeo na silu. Praktički na silu.”

Sjeo sam na stolac za svojim stolom i uzeo olovku i komadić papira kao da namjeravam napisati recept. Ona je sjela u kut kauča.

“Jadnice”, rekao sam tiho sebi u bradu. Nisam znao što da kažem.

Rekla je:

“Ja sam stvorena da me se gazi.”

Kratko smo šutjeli, a onda mi je počela pričati. Probudio ju je usred noći. Nije mogao spavati. Molio ju je i preklinjao, plakao. Rekao je da se radi o njegovu spasenju, nije znao koje bi sve velike grijeha mogao počinuti ako mu ona ne udovolji. To je njena dužnost, a dužnost je važnija od zdravlja. Bog će im pomoći, Bog će učiniti da ona svejedno ozdravi.

Sjedio sam nijem od zaprepaštenja.

“Znači, on je prevarant?” pitao sam.

“Ne znam. Ne, mislim da nije. Ali navikao je koristiti Boga za sve moguće, kako mu paše. Svećenici to uvijek rade, poznajem mnogo njih. Mrzim ih. Ali nije prevarant, naprotiv, uvijek mu je bilo sasvim jasno da je njegova religija ona ispravna i, ustvari, smatra da su oni koji je odbace prevaranti, zli ljudi koji namjerno lažu kako bi iskvarili druge ljude.”

Govorila je smireno, glas joj je samo malo podrhtavao i ono što je rekla u nečemu me je iznenadilo: prije toga nisam znao da to malo žensko biće razmišlja, da zna procijeniti čovjeka, čovjeka poput onoga o kojemu je pričala, procijeniti ga tako jasno i objektivno, iako mora da prema njemu osjeća duboko gađenje i iskrenu mržnju. Osjetio sam gađenje i mržnju u podrhtavanju njenog glasa i u svakoj njenoj riječi, i to je prešlo i na mene dok je završavala svoju priču:

htjela je ustati, odjenuti se, otići, provesti cijelu noć lutajući ulicama, ali on ju je čvrsto držao, a on je jak, nije ju puštao...

Osjetio sam navalu vrućine, u sljepoočnicama mi je tutnjalo. Toliko sam jasno čuo glas u sebi da sam se gotovo uplašio da razmišljam naglas, glas mi je šaptao kroz zube: Čuvaj se, pastore! Obećao sam ovoj ženici, ovom malom pupoljku plave, svilenkaste kose da ću je zaštititi od tebe. Čuvaj se, tvoj je život u mojim rukama, ako poželim, mogu učiniti da dođeš do spasenja i prije nego što bi ti to htio. Čuvaj se, pastore, ti me ne poznaješ, moja je savjest potpuno drukčija od tvoje, ja sam sâm svoj sudac, ja sam od one ljudske vrste za koju ti i ne slutiš da postoji!

Je li stvarno sjedila i slušala moje tajne misli? Prošli su me lagani žmarci kad sam odjednom začuo njen glas:

“Mogla bih ga ubiti.”

“Draga gospođo Gregorius”, odgovorio sam uz lagan smiješak, “to se, naravno, samo tako kaže, ali svejedno ne bi trebalo koristiti taj izraz.”

Gotovo da sam rekao: pogotovo ga se ne bi trebalo koristiti kao izraz.

“No”, nastavio sam gotovo u istom dahu kako bih se prebacio na drugu temu, “recite mi kako to da ste se udali za pastora Gregorijusa? Je li se tu radilo o roditeljskom pritisku ili možda maloj zaljubljenosti na krizmi?”

Zadrhtala je kao da se smrzava.

“Ne, nijedno od toga”, rekla je. “Bilo je to tako neobično, ne biste to mogli pogoditi, čak ni shvatiti. Naravno, nikada nisam bila zaljubljena u njega, ni najmanje. Nije tu bilo ni one uobičajene očaranosti svećenikom koji te krizma, ništa takvo. Ali pokušat ću vam sve ispričati i objasniti.”

Primaknula se bliže kutu kauča i stisnula se tamo poput malene djevojčice. I pogleda usmjerenog u nešto neodređeno pokraj mene, počela je pričati.

“Imala sam jako sretno djetinjstvo i ranu mladost. Kad razmišljam o tom vremenu, čini mi se kao bajka. Svi su me voljeli i ja sam sve voljela i mislila da su svi ljudi dobri. A onda sam došla u one godine, znate već. U početku nije bilo nikakve promjene, još uvijek sam bila jako sretna, čak i sretnija nego prije, sve dok nisam navršila

dvadesetu. I mlada djevojka ima svoju putenost, vi to dobro znate, ali je to u prvim godinama mladosti samo čini sretnom. Barem je tako bilo sa mnom. Krv mi je pjevala u ušima, a i ja sam pjevala, stalno sam pjevala, dok sam radila po kući, pjevušila sam dok sam hodala ulicom... I stalno sam bila zaljubljena. Odrasla sam u vrlo religioznoj obitelji, ali ipak nisam mislila da je ljubljenje neki strašan grijeh. Kad sam bila zaljubljena u nekog mladića i on bi me htio poljubiti, pustila sam ga da to učini. I, naravno, znala sam da postoji nešto drugo čega se treba čuvati i da je to strašan grijeh, ali to mi je bilo toliko nejasno i daleko da me nije mamilo. Ne, uopće nije; nije mi čak ni bilo jasno kako je to nekoga moglo mamiti, mislila sam da je to samo nešto što trebaš obaviti kad se udaš i trebaš imati djecu, ali da to samo po sebi ništa ne znači. Ali kad sam imala dvadeset godina, jako sam se zaljubila u jednog muškarca. Dobro je izgledao i bio je dobar i fm - tako sam barem tada mislila, i još uvijek tako mislim kad razmišljam o njemu. Da, mora da je takav - kasnije se oženio mojom prijateljicom iz djetinjstva i vrlo je usrećio. Upoznali smo se jednog ljeta na selu. Poljubili smo se. Jednoga me dana odveo duboko u šumu. Tamo me pokušao zavesti i gotovo mu je uspjelo. O, da mu je barem uspjelo, da barem nisam pobjegla, kako bi sada sve bilo drukčije! Sada bih možda bila udana za njega, ili barem ne bih bila udana za onoga za kojega sam sada udana. Možda bih imala djecu i dom, pravi dom, i ne bih morala biti nevjerna supruga. Ali bila sam sasvim izbezumljena od stidljivosti i straha, istrгла sam se iz njegova zagrljaja i pobjegla, trčala sam kao da bježim od smrti.

Nakon toga nastupio je strašan period. Nisam ga više htjela vidjeti, nisam se usuđivala. Slao mi je cvijeće, pisao brojna pisma i molio me za oprost. Ali ja sam mislila da je ništarija, na pisma nisam odgovarala, a cvijeće sam bacala kroz prozor. Ali stalno sam mislila na njega. No sada više nisam mislila samo na poljupce; sada sam znala što znači kušnja. Imala sam osjećaj da je u meni nastupila promjena, iako se ništa nije dogodilo. Činilo mi se da to svi mogu vidjeti. Nitko ne može znati koliko sam patila. Te jeseni, kad smo se vratili u grad, jednog sam poslijepodneva sama krenula u šetnju. Vjetar je zavijao iza uglova kuća, tu i tamo pala bi poneka kap kiše. Došla sam do ulice u kojoj sam znala da stanuje i prošla pokraj njegove kuće. Zastala sam i vidjela svjetlo na njegovu prozoru,

vidjela sam njegovu glavu u svjetlosti lampe, bio je nagnut nad knjigom. To me je privuklo poput magneta, pomislila sam kako bi bilo lijepo da sam unutra s njim. Ušuljala sam se u kuću i popela se do pola puta stepenicama, a onda sam se vratila.

Da mi je tih dana pisao, odgovorila bih mu. Ali umorio se od uzaludnog pisanja bez odgovora i nakon toga dugo se nismo sreli, mnogo je godina prošlo, a onda je sve bilo drukčije.

Već sam vam rekla da sam vrlo religiozno odgojena. Tada sam se još više zadubila u religiju, počela sam učiti za medicinsku sestru, ali bila sam prisiljena odustati jer sam bila lošeg zdravlja, i tako sam ponovno bila kod kuće, bavila se kućnim poslovima kao i prije, i sanjala i čeznula i molila Boga da me oslobodi mojih snova i čežnji. To mi je bilo toliko neizdrživo da sam osjećala da se nešto mora promijeniti. A onda mi je otac jednog dana rekao da je pastor Gregorius zatražio moju ruku. Bila sam sasvim šokirana, on mi se nikada prije nije obratio na takav način, ništa takvo nisam primijetila. Već je dugo dolazio k nama, majka mu se divila, a otac ga se, mislim, pomalo bojao. Otišla sam u svoju sobu i rasplakala se. Oduvijek mi je nešto kod njega bilo nekako odbojno i mislim da je na kraju to presudilo što sam odlučila pristati. Nitko me nije ni na što prisiljavao niti me je pokušavao nagovoriti. Ali mislila sam da je to Božja volja. Jer učili su me da vjerujem da je Božja volja uvijek ona koja je potpuno oprečna našoj volji. A samo noć prije toga ležala sam budna i molila Boga za oslobođenje i mir. I sada sam mislila da mi je, na svoj način, uslišio molitve. Činilo mi se da sasvim jasno mogu vidjeti njegovu volju. Mislila sam da ću uz tog muškarca prestati čeznuti i žudjeti i da mi je to Bog tako sredio. A i bila sam sigurna da je on dobar čovjek zato što je svećenik.

Ali bilo je drukčije. On nije mogao ubiti moje snove, nego ih samo uprljati. Umjesto toga brzo je ubio moju vjeru. To je jedino na čemu mu mogu zahvaliti jer više ne čeznem da joj se vratim. Sada kada mislim na nju, čini mi se tako čudna. Sve za čim čovjek čezne, sve ono divno na što misli, sve je to grijeh. Zagrljaj muškarca je grijeh ako žudiš za njim i priželjkuješ ga; ah ako ti je to nešto ružno i odbojno, kazna, mučenje, gađenje - onda je grijeh ako to *ne* želiš! Recite mi, doktore Glase, nije li to čudno?"

Sva se zažarila od pričanja. Kimnuo sam joj preko naočala:

“Da, čudno je to.”

“Ili, recite mi, smatrate li vi da je moja ljubav grijeh? Ona nije samo sreća, možda je više očaj nego sreća, ah mislite li da je grijeh? Jer ako je grijeh, onda je sve kod mene grijeh jer ja ne mogu pronaći ništa u sebi što je bolje i vrednije od te ljubavi. Ah možda vas je iznenadilo što vam sve to pričam. Jer imam drugu osobu s kojom mogu razgovarati. No kad se sastanemo, vrijeme je tako kratko, i on tako malo razgovara sa mnom”, odjednom je pocrvenjela, “tako malo razgovara sa mnom o onome o čemu ja najviše razmišljam.”

Sjedio sam tiho i nepomično glave naslonjene na ruku i promatrao je kroz poluspuštene kapke dok je sjedila tamo u kutu mog kauča, rumena pod slapom plave kose. Djeva baršunastih obraza. I pomislio sam: kad bih barem ja bio taj za koga ona osjeća da nema dovoljno vremena za razgovor. Sad kad ponovno progovori - mislio sam - prići ću joj i zatvoriti joj usta poljupcem. Ali sjedila je bez riječi. Vrata prema velikoj čekaonici bila su odškrinuta i čuo sam korake svoje domaćice u hodniku.

Prekinuo sam tišinu:

“Ali recite mi, gospođo Gregorius, zar niste nikada pomislili na razvod? Niste prisiljeni biti s njim zbog novca, pa otac vam je ostavio čitavo bogatstvo, vi ste jedino dijete, vaša je majka još uvijek živa i vodi lagodan život, zar ne?”

“Ah, doktore Glas, vi ga ne poznajete. Razvod - svećenik! Nikada ne bi na to pristao, što god da učinim, što god da se dogodi. Radije bi mi ‘oprostio’ stotinu afera i vratio mi čast i sve takve stvari... Bio bi u stanju u crkvi moliti za mene. Ne, ja sam stvorena da me se gazi.”

Ustao sam:

“Ali, draga gospođo Gregorius, što hoćete da ja učinim? Sada više ne vidim nikakva izlaza.”

Zbunjena, odmahnula je glavom.

“Ne znam. Više ništa ne znam. Ali mislim da će vam on danas doći u posjet, zbog srca, jučer je govorio o tome. Ne biste li mu mogli još jednom nešto reći? Ali, naravno, tako da on ne shvati da sam ja danas bila ovdje i sve vam ispričala?”

“Da, vidjet ćemo.”

Otišla je.

Kada je otišla, uzeo sam jedan stručni časopis da mi odagna misli.

No nije pomagalo, stalno mi je bila pred očima, vidio sam je stisnutu tamo u kutu kauča kako mi priča svoju sudbinu i kako se sve odvijalo, kako je došla do ove lude točke u životu. Čija je to krivica? Je li to krivica onoga muškarca koji ju je jednog ljetnog dana pokušao zvesti u šumi? Jer što je inače zadatak muškarca nego da zavede ženu, bilo to u šumi ili u bračnom krevetu, a onda da joj pomaže i podržava je u svemu što slijedi iz tog zavoda. Čija bi inače bila krivica - pastora? On ju je samo poželio, kao što su bezbrojni muškarci poželjeli bezbrojne žene, poželio je u dobru i u zlu, kako se to kaže na njegovu čudnom jeziku - a ona je pristala, iako nije ni znala ni shvaćala na što pristaje, samo iz očajja i pod utjecajem tog čudnog pogrešnog shvaćanja s kojim je odrasla. Nije bila budna kad se udala za tog muškarca, udala se u snu. U snovima se često događaju najneobičnije stvari koje nam se tada čine sasvim prirodnima i normalnima. Ali kad se čovjek probudi i sjeti što je sanjao, šokira se, ili se grohotom nasmije, ili se naježi. A ona se sada probudila! A roditelji koji su trebali znati što je brak, no svejedno su dali svoj pristanak i možda čak bili oduševljeni i osjećali se počašćenima - jesu li oni bili budni? A svećenik: zar mu uopće nije bilo jasno koliko je njegov postupak neprirodan i strašno nepristojan?

Nikada prije nisam imao tako jak osjećaj da je moral vrtuljak koji se okreće. To sam, ustvari, i prije znao, ali sam uvijek mislio da jedan krug mora da traje stoljećima ili desetljećima, ali sada mi se učinilo da se radi samo o minutama i sekundama. Zasnjevalo mi je pred očima i jedino što se dalo razaznati kroz taj vještiji ples bio je glas koji sam iznova začuo iz svoje unutrašnjosti, glas koji je siktao kroz zube: čuvaj se, pastore!

*

I točno. Došao je u vrijeme primanja pacijenata. Odjednom me uhvatilo potajno veselje kad sam otvorio vrata i vidio ga kako sjedi u čekaonici. Prije njega imao sam samo jednog pacijenta, stariju ženu koja je htjela da joj obnovim recept, a onda je došao red na njega. Raširio je stražnji dio ogrtača i s polaganim dostojanstvom sjeo na isto mjesto u kutu kauča na kojemu je prije samo nekoliko sati sjedila njegova žena.

Naravno, odmah je počeo govoriti gomilu gluposti, kao i obično.

Zabavljao me problemima u vezi s pričesti. Samo je usput spomenuo probleme sa srcem, u sporednoj rečenici, tako da sam dobio dojam da je, ustvari, došao čuti moje liječničko mišljenje o tome je li sveta pričest opasna za zdravlje, jer sada u svim novinama raspravljaju o tome, dok su prije stalno pisali o velikoj morskoj nemani. Nisam pratio tu diskusiju, istina, tu i tamo vidio sam koji članak o tome u novinama i pročitao ga do pola, tako da nisam bio upućen u stvari, pa mi je pastor objasnio sve u detalje. Što da čovjek učini kako bi izbjegao prijenos bolesti za vrijeme pričesti? To je pitanje. Pastoru je jako žao što je takvo pitanje uopće postavljeno; ali sada kada je već postavljeno, na njega se mora odgovoriti. Postoje brojna moguća rješenja. Najjednostavnije bi možda bilo da svaka crkva nabavi određen broj malih kaleža koje bi ministrant mogao očistiti za oltarom nakon svake pričesti, ali to bi bilo skupo; a siromašnim seoskim župama možda bi bilo i nemoguće nabaviti dovoljan broj srebrnih kaleža.

Usput sam spomenuo da u naše vrijeme, kad zanimanje za religiju neprestano raste i kad se za svako natjecanje u velocipedu nabavlja gomila srebrnih kaleža, valjda ne bi trebalo biti nemoguće nabaviti određenu količinu sličnih kaleža za vjerske obrede. I, ustvari, ne mogu se sjetiti da u uputama za pričest išta piše o tome da moraju biti srebrni, ali tu sam misao zadržao za sebe.

“Sjetili su se još jedne opcije”, nastavio je svećenik, “da bi svaka osoba koju treba pričestiti mogla donijeti svoj kalež ili čašu. Ali kako bi to izgledalo kad bi bogataši došli s umjetnički obrađenim srebrnim kaležom, a siromasi možda s čašicom za rakiju?”

Osobno sam smatrao da bi to moglo biti baš pitoreskno, ali sam šutio i pustio ga da govori.

“A tu je i jedan moderni, slobodoumni svećenik koji je predložio da uzimamo krv Spasitelja u kapsulama.”

Isprva mi se učinilo da nisam dobro čuo:

“U kapsulama, kao ricinusovo ulje?”

“Da, u kapsulama. A imamo i jednog dvorskog svećenika koji je konstruirao sasvim novu vrstu kaleža te ga patentirao i osnovao dioničko društvo”, pastor mi ga je detaljno opisao, čini se da je napravljen po istim principima kao i čaše i butelje koje upotrebljavaju mađioničari.

Ne, pastor Gregorius je u vezi s tim pitanjem ipak konzervativan i nimalo slobodouman, te su mu se vijesti zato činile krajnje zabrinjavajuće, ali i bacili su zabrinjavajuća stvar, što da čovjek radi?

Bacili - tu mi se upalila lampica, kad sam ga čuo kako izgovara tu riječ. Vrlo sam jasno prepoznao ton, sjetio sam se da sam ga već jednom čuo kako priča o bacilima i odjednom sam shvatio da ima patološki strah od njih. Bacili su za njega očito bili nešto mistično i izvan religije i moralnog društvenog poretka. To je zato što su tako novi. Njegova je religija stara, gotovo tisuću devetsto godina, a moralni društveni poredak datira barem od početka ovog stoljeća, od njemačke filozofije i pada Napoleona. Ali bacili su ga, posve nepripremljenog, zaskočili u starosti. U njegovoj su percepciji oni tek u zadnje vrijeme počeli svoju neugodnu rabotu i nikada mu nije palo na pamet da je, po svemu sudeći, gomila bacila postojala i u jednostavnom vrču napravljenom od blata iz kojeg su pili na oproštajnoj večeri u Getsemanskom vrtu.

Nemoguće je procijeniti je li on više ovca ili lisac.

Okrenuo sam mu leđa i pustio ga da priča dok sam slagao stvari u svojoj vitrini s instrumentima. Usput sam ga zamolio da skine kaput i prsluk, a što se tiče pričesti, odlučio sam, bez puno razmišljanja, prikloniti se metodi s kapsulama.

“Priznajem”, rekao sam, “da je ta ideja na prvi pogled i meni pomalo odbojna, iako se ne bih mogao pohvaliti da sam naročito religiozan. Ali kad bolje razmislim, sve moje zadržke nestaju. Jer ono što je važno kod pričesti nije kruh i vino, pa ni crkvena srebrnina, nego vjera; a na pravu vjeru, naravno, ne mogu utjecati takve sitnice kao što su srebrni kaleži i kapsule sa želatinom...”

Dok sam izgovarao te zadnje riječi, prislonio sam mu stetoskop na prsa i zamolio ga da malo bude tiho dok ga ne poslušam. Nisam čuo ništa posebno, tek malu neravnomjernost u radu srca koja je uobičajena kod starijih muškaraca kad se naviknu da za večeru pojedu malo više nego što je to potrebno, a onda se izvale na kauč i zaspu. Jednog bi dana mogao doživjeti infarkt, to čovjek nikad ne zna, ali to nije sigurno, nije čak ni neka realna prijetnja.

No odlučio sam ovaj pregled obaviti jako ozbiljno. Slušao sam mu srce puno duže nego što je bilo potrebno, pomicao stetoskop, kuckao mu po prsima i ponovno slušao. Primijetio sam da mu je

muka tako tiho i pasivno sjediti jer je navikao da neprekidno priča, u crkvi, u društvu, u svom domu; ima nedvojben talent za pričanje i vjerojatno je upravo taj mali talent bio ono što ga je prvo privuklo njegovu zanimanju. Pregleda se pribojavao, vjerojatno bi volio još neko vrijeme pričati o tim bacilima na pričesti, a onda odjednom pogledati na sat i odjuriti dalje. Ali sad sam ga imao na kauču i nisam ga puštao. Slušao sam i šutio. Što sam duže slušao, to mu je srce neujednačenije kucalo.

“Je li ozbiljno?” pitao je na kraju.

Nisam odmah odgovorio. Napravio sam nekoliko koraka. Plan je bubrio u meni, vrlo jednostavan mali plan; ali nisam navikao na intrige i zato sam oklijevao. A oklijevao sam i zato što je plan u potpunosti ovisio o njegovoj gluposti i neznanju - no je li stvarno dovoljno glup, hoću li se usuditi? Ili je plan previše očit, hoće li me možda prozreti?

Prestao sam hodati i nekoliko ga sekundi promatrao svojim najoštrijim liječničkim pogledom. To blijedosivo otromboljeno lice bilo je pobožno naborano, ali pogled mu nisam uspio uloviti, u njegovim naočalama vidio sam samo odraz prozora sa zavjesama i fikus. Ali odlučio sam pokušati. Bio on lisac ili ovca - razmišljao sam - i lisac je ipak puno gluplji od čovjeka. S njim se sigurno neko vrijeme bez rizika mogu igrati šarlatana - on je volio te šarlatanske fraze, to se jasno dalo primijetiti; moja zamišljena šetnja ordinacijom i duga tišina nakon njegova pitanja već su ga impresionirali i smekšali.

“Neobično”, promrmljao sam konačno, kao sebi u bradu.

A onda sam mu se ponovno približio sa stetoskopom:

“Oprostite”, dodao sam, “ali moram još malo poslušati kako bih bio siguran da ne griješim.”

“Da”, rekao sam konačno, “sudeći po ovome što danas čujem, vaše srce, pastore, nije u dobrom stanju. Ali ne vjerujem da je tako loše svaki dan. Mislim da ima posebne razloge zašto baš danas tako loše radi!”

Na brzinu je pokušao složiti upitan izraz lica, ali nije mu sasvim uspjelo. Odmah sam vidio da me njegova nečista savjest shvatila. Otvorio je usta da progovori, možda da me pita na što mislim, ali nije uspio ništa izreći, samo se nakašljao. Vjerojatno je htio izbjeći detaljnije objašnjenje - ali ja nisam htio.

“Budimo iskreni jedan prema drugome, pastore Gregoriuse”, počeo sam.

Poskočio je od straha zbog tog uvoda.

“Sigurno niste zaboravili razgovor koji smo vodili prije nekoliko tjedana zbog zdravstvenog stanja vaše supruge. Ne želim vam postavljati bezobzirna pitanja o tome jeste li se držali našeg dogovora. Želim reći samo ovo, da sam tada znao u kakvom je stanju vaše srce, imao bih još jače razloge da vam dam savjet koji sam vam dao. Jer kod vaše se žene radi o njenom zdravlju, na duže ili kraće vrijeme; ali kod vas, pastore, moglo bi se raditi o *životu*.”

Užasno je izgledao dok sam govorio - lice mu je poprimilo nekakvu boju, ali ne crvenu, nego zelenkastu i purpurnu. Bio je tako stravično ružan da sam morao okrenuti glavu. Prišao sam otvorenom prozoru da udahnem malo svježeg zraka, ali vani je bilo gotovo još zagušljivije nego unutra.

Nastavio sam:

“Moje su upute jednostavne i jasne: odvojene spavaće sobe. Sjećam se da ste mi rekli da to ne volite, ali tu nema pomoći. Naime u ovom se slučaju ne radi o tome da samo krajnje zadovoljenje predstavlja opasnost, nego je važno izbjegavati sve što bi moglo potaći i uzbuditi požudu. Da, da, znam što ćete mi reći, pastore, da ste vi star čovjek, a osim toga i svećenik; ali ja sam liječnik i imam pravo otvoreno razgovarati s pacijentima. I ne mislim da sam previše indiskretan ako ukažem na to da stalna blizina mlade žene, i još noću, mora imati jednak utjecaj na svećenika kao i na obična čovjeka. Studirao sam u Uppsali i upoznao mnogo teologa i nisam stekao dojam da je studij teologije, više od nekog drugog studija, usmjeren na to da zaštiti mlada tijela od upravo takve vatre. A što se tiče godina - koliko ste ono stari? - pedeset i sedam, to su kritične godine. U toj je dobi požuda gotovo jednaka kao i prije, ali dostizanje zadovoljenja se osvećuje. No, istina je, postoji toliko mnogo različitih pogleda na život i različitih načina vrednovanja života; i da sada razgovaram s nekim starim bonvivanom, morao bih, naravno, biti spreman na odgovor koji bi bilo logično očekivati od njega: fućka mi se, ne namjeravam se odreći onoga što daje vrijednost životu samo da bih ostao živ. Ah ja znam da je takvo razmišljanje sasvim strano svećenikovu poimanju života. U tom je

slučaju moj zadatak kao liječnika da vas obavijestim i upozorim - to je sve što mogu učiniti i siguran sam da je moje upozorenje dovoljno sada kada znate koliko je situacija ozbiljna. Teško mi je zamisliti da biste vi bezuvjetno željeli umrijeti na jednak način kao kralj Fredrik Prvi, ili nedavno gospodin Felix Faure...”

Nisam ga gledao dok sam govorio, ah kad sam završio, vidio sam da sjedi očiju prekrivenih rukom i da mu se usnice miču, pa sam pretpostavio više nego što sam zaista čuo: Oče naš koji jesi na nebesima, sveti se ime tvoje... Ne uvedi nas u napast, nego izbavi nas od zla...

Sjeo sam za stol i napisao mu recept.

Dok sam mu ga pružao, dodao sam:

“A za vas nije dobro ni da cijelo ovo vruće ljeto provedete u gradu. Puno bi vam koristilo šest tjedana u toplicama; u Porli ili Ronnebyu. Ah, naravno, morate otići sami.”

5. srpnja

Ljetna nedjelja. Prašnjavo i zagušljivo i samo siromasi na ulicama. A siromasi su, nažalost, vrlo antipatični.

Oko četiri sata ukrcao sam se na mali parobrod i otišao do Djurgårdsbrunn na večeru. Moja je domaćica bila na sprovodu i ostat će vani popiti kavu. Nije joj umro nikakav rođak ili prijatelj, ali sprovod je svejedno velika zabava za ženu iz njene klase, pa je nisam imao srca odbiti. I tako nisam mogao večerati kod kuće. Ustvari, i ja sam bio pozvan na večeru kod poznanika u jednoj vili na otočiću u arhipelagu, ali nisam imao volje za to. Ne volim nešto naročito ni te poznanike ni vilu, a ni arhipelag. Pogotovo ne arhipelag. Krajolik isjeckan kao mljeveno meso. Mali otočići, malo vode, mala brdašca i malo kržljivo drveće. Blijed i bijedan krajolik hladnih boja, većinom sivih i plavih, a istovremeno ne toliko bijedan da ne bi posjedovao veličanstvenost pustoši. Kad čujem ljude kako govore o ljepoti prirode u arhipelagu, uvijek mi se čini da misle na nešto sasvim drugo, a kad se malo bolje raspitam, moje se sumnje uvijek potvrde. Jedan misli na svjež zrak i lijepo kupanje, drugi na svoju jedrilicu, treći na grgeče, a sve to, po njima, spada pod opis "lijepa priroda". Neki sam dan razgovarao s mladom djevojkom koja je oduševljena arhipelagom, ali se tijekom razgovora pokazalo da je, ustvari, mislila na zalaske sunca, a možda i na jednog studenta. Zaboravila je da sunce svuda zalazi i da je student mobilan. Ne mislim da sam sasvim neosjetljiv na ljepotu prirode, ali u tom slučaju moram oputovati malo dalje, do jezera Vättern, ili u Skåne, ili do mora. No za to rijetko kada imam vremena, a u radijusu od trideset, četrdeset kilometara od Stockholma nikada nisam vidio krajolik koji bi se mogao usporediti sa samim Stockholmom - s Djurgårdenom, i Hagom, i pločnikom ispred Granda kojim prolaze rijeke ljudi. Zato i ljeti i zimi većinom ostajem u gradu. I to vrlo rado radim zato što imam stalnu potrebu starosjedioca da vidim ljude oko sebe - da naglasim, strance, ljude koje ne poznajem i s kojima ne moram razgovarati.

Dakle došao sam u Djurgårdsbrunn i dobio stol uz stakleni zid u

tom niskom paviljonu. Konobar je brzo došao s jelovnikom i čistom salvetom diskretno prekrivio ostatke umaka za teleći odrezak i senfa koje je ostavilo prethodno društvo, i kad mi je predao vinsku kartu, brzo je sve raščistio dobacivši mi kratko pitanje: *chablis?*, a ja sam pomislio da on u glavi ima pohranjene neizmjerne funduse detalja, poput mnogih profesora. Ne idem redovito tamo, ali istina je da u rijetkim prilikama kad večeram vani gotovo nikada ne pijem neko drugo vino osim *chablisa*. A on je već dugo u tom poslu i zna dobro procijeniti ljude. Prvu je mladost proveo balansirajući poslužavnicima punim punča u Bernsu, u ozbiljnoj, zrelijoj dobi obavljao je kompliciranije dužnosti konobara u restoranu hotela Rydberg ili kabarea Hamburger Börs, i tko zna koja je nesretna slučajnost bila kriva za to da sada, s proćelavim tjemonom i malo otmjenijim frakom radi na nešto skromnijem mjestu. S godinama je poprimio takav izgled kao da pripada svim mjestima gdje miriše hrana i otvaraju se butelje. Razveselilo me što ga vidim i bez riječi smo razmijenili pogled pun razumijevanja.

Prešao sam pogledom po gostima. Za susjednim je stolom sjedio jedan simpatičan mladić od kojeg obično kupujem cigare i prežderavao se sa svojom djevojkom, zgodnom malom prodavačicom brzih, štakorskih očiju. Malo dalje sjedio je jedan glumac sa suprugom i djecom i, glatko obrijan, brisao usta s dostojanstvenošću svećenika. A u samom kutu sjedio je jedan stari ekscentrik kojeg znam s ulica i iz kavana valjda zadnjih dvadeset godina i dijelio večeru sa svojim psom koji je izgledao jednako kao i on, star, malen i sivog krzna.

Dobio sam *chablis* i sjedio uživajući u igri sunčevih zraka u tom lakom, svijetlom piću u čaši kad sam u blizini začuo ženski glas koji mi se učinio poznatim. Podigao sam pogled. Grupica je upravo ušla u restoran, jedan gospodin, jedna žena i mali dječak od četiri, pet godina, vrlo lijepo dijete, ali glupo i smiješno odjeveno u svijetloplavu baršunastu bluzu s čipkastim ovratnikom. Žena je vodila glavnu riječ i njen mi se glas učinio poznatim: idemo tamo sjesti - ne, ne tamo - tamo je sunce - ne, ovdje nemamo pogled - gdje je šef sale?

Odjednom sam je prepoznao. Bila je to ona mlada žena koja se jednom u mojoj ordinaciji bacala po podu od plača i molila me i preklinjala da joj pomognem - da je oslobodim djeteta koje je čekala.

A onda se udala za onog vlasnika seoskog dućana kojeg je toliko voljela i dobila dijete - malo na brzinu, ali nije važno - i evo, tu nam je dakle *corpus delicti* u baršunastoj bluzi s čipkastim ovratnikom. Dakle, ženice moja, što sada kažete - zar nisam bio u pravu? Skandal prođe, a dijete ostaje i bude vaše veliko veselje...

Ali onda sam se počeo pitati je li to stvarno to dijete. Ne, ne može biti. Dječak je imao četiri, najviše pet godina, a sve se to događalo prije najmanje sedam ili osam godina: tek sam bio otvorio ordinaciju. Što je onda bilo s tim prvim djetetom? Možda na kraju ništa, neka nesreća. Ma, nije ni važno s obzirom na to da su očito poslije ispravili grešku.

Kad sam malo bolje pogledao gospodu, utvrdio sam da mi se ne sviđaju. Žena je mlada i još uvijek prilično lijepa, ali malo se udebljala i zasjajila. Vjerojatno prijepodneva provodi u slastičarnicama, pijući porto uz kolače i tračajući sa svojim prijateljicama. A gospodin je dućanski Don Juan. Sudeći po izgledu i ponašanju, sklon sam vjerovati da je vara gdje stigne. Osim toga oboje su unaprijed vikali, na konobara jer su pretpostavili da će biti nemaran, i to na takav način da mi je pozlilo. Jednom riječju, ološ.

Isprao sam svoje pomiješane osjećaje velikim gutljajem tog laganog, kiselkastog vina, a onda pogledao kroz velike otvorene prozore. Vani je priroda ležala bujna, mirna i topla na poslijepodnevnom suncu. U kanalu se ogledavalo gradsko zelenilo i plavetnilo neba. Par veslača u prugastim trikoima tiho je i lagano otklizao ispod mosta i nestao u daljini, biciklisti su prelazili most i raštrkali se preko ceste, a na travi pod velikim drvećem sjedili su ljudi u grupicama i uživali u hladovini i lijepom danu. A iznad mog stola lepršala su dva žuta leptira.

I dok sam tako sjedio i odmarao pogled na dubokom ljetnom zelenilu vani, misli su mi odlutale na maštariju kojoj se ponekad prepuštam. Imam nešto ušteđena novca, desetak tisuća kruna ili nešto malo više u dobrim vrijednosnim papirima. Za pet, šest godina možda ću skupiti dovoljno za gradnju kuće negdje izvan grada. Ali gdje da je sagradim? Mora biti uz more. Bit će smještena na otvorenoj obali, bez zaljeva ili otočića. Želim imati otvoren horizont i želim *čuti* more. I želim imati more sa zapadne strane. Tako da sunce zalazi u njega.

Ali postoji još jedna stvar koja je jednako važna kao more: želim bujno zelenilo i veliko drveće koje šušti. Nikakve borove ili jele. Dobro, može borove, kad narastu visoki i stameni i jaki i uspiju biti ono čemu su namijenjeni: ali taj nagrizeni obris jelove šume naprama nebu toliko me muči da to ne mogu objasniti. Osim toga i tamo zna kišiti kao i u gradu, a kad vidim jelovu šumu na kiši, razbolim se od muke. Ne, to bi trebali biti arkadijska livada koja se polagano spušta prema obali i šumarci velikog bujnog drveća koji zatvaraju zelene lukove iznad moje glave.

Ali, nažalost, priroda na obali nije takva, nego gruba i bijedna. Od vjetra s mora drveće postane kvrgavo i maleno i zgrčeno. Ta obala na kojoj želim sagraditi kuću za život ne postoji.

A i gradnja kuće, i to je samo priča. Prvo treba nekoliko godina da bude gotova i na kraju to možda i ne doživiš; a onda potraje još dvije, tri godine prije nego što bude sređena do kraja, a onda ti treba još pedesetak godina prije nego što se u njoj počneš sasvim ugodno osjećati...

I neka supruga bi valjda trebala biti dio cijele te priče. Ali i to ima svojih problema. Pomisao da me netko gleda dok spavam nepodnošljiva mi je. Djetetov san je lijep, kao i san mlade žene, ali muškarčev, teško. Kaže se da je lijepo vidjeti junaka kako spava uz logorsku vatru s rancem umjesto jastuka, i možda je to istina, jer on je umoran i spava dubokim snom. Ali kako izgleda moje lice dok zapadam u san? Ni ja to ne bih htio vidjeti, čak i kad bih mogao, a kamoli da to vidi netko drugi.

Ne, ne postoji niti jedna maštarija koja se na kraju ne pokaže nemogućom.

Također često razmišljam o tome koji bih krajolik najradije izabrao da nikada nisam pročitao knjigu niti vidio umjetničko djelo. Možda u tom slučaju nikada ne bih ni poželio birati - možda bi mi arhipelag sa svojim otočićima bio dovoljno dobar. Sve moje misli i snovi o prirodi vjerojatno su zasnovani na dojmovima iz pjesama i umjetnosti. Iz umjetnosti sam naučio čeznuti za šetnjama po starim firentinskim cvjetnim livadama, i ljuljati se na Homerovu moru, i klečati u Böcklinovim svetim lugovima. Ah, što bi moje jadne oči, kad bih se samo na njih mogao osloniti, vidjele u svijetu, osim svih ovih stotinu i tisuću učitelja i prijatelja koji su pisali pjesme i razmišljali i promatrali

za nas ostale. Često sam znao razmišljati o svojoj mladosti: o onima koji su bili dio nje i onima koji su to mogli biti. Onima koji su mogli koji put nešto i dati, a ne uvijek samo uzimati. Tako je sumorno hodati sam neplodne duše; čovjek ne zna što da izmisli kako bi se osjećao kao netko i nešto, nešto značio i dobio malo na važnosti. Vjerojatno je velika sreća što su ljudi toliko nezahtjevni u tom pogledu. Ja to nisam i to me već dugo muči, ali čini mi se da je do sada najgore prošlo. Jer pjesnik nisam mogao biti. Ne vidim ništa što drugi već nisu vidjeli i opisali i opjevali. Poznajem nekoliko pisaca i umjetnika: čudni su to likovi, po mom mišljenju. Ništa ne žele, a kad nešto žele, onda rade suprotno. Oni su samo oči i uši i ruke. Ali ja im zavidim. Nije da bih se odrekao svoje volje za njihova čula, ali htio bih da uza svoju volju imam i njihove oči i uši. Ponekad, kad vidim nekoga od njih kako sjedi bez riječi i odsutno bulji u prazno, pomislim: možda on upravo sada vidi nešto što nitko prije nije vidio i što će uskoro prisiliti tisuće ljudi da vide, a među njima i mene. Ono što najmlađi od njih proizvode, u to se ne razumijem - još ne! - ali znam i predviđam da ću ih i ja razumjeti i diviti im se ako jednoga dana postanu prepoznati i slavni. To je kao s novom modom u odjeći, namještaju i svemu drugome: samo se oni ukočeni i osušeni, oni koji su odavno gotovi, mogu oduprijeti. A sami pjesnici, jesu li uistinu oni ti koji pišu zakone novog doba? Ha, Bog zna. Ne vjerujem da im je to namjera. Više mi se čini da su oni instrument na kojem sviraju vremena, eolske harfe na kojima pjeva vjetar. A što sam ja? Čak ni to. Ja nemam vlastitih očiju. Čak ni pića i rotkvice na onom tamo stolu ne mogu gledati vlastitim očima, ja ih gledam Strindbergovim očima i mislim na jednu večeru u Stallmästargårdenu iz njegove mladosti. A kad su maloprije veslači u kanuima brzo otklizili kanalom u svojim prugastim majicama, meni se učinilo kao da je Maupassantova sjenka klizila ispred njih.

A sada, dok sjedim kraj otvorena prozora i pišem ovo uz lelujav plamen svijeće - jer se ne volim baktati fotogenim lampama, a moja domaćica tako slatko spava nakon kave i kolačića poslije pogreba da je nemam srca buditi - sada, dok plamen svijeće leluja na vjetru, a moja sjena na zelenim tapetama titra i treperi poput plamena i želi oživjeti - sada mislim na Andersena i njegovu priču o sjeni i čini mi se da sam i ja samo sjena koja želi biti čovjek.

6. srpnja ujutro

Moram zabilježiti svoj noćasnji san:

Stajao sam uz krevet pastora Gregoriusa, ležao je bolestan. Torzo mu je bio gol, slušao sam mu srce. Krevet se nalazio u njegovoj radnoj sobi, orgulje su stajale u kutu i netko je svirao na njima. Nikakav koral, jedva da se radilo o melodiji. Samo neuobličeni tonovi poput fuge, uzlazni i silazni. Jedna su vrata bila otvorena: to me brinulo, ali nisam ih se usudio zatvoriti.

“Je li ozbiljno?” pitao me svećenik.

“Nije”, odgovorio sam, “nije ozbiljno, ali je opasno.”

Mislim da sam tu mislio da je opasno za mene. I u snu sam pomislio kako sam se baš duboko i fino izrazio.

“Ali za svaki slučaj”, dodao sam, “možemo poslati nekoga u ljekarnu po nekoliko kapsula za pričest.”

“Trebali li me operirati?” pitao je svećenik.

Kimnuo sam.

“To bi moglo biti nužno. Vaše srce uopće nije dobro, prestaro je. Morat ćemo ga izvaditi. To je inače sasvim neopasna operacija, može se obaviti običnim nožem za papir.”

To mi se činilo kao vrlo jednostavna znanstvena istina, a i upravo sam držao nož za papir u ruci.

“Samo da vam stavim maramicu preko lica.”

Svećenik je glasno stenjao ispod maramice. Ali umjesto da ga operiram, samo sam brzo stisnuo jedan gumb na zidu.

Maknuo sam maramicu. Bio je mrtav. Uhvatio sam ga za ruku, bila je hladna poput leda. Pogledao sam na sat.

“Mrtav je već barem dva sata”, rekao sam samome sebi.

Gospođa Gregorius ustala je od orgulja koje je svirala i prišla mi. Njen mi se pogled činio zabrinut i tužan, pružila mi je buket tamnog cvijeća. I tek sam tada primijetio da se dvosmisleno smješka i da je gola.

Pružio sam ruke prema njoj i htio je privući sebi, ali ona se izmakla i u tom se trenutku na otvorenim vratima pojavio Klas Recke.

“Doktore Glase”, rekao je, “sa svojim ovlastima tajnika ureda,

proglašavam vas uhićenim!”

“Sada je prekasno”, odgovorio sam mu. “Zar ništa ne vidiš?”

Pokazao sam na prozor. Crvena je svjetlost vatre sjajila na oba prozora, odjednom je bilo svijetlo kao usred dana, a jedan ženski glas koji je, izgleda, dolazio iz susjedne sobe zapomagao je i cvilio: svijet gori, svijet gori!

I tada sam se probudio.

Jutarnje je sunce sjalo ravno u sobu, nisam navukao zavjese kad sam se sinoć vratio kući.

Neobično. Zadnjih dana uopće nisam ni razmišljao o tom ružnom svećeniku i njegovoj lijepoj ženi. Nisam želio razmišljati o njima.

Osim toga Gregorius je oputovao u Porlu.

*

Ovdje ne zapisujem sve svoje misli.

Rijetko kada zapišem misao kad mi prvi put padne na pamet. Čekam da vidim hoće li se vratiti.

7. srpnja

Pada kiša, a ja sjedim i razmišljam o neugodnim stvarima.

Zašto sam odbio uslugu Hansu Fahlénu kad mi je došao prošle jeseni i zamolio me da mu posudim pedeset kruna? Istina, slabo sam ga poznavao. Ali sljedećeg si je tjedna prerezao vrat.

I zašto nisam naučio grčki kad sam išao u školu? To mi toliko ide na živce da se razbolim kad se toga sjetim. Jer učio sam ga četiri godine. Je li to možda bilo zato što me otac prisilio da uzmem grčki umjesto engleskog, pa zato namjerno nisam ništa naučio? Kako čovjek može biti tako životinjski glup! Jer sve sam drugo naučio, čak i onu glupost koju zovu logika. A grčki sam učio četiri godine i ne znam ga.

A nemoguće da je to bila krivica mog profesora, jer je on poslije postao ministar.

Dođe mi da ponovno potražim svoje školske knjige i počnem učiti, možda nije prekasno.

*

Razmišljam kakav je to osjećaj kad se kaješ za zločin koji si počinio.

*

Razmišljam hoće li Kristin uskoro biti gotova s večerom...

*

Vjetar trese drveće na groblju, a kiša bubnja po žlijebu. Jedan je siromašni pijanac s bocom u džepu potražio zaklon ispod krova crkve, u jednom kutu uz kontrafor. Stoji uz crveni zid crkve dok mu pogled luta preko oblaka koji prolaze. S ona dva tanka drveta uz Bellmanov⁽¹⁾ grob kapka kiša. S druge strane groblja nalazi se zloglasna kuća: jedna djevojka u tankoj bluzi bez rukava priđe prozoru i spusti zastore.

Ali dolje među grobovima jedan svećenik oprezno hoda kroz blato s kišobranom i u gumenim čizmama, a sad se uvukao kroz mala vrata u sakristiju.

*

À propos, zašto svećenik uvijek ulazi u crkvu na stražnja vrata?

9. srpnja

Još uvijek pada kiša. Ovakvi dani pašu uz sav tajni otrov u mojoj duši.

Maloprije, dok sam se vraćao iz kućnog posjeta, na jednom sam uglu izmijenio brze pozdrave s jednim muškarcem kojeg ne volim sretati. On me jednom uvrijedio - duboko, fino, podlo i pod takvim okolnostima da ne vidim kako bih to mogao naplatiti.

Takve stvari ne volim. Uništavaju mi zdravlje.

*

Stojim pred otvorenim ormarom i izvlačim jednu ladicu za drugom, pregledavajući stare papire i stvari. U ruke mi dopiše mali požutjeli članak izrezan iz novina.

Postoji li život poslije života? Teolog dr. H. Cremer.

Cijena 50 öra.

Vizije Johna Bunyana. Prikaz budućeg života, nebeskih tajni i užasa pakla.

Cijena 75 öra.

Čovjekova vlastita snaga! Pravi put do slave i bogatstva - S. Smiles.

Cijena 3,50, eleg. uvez. sa zlatotiskom 4,25.

Zašto sam sačuvao taj stari oglas? Sjećam se, izrezao sam ga iz novina kad mi je bilo četrnaest godina i kad je bogatstvo mog oca isparilo. Štedio sam džeparac i na kraju kupio knjigu gospodina Smilesa, ali ne sa zlatotiskom. Kad sam je pročitao, odmah sam je prodao jednom antikvarijatu, bila je pretjerano glupa.

Ali oglas još uvijek imam. On je vredniji.

A evo i stare fotografije: na seoskom imanju koje je nekoliko godina bilo naše. Zvalo se Mariebo, po mojoj majci.

Fotografija je požutjela i izbljedjela, bijelu kuću i borovu šumu iza nje kao da prekriva magla. Da, tako je i izgledala u sivim i kišnim danima.

Nikada mi tamo nije bilo naročito zabavno. Ljeti me otac uvijek

puno tukao. Istina, bio sam problematično dijete u vrijeme kad nisam išao u školu i morao pisati zadaće.

Jednom sam nepravedno dobio batine. To je moje gotovo najbolje sjećanje iz djetinjstva. Naravno, tijelo me boljelo, ali duša je uživala. Poslije toga sam otišao do mora, puhao je gotovo olujni vjetar i bacao mi pjenu u lice. Ne znam jesam li ikada poslije osjetio tako ugodnu navalu plemenitih osjećaja. Oprostio sam ocu; imao je tako tešku narav, a i puno briga oko svojih poslova.

Teže mi je bilo oprostiti mu za sve one prilike kad sam s razlogom dobio batina, ne znam jesam li mu i do sada u potpunosti oprostio. Kao onom prilikom kad sam usprkos najstrožoj zabrani ponovno izgrizao nokte. Kako me istukao! Satima poslije toga lutao sam po kiši koja je pljuštala po toj užasnoj borovoj šumi i plakao i psovao.

Moj se otac nikada nije uspijevaio sasvim smiriti. Rijetko je kada bio sretan, a kad nije bio sretan, nije mogao podnijeti tuđu sreću. Ali zabave je volio: bio je jedan od onih utučenih rasipnika. Bio je bogat, a umro je siromašan. Ne znam je li bio sasvim pošten, bio je umiješan u jako velike poslove. Kao dijete razmišljao sam o šali koju sam čuo da je rekao jednom od svojih poslovnih partnera: "Da, dragi moj Gustave, nije tako lako biti pošten kad čovjek zarađuje toliko novca kao mi"... Ali bio je strog i tvrd i imao je vrlo jasne i određene predodžbe o dužnostima, kad se to ticalo drugih ljudi. Jer za sebe čovjek uvijek pronađe okolnosti koje su isprika za iznimku.

Ali najgore je bilo to što sam uvijek osjećao jaku tjelesnu odbojnost prema njemu. Kako mi je bilo mučno kad sam se kao mali dječak morao kupati s njim i kad me htio naučiti plivati. Iskliznuo bih iz njegovih ruku poput jegulje, mislim da sam se nekoliko puta gotovo utopio i da sam se smrti bojao koliko i dodira njegova golog tijela. Isto tako vjerojatno nije ni slutio koliko je ta čisto tjelesna odbojnost pooštrila moju muku kad me tukao. A puno kasnije bilo mi je pravo mučenje kad sam na putovanjima ili nekom drugom prilikom morao spavati u sobi s njim.

Ali ipak sam ga volio. Možda najviše zato što je bio toliko ponosan što sam pametan. I zato što je uvijek bio tako lijepo odjeven. Neko sam ga vrijeme mrzio zato što nije bio dobar prema majci. Ali onda se ona razboljela i umrla. Tada sam primijetio da je tugovao za njom više nego što sam ja, sa svojih petnaest godina, bio sposoban

tugovati i onda ga više nisam mogao mrziti.

Sada ih više nema. A nema ni svih drugih - svih koji su hodali i stajali među namještajem u mom rodnom domu. Dobro, ne svih, ali nema onih do kojih mi je bilo stalo. Brat Ernst, koji je bio tako jak i tako glup i tako dobar, moj pomoćnik i moj zaštitnik u svim avanturama u koje upadaju dječaci školske dobi - nema ga više. Otišao je u Australiju i nitko ne zna je li živ ili mrtav. I moja lijepa sestrična Alice koja je stajala tako uspravna i blijeda uz klavir i pjevala, s pogledom mjesečarke i glasom koji je svjetlucao i gorio, pjevala tako da sam drhtao od hladnoće stisnut u kutu velike ostakljene verande, pjevala kako nikoga nikada nisam čuo da pjeva, što se s njom dogodilo? Udala se u siromaštvo, za učitelja iz malog grada, i već je stara i bolesna i oronula. Kad sam je prošli Božić sreo kod njene majke, odjednom sam briznuo u plač, prešlo je i na nju, pa smo oboje plakali... A njena sestra Anna, ona s užarenim obrazima, ona koja je imala istu strast prema plesu kao njena sestra prema pjevanju, ona je pobjegla od onog nitkova za kojega je bila udana s drugim nitkovom koji ju je poslije ostavio. Priča se da sada živi prodajući svoje tijelo u Chicagu. A njihov otac, taj dobri, lijepi, bistri ujak Ulrik, za kojeg su mi uvijek govorili da mu sličim, iako sam mu bio sličan po ružnome, bio je uvučen u istu propast koja je uništila mog oca i umro je kao i on, u jedva prikrivenoj bijedi... Kakva ih je to pošast u samo nekoliko godina sve odvela ili u grob ili u bijedu, sve, sve, čak i većinu naših prijatelja kojih su naše sobe na blagdane bile pune?

Bog zna što je to bilo. Ali nikoga više nema.

A imanje Mariebo sada se zove Sofielund.

10. srpnja

Ispred ormara.

Palo mi je na pamet da bih mogao pritisnuti onu oprugu koja otvara malu skrivenu ladicu. Dobro znam što se tamo nalazi: malena okrugla kutijica s nekoliko pilula. Ne želim ih držati u svojoj vitrini s lijekovima, možda bi jednom moglo doći do zabune, a to ne bi bilo dobro. Sâm sam ih napravio, prije nekoliko godina, u njima se nalazi malo cijanida. Nisam imao suicidalnih misli u vrijeme kad sam ih pripravljaio, ali sam smatrao da bi čovjek uvijek trebao biti spreman.

Ako stavite malo cijanida u čašu vina ili takvo što, čovjek umre odmah, čaša mu ispadne iz ruke na pod i svima je jasno da se tu radi o samoubojstvu. To nije uvijek dobro. Ali ako čovjek uzme jednu od mojih pilula i popije čašu vode, proći će nekoliko minuta prije nego što se pilula otopi i počne djelovati, čovjek može mirno staviti čašu natrag na poslužavnik i sjesti u udobnu stolicu ispred kamina, zapaliti cigaru i otvoriti novine. I onda naglo umrijeti. Liječnici utvrde da se radi o moždanom udaru. Ako dođe do obdukcije, naravno, pronaći će otrov. Ali ako nema nikakvih sumnjivih ili iz medicinskog kuta gledanja posebno zanimljivih okolnosti, do obdukcije neće doći. A ne može se reći da takve okolnosti postoje ako osoba dobije moždani udar dok čita novine i puši svoju poslijepodnevnu cigaru.

Čovjeka umiruje kad zna da te male pilule koje izgledaju kao sačma samo čekaju dan kad bi mogle biti potrebne. U njima spava sila, zla i užasna sama po sebi, glavni neprijatelj ljudi i svih živih bića još od početka svijeta. I čovjek je mora osloboditi tek onda kad je ona jedini i žarko željeni osloboditelj od nečega još gorega.

Na što sam mislio dok sam pripremao te male crne kuglice za sebe? Samoubojstvo zbog nesretne ljubavi nikada nisam mogao zamisliti. Prije zbog siromaštva. Siromaštvo je užasno. Od svih takozvanih vanjskih nesreća ono sigurno pogađa najteže. Ali mislim da tu nema opasnosti za mene; ja se ubrajam među one sretne, sociolozi bi me ubrojili u bogate. Ono na što sam ja mislio jest bolest. Duga, neizlječiva, stravična bolest. Toliko sam ih vidio... Rak, lupus,

sljepilo, sakatost... Koliko sam samo nesretnika vidio kojima bih bez imalo oklijevanja dao ove pilule, samo kad ne bih osjećao, kao što i drugi ljudi osjećaju, veću sklonost prema vlastitim interesima i poštovanje prema policiji nego milosrđe. S druge strane, koliko sam samo neupotrebljivog, beznadno uništenog ljudskog materijala spasio zbog liječničkog poziva - i čak se nisam ni sramio uzeti novac za to.

Ali tako se to radi. I uvijek je pametno slijediti običaje; a ako nas nešto duboko osobno ne dirne, onda je možda i ispravno da postupimo onako kako se to uvijek radilo. A i zašto bih se žrtvovao za shvaćanje koje će prije ili kasnije dijeliti svi civilizirani ljudi, ali je danas još uvijek protuzakonito?

Doći će taj dan, mora doći, kad će pravo na smrt biti smatrano važnijim i osnovnijim ljudskim pravom od prava da ubacimo glasački listić u kutiju. A kada dođe vrijeme za to, svaki će neizlječivi bolesnik - kao i svaki "zločinac" - imati pravo na liječničku pomoć ako želi biti oslobođen.

Ima nečega toliko lijepog i veličanstvenog u vrču s otrovom koji je liječnik dao Sokratu, uz dopuštenje Atenjana kad su počeli smatrati da je njegov život opasan za državu. U današnje bi ga vrijeme, pod uvjetom da ga osude na isti način, odvukli na neka jedno sklepana vješala i rasporeili sjekirom.

*

Laku noć, zla silo. Lijepo spavaj u svojoj maloj okrugloj kutijici. Spavaj dok te ne budem trebao; što se mene tiče, neću te probuditi u krivo vrijeme. Danas pada kiša, ali sutra će možda zasjati sunce. I tek kad svane takav dan da mi se i sunčeva svjetlost učini zatrovanom i bolesnom, probudit ću te kako bih ja mogao spavati.

11. srpnja

Ispred ormara na sivi dan.

U jednoj maloj ladici upravo sam pronašao ceduljicu na kojoj je mojim rukopisom bilo napisano nekoliko riječi, rukopisom kakav sam imao prije dosta godina - jer rukopis se stalno mijenja, pomalo svake godine, možda to i ne primijetite, ali to je jednako neizbježno i sigurno kao i promjene na licu, držanju, kretnjama, duši.

Pisalo je:

“Čovjeka ništa toliko ne umanji i ne ponizi koliko shvaćanje da nije voljen.”

Kada sam to napisao? Je li to moja slika mene ili citat koji sam prepisao?

Ne sjećam se.

*

Razumijem ambiciozne ljude. Dovoljno je da sjedim u kutu Opere i čujem krunidbeni marš iz *Le Prophète* da osjetim žarku želju, iako vrlo kratkotrajnu, da vladam ljudima i dopustim da me okrunu u staroj katedrali.

Ali to mora biti za mog života; ostatak neka bude tišina. Nikada nisam shvaćao one koji silom žele ostati besmrtni. Ljudsko je sjećanje manjkavo i nepošteno, zaboravili smo čak i naše najstarije i najveće dobročinitelje. Tko je izumio kola? Pascal je izumio tačke, a Fulton lokomotivu, ali tko je izumio kola? Nitko ne zna. Zauzvrat, povijest je sačuvala ime kočijaša kralja Kserksa: Patiramf, sin Otana. On je vozio kola velikog kralja. A onaj tupan koji je zapalio Dijanin hram u Efezu kako ljudi ne bi zaboravili njegovo ime, on je, naravno, postigao svoj cilj i ima svoju natuknicu u Brockhausovoj enciklopediji.

*

Čovjek želi da ga vole, ako ne može to, onda da mu se dive, ako ne može ni to, onda da ga se boje, ako ne može ni to, onda da ga preziru i mrze. Čovjek želi u ljudima izazvati nekakve osjećaje. Duša se užasava praznine i želi kontakt pod svaku cijenu.

13. srpnja

Imam sive dane i crne trenutke. Nisam sretan. Ali ne poznajem nikoga s kime bih se mijenjao; srce mi se stisne kad zamislim da bih mogao biti ovaj ili onaj od mojih poznanika. Ne, ja ne želim biti netko drugi.

U ranoj sam mladosti jako patio što nisam lijep i zbog te žarke želje da budem lijep, činilo mi se da sam odvratno čudovište. Sada znam da izgledam prosječno. Ali ni to me naročito ne raduje.

Ne volim sebe baš nešto naročito, ni vanjštinu ni unutrašnjost. Ali ne želim biti netko drugi.

14. srpnja

Blagoslovljeno sunce, kako si se uspjelo probiti do nas, sve do grobova pod drvećem...

Da, to je bilo maloprije, sad je mrak. Vratio sam se sa svoje večernje šetnje. Grad kao da je bio opran u ružinoj vodici, a iznad južnih vrhova lebdjela je lagana ružičasta izmaglica.

Neko sam vrijeme sam sjedio za stolom na terasi ispred Granda i pio mali sok s limunom, a onda je prošla gospođica Mertens. Ustao sam i pozdravio je i na moje iznenađenje ona je zastala, pružila mi ruku i prije nego što je produžila dalje, rekla nekoliko riječi, nešto o bolesti svoje majke i o lijepoj večeri. Dok je govorila, malo se zarumenjela, kao da je znala da je to što radi neobično i da bi moglo biti krivo protumačeno.

No ja to nisam krivo protumačio. Jer mnogo sam puta vidio kako je njeno ponašanje prema gotovo svima nježno i prijateljsko i lišeno bilo kakvih formalnosti, i to bi me uvijek dirnulo.

Kako god bilo - kako je sjala! Je li zaljubljena u koga?

Njena je obitelj bila jedna od mnogih koje su patile nakon propasti mog oca. Zadnjih je godina stara pukovnica bila boležljiva i često me zvala. Nikada joj to nisam naplaćivao i shvaćali su zašto.

I ona jaše: u zadnje sam je vrijeme nekoliko puta vidio na svojim jutranjim turama, posljednji put jučer. Uz veselo "dobro jutro" projahala je pored mene brzim tempom, zatim sam je vidio kako usporava u daljini na zavoju ceste, a onda je kasom jahala dugu dionicu opuštenih uzda, kao u snu... Ali ja sam držao ujednačen tempo i na taj smo se način, u kratkom vremenu, nekoliko puta mimoišli.

*

Ona, ustvari, nije lijepa, ali ima ono nešto što sam mnogo godina i sve do nedavno smatrao osobinama svoje žene iz snova. To se ne da objasniti. Jednom - to mora da je bilo prije dvije, tri godine - teškom sam mukom nekako uspio srediti da budem pozvan u goste kod jedne obitelji s kojom se, znao sam, ona druži, samo kako bih je

vidio. I ona se tamo pojavila, ali taj me put jedva pogledala i nismo izmijenili puno riječi.

A sada: prepoznajem je, ista je kao i tada. Ali sebe više ne prepoznajem.

17. srpnja

Ne, život mi se ponekad čini previše prost.

Upravo sam se vratio iz noćnog kućnog posjeta. Probudila me zvonjava telefona, dobio sam ime i adresu - u neposrednoj blizini - i nekoliko informacija o čemu se radi: dijete se naglo teško razboljelo, vjerojatno difterija, kod veletrgovca tog i tog. Okružen rojevima noćnih pijanaca i prostitutki koje su me navlačile za kaput, žurio sam ulicama. Stan se nalazio na četvrtom katu jedne kuće u sporednoj ulici. Ime koje su mi rekli na telefon i koje sam sada mogao pročitati na vratima učinilo mi se poznatim, ali nisam znao otkuda. Primila me žena u spavaćici i podsuknji, bila je to dama iz Djurgårdsbrunna, ona koju sam prepoznao iz našeg susreta od prije mnogo godina. Dakle radi se o onom lijepom dječaćiću, pomislio sam. Kroz pretrpanu blagovaonicu i nekakav idiotski salon koji je ovom prilikom bio osvjetljen masnom kuhinjskom lampom postavljenom u kut police odveli su me u spavaću sobu koja je očito bila spavaća soba cijele obitelji. Muža nisam vidio, nije bio kod kuće. "Naš najstariji dječak je bolestan", objasnila mi je žena. Odveden sam do malog kreveta. U njemu nije ležao onaj lijepi dječaćić. Bio je to netko drugi, neka nakaza. Goleme majmunske jagodice, spljoštena lubanja, male, zle, glupave oči. Idiot, bilo je jasno na prvi pogled.

Dakle to je prvorođeni sin. Njega je tada nosila pod srcem. Na koljenima me molila da je oslobodim tog sjemena, a ja sam joj odgovorio pričom o svojoj dužnosti. Živote, ne razumijem te!

A sada se smrt konačno želi smilovati i njemu i njima i odvesti ga iz života u koji nikada nije ni trebao ući. Ali ne smije! Ni oni ništa više ne žele nego da ga se riješe, nemoguće je da je drukčije, ali u dubokom kukavičluku svog srca ipak su poslali po mene, liječnika, kako bih otjerao tu dobru i milosrdnu smrt i održao to čudovište na životu. I zbog mog isto tako velikog kukavičluka učinit ću što mi je "dužnost" - učinit ću to sada kao što sam i onda učinio.

Nije mi sve to odmah palo na pamet dok sam bunovan stajao u toj nepoznatoj sobi, nad bolesničkom posteljom. Samo sam bez razmišljanja obavio što je trebalo obaviti - ostao sam tamo koliko je

bilo potrebno, učinio ono što je trebalo učiniti i otišao. U predsoblju sam sreo muža i oca koji se upravo vratio kući, malo pod gasom.

*

A majmunski dječak će živjeti - možda još mnogo godina.

I sad, u svojoj sobi, još uvijek vidim to odvratno životinjsko lice sa svojim zlim, lijenim očima i dok tu sjedim, čitam cijelu priču u njima.

Dobio je točno onakve oči kakvima je svijet gledao njegovu majku dok je bila trudna s njim. I istim ju je očima svijet prevario i natjerao da tako gleda na ono što je učinila.

Evo ploda - pogledaj kako lijep plod!

Surovi otac koji ju je tukao, majka kojoj je glava bila puna toga što će reći rođaci i poznanici, posluga koja ju je potajice gledala i smijuljila se i kojoj je u srcu bilo drago što su dobili jasnu potvrdu da oni "bolji" nisu bolji od gorih, tetke i stričevi lica ukočenih od idiotskog zamjaranja i idiotskog morala, svećenikov kratak i ciničan ton na neslavnom vjenčanju, možda mu je s pravom bilo pomalo neugodno što ih u Božje ime mora poticati da učine ono što je očito već bilo učinjeno - svi su doprinijeli tome, svi su zaslužni za to kako je sve ispalo. Ni liječnik nije falio - a liječnik, to sam ja.

Jer mogao sam joj pomoći onda kad je u krajnjoj muci i očaju klečala preda mnom u ovoj sobi. Umjesto toga izvukao sam se na dužnost u koju nisam vjerovao.

Ali nisam mogao znati, ni naslutiti...

Jer njen je slučaj bio jedan od onih kad sam bio siguran. Iako nisam vjerovao u "dužnost" - nisam vjerovao da je ona iznad svih drugih zakona, kao što se predstavlja - ipak mi je bilo sasvim jasno da je u tom slučaju ispravno i pravilno učiniti ono što drugi zovu dužnošću. I učinio sam to bez oklijevanja.

Živote, ne razumijem te.

*

"Kad se dijete rodi deformirano, treba ga utopiti." Seneka

*

Godišnje uzdržavanje jednoga idiota u sanatoriju Eugeniahemmet košta više nego što zdravi mladi fizički radnik zaradi u godini dana.

24. srpnja

Vratila se afrička vrućina. Cijelog poslijepodneva teška visi nad gradom poput zlatnog dima, nema vjetra i tek sa sumrakom nastupi hlad i olakšanje.

Gotovo svake večeri neko vrijeme sjedim za stolom na uglu ispred Granda i srčem laganu limunadu na tanku slamku. Volim to doba dana kad ulične svjetiljke zatiraju na zavoju uz vodu, to je najbolji dio dana. Najčešće sjedim sam, ali jučer sam tamo sjedio s Birckom i Markelom.

“Hvala Bogu”, rekao je Markel, “što su konačno ponovno počeli paliti svjetiljke. U neosvijetljenom mraku ljetnih noći po kojem smo dugo lutali ne mogu sam sebe prepoznati. Znam da je ta naredba došla isključivo zbog štednje, dakle motiv je u potpunosti vrijedan poštovanja, ali svejedno ima neki vulgaran, neugodan okus, kao da je sve to aranžirano zbog turista. ‘Zemlja ponoćnog sunca’ - ma fuj!”

“Pa”, rekao je Birck, “možemo biti zadovoljni barem time što su svjetiljke bile ugašene dvije, tri noći oko Ivanja, kad je skroz svijetlo. U prirodi je ljetni sumrak stvarno čaroban, ali to ovdje ne vrijedi. Upaljena ulična rasvjeta, to znači grad. Nikada nisam bio tako sretan i ponosan što živim u gradu kao kad sam se kao dijete vraćao sa sela jesenskim večerima i vidio svjetiljke kako trepere oko molova. A sada, mislio sam, oni jadnici na selu moraju ostati u kolibama ili hodati okolo po mraku i prljavštini.”

“Ali istina je”, dodao je, “na selu zvjezdano nebo izgleda sasvim drukčije nego ovdje. Ovdje zvijezde gube u natjecanju s plinskim svjetiljkama. A to je šteta.”

“Zvijezde”, rekao je Markel, “nisu dovoljne da osvijetle naša noćna lutanja. Tužno je u kolikoj su mjeri izgubile sve svoje praktično značenje. Prije su određivale naš život: a ako otvoriš neki običan, jeftin kalendar, pomislio bi da je još uvijek tako. Teško bi bilo pronaći upadljiviji primjer izdržljivosti tradicije od toga da je najrasprostranjenija knjiga među narodom prepuna detaljnih podataka o stvarima do kojih više nikome živome nije stalo. Svi ti astronomski znakovi koje je prije dvjesto godina donekle razumio i

najsiromašniji seljak i koje je proučavao vrijedno i poletno jer je mislio da mu blagostanje ovisi o njima, danas su nepoznati i neshvatljivi većini obrazovanih ljudi. Kad bi akademija znanosti imala smisla za humor, mogla bi se zabaviti tako da izmiješa Raka, Lava i Djevicu u kalendaru kao ceduljice u šeširu, ljudi ne bi ništa primijetili. Zvezdano je nebo spalo na čisto dekorativnu ulogu.”

Otpio je gutljaj groga i nastavio:

“Ne, zvijezde se više ne mogu pohvaliti da su popularne kao nekada. Dokle god su ljudi mislili da im sudbina ovisi o njima, svi su ih se bojali, ali su ih i voljeli i obožavali. Kao djeca svi smo ih voljeli, mislili smo da su one male lijepe svjećice koje Bog upali navečer da nas razveseli, mislili smo da svjetlucaju samo za nas. A onda, kad smo saznali više o njima, postale su nam samo konstantno, mučno, besramno podsjećanje na vlastitu nevažnost. Hoda tako čovjek ovuda, ulicom Drottninggatan glave pune veličanstvenih, fantastičnih, ma povijesno značajnih misli, misli za koje mu se čini da ih nijedan čovjek na svijetu prije nije ni mogao, niti se usudio, pomisliti. Zamislimo da višegodišnje iskustvo vreba negdje duboko u našoj podsvijesti i šapće da ćemo do sljedećeg jutra, bez ikakve sumnje, ili zaboraviti te misli ili više nećemo vidjeti što je to bilo tako veličanstveno i povijesno u njima - no nije važno jer to ne umanjuje sreću kad takve misli navale, dokle god ta navala traje. Ali dovoljno je da čovjek slučajno pogleda gore i vidi jednu malu zvijezdu kako mirno stoji između dva dimnjaka i sjaji i svjetluca da shvati da ih isto tako može i odmah zaboraviti. Ili, čovjek pogleda odvodni kanal uz pločnik i upita se je li stvarno ispravno sada se napiti ili bi možda mogao pronaći neku bolju zanimaciju. I odjednom zastane - kao što se meni dogodilo nedavno jedne noći - i zabulji se u neku malu točku koja svjetluca u odvodu. I nakon nekoliko trenutaka razmišljanja shvati da se to zrcali zvijezda - usput, bila je to Deneb iz zviježđa Labud. I odjednom mu postane jasno koliko je smiješno i beznačajno cijelo to pitanje.”

“Da”, dopustio sam si da se umiješam, “to bismo vjerojatno mogli nazvati promatranjem pijanstva iz perspektive vječnosti. Ali teško da nam tako nešto dolazi prirodno kad smo trijezni, i u našem slučaju nije prikladno za svakodnevnu upotrebu. Kad bi se zvijezda Deneb sjetila da sebe promatra kao *sub specie aeternitatis*, možda bi

pomislila da je sasvim nevažna i više ne bi imala snage sjati. Dok sada vjerno stoji na svojoj poziciji već dugo vremena i vrlo lijepo sjaji i zrcali se i u svjetskim morima i u nepoznatim planetima čije je ona vjerojatno sunce, a ponekad i u odvodnom kanalu na maloj mračnoj Zemlji. Slijedi njen primjer, prijatelju dragi! Pritom mislim u svemu i uvijek, ne samo što se tiče odvodnog kanala.”

“Markel”, rekao je Birck, “puno precjenjuje širinu svojih misli ako misli da može promatrati čak i najmanje od svojih pijanstava kroz prizmu vječnosti. On to nije sposoban, ne bi iz toga izvukao živu glavu. Mislim da sam negdje pročitao da je taj kut gledanja dopušten samo Bogu. Zato je možda i prestao postojati. Recept je vjerojatno bio prejak čak i za njega.”

Obrada: ßäɣãñdöwñîôäd.

Markel je šutio. Izgledao je ozbiljno i tužno. Barem mi se tako činilo koliko sam mu mogao vidjeti lice u mraku pod velikim šatorom s crvenim prugama, a kad je pripalio šibicu da ponovno upali svoju cigaru koja se ugasila, šokiralo me koliko je ostario. Umrijet će između četrdesete i pedesete godine, pomislio sam. A sigurno je već dobro zagazio u četrdesete.

Birck, koji je sjedio tako da može gledati pločnik u smjeru grada, odjednom je rekao:

“Eno gospođe Gregorius, one koja je udana za onog odvratnog svećenika. Bog zna kako je ona završila s njim. Kad ih vidiš zajedno, moraš okrenuti glavu, imaš osjećaj da bi to trebao učiniti iz obzira prema njoj.”

“Je li svećenik s njom?” pitao sam.

“Ne, sama je...”

Da, naravno, svećenik je još uvijek u Porli.

“Meni ona izgleda kao plavokosa Dalila”, rekao je Birck. Markel: “Nadajmo se da je dobro shvatila svoj zadatak u životu i da će Božjem slugi nabiti ogromne rogove.”

Birck: “Ne vjerujem. Ona je, naravno, religiozna, kako biste inače objasnili taj brak.”

Markel: “Naprotiv, kako ja to shvaćam, bilo bi neobjašnjivo da joj je ostao i najmanji djelić vjere nakon određenog vremena u braku s pastorom Gregoriusom - ustvari, ne može nikako biti religioznija od madame de Maintenon. Iskrena vjera je od neprocjenjive pomoći u

svim odnosima u životu i nikada nije bila zapreka odnosima.”

Utihnuli smo dok je prolazila pokraj nas i nastavila dalje u smjeru muzeja i Skeppsholmena. Bila je odjevena u jednostavnu crnu haljinu. Nije hodala ni polako ni brzo i nije gledala ni lijevo ni desno.

Taj njen hod... Morao sam, protiv svoje volje, zatvoriti oči dok je prolazila. Ona hoda kao osoba koja korača ususret sudbini. Hodala je malo pognute glave, tako da joj je dio vrata bijelo sjajio ispod plave kose. Je li se smiješila? Ne znam. Ali odjednom sam se sjetio što sam nedavno sanjao. Takav osmijeh kakav je ona imala u tom užasnom snu nikada nisam vidio u stvarnosti niti ću ga ikada vidjeti.

Kad sam ponovno podigao pogled, ugledao sam Klasa Reckea kako hoda u istom smjeru. U prolazu je kimnuo Bircku i Markelu, možda i meni, nije sigurno. Markel mu je mahnuo da nam se pridruži, ali on je samo prošao kao da to nije primijetio. Hodao je istim putem kao i ona. I činilo mi se da vidim snažnu ruku koja ih oboje drži na nevidljivim koncima i vuče u istom smjeru. I pitao sam se: kuda ih put nosi? - Ma, što se to mene tiče! Putem kojim ona ide išla bi i bez moje pomoći. Ja sam samo malo raščistio dio najodvratnije prljavštine ispred njenih malih stopala. No njen je put svejedno težak, mora biti. Svijet nije dobar prema onima koji vole. I na kraju sve vodi u mrak, i njih i sve nas.

“Reckea je u zadnje vrijeme teško uhvatiti”, rekao je Markel. “Siguran sam da taj klip anešto muti. Čuo sam da se udvara nekoj bogatoj djevojci. Da, da, mora da je to u pitanju, jer dužan je k’o princ. U rukama je lihvara.”

“Kako znaš?” pitao sam, možda pomalo neobjašnjivo osorno.

“Ma ne znam”, odgovorio je drsko. “Ali mi je jasno. Niske duše prosuđuju ljude po njihovom poslovnom statusu. Ja činim obrnuto i procjenjujem poslovni status po čovjeku. To je logičnije, a osim toga ja poznajem Reckea.”

“Dosta ti je bilo viskija, Markele”, rekao je Birck.

Markel je naručio još jedan viski sebi i Bircku, koji je sjedio i buljio u prazno i napravio grimasu, ali nije ništa rekao.

Moje je piće stajalo gotovo netaknuto, a Markel ga je promatrao pogledom punim zabrinutosti i mrzovolje.

Birck se odjednom okrenuo prema meni:

“Reci mi nešto”, pitao je, “nastojiš li biti sretan?”

“Pretpostavljam da da”, odgovorio sam. “Ne znam nijednu drugu definiciju sreće osim one da je to zbir svega onoga za čime čovjek žudi. Po tome je valjda jasno samo po sebi da svaki čovjek nastoji biti sretan.”

Birck: “Da, naravno. Gledano na taj način, jasno je. Tvoj me odgovor po stoti put podsjetio da se čitava filozofija hrani i živi isključivo od jezičnih dvosmislenosti. Toj vulgarnoj palačinki sreće jedan čovjek pretpostavlja svoje pecivo spasenja, a drugi ‘svoje djelo’ i obojica negiraju da išta znaju o nastojanju da se bude sretan. Kad se čovjek na taj način može zavarati riječima - to je talent vrijedan divljenja. Jer čovjek uvijek želi vidjeti sebe i svoje nastojanje u svjetlu idealnog. A najdublja se sreća možda na kraju nalazi u iluziji da čovjek ne teži za srećom.”

Markel: “Ljudi ne teže za srećom, nego za senzualnim užicima. Moguće je, rekli su Kirenjani, da postoje ljudi koji ne traže senzualne užitke, ali razlog tomu je taj što im je razum manjkav, a sposobnost procjenjivanja uništena.”

“Kad filozofi”, nastavio je, “kažu da ljudi teže sreći, ili ‘spasenju’, ili ‘svom pozivu’, tu oni, ustvari, samo misle na sebe ili u našem slučaju na odrasle osobe s određenim stupnjem obrazovanja. Per Hallström piše u jednoj svojoj noveli kako je kad je bio mali svake večeri čitao: ‘svijeća dođe, svijeća ode, koga Bog voli, svijeću ima’. Očito u toj ranoj dobi nije znao značenje riječi ‘sreća i zato je nesvjesno tu nepoznatu i neshvatljivu riječ zamijenio jednostavnom i shvatljivom. No stanice u našem tijelu znaju jednako malo kao i mala djeca o tome što je ‘sreća’, ili ‘spasenje’, ili ‘poziv’. A one su te koje odlučuju o našim težnjama. Sav organski život na zemlji bježi od bola i traži tjelesno zadovoljstvo. Filozofi samo misle na svoje svjesne težnje, svoje odabrane težnje, što znači: na svoje zamišljene težnje. No nesvjesni dio našeg bića tisuću je puta veći i moćniji od svjesnog dijela i on je taj koji odlučuje.”

Birck: “Sve što si sad rekao samo mi je dodatni dokaz da sam bio u pravu kad sam maloprije rekao da bi jezik trebalo u potpunosti reorganizirati kako bi čovjek mogao voditi filozofske rasprave s nekim rezultatom.”

Markel: “O, Isuse Bože, neka ti tvoja sreća, ja biram tjelesno zadovoljstvo. Nazdravlje! Ali ako i pristanem na tvoju upotrebu

jezika, to ne znači odmah da svi nastoje biti sretni. Postoje ljudi koji nemaju nikakve sklonosti prema sreći i koji to osjećaju s neugodnom, nemilosrdnom jasnoćom. Ti ljudi ne teže za srećom, nego za tim da njihova nesreća zadobije nekakav oblik i stil.”

A onda je neočekivano dodao:

“Glas je jedan od njih.”

To me toliko zbunilo da sam ostao sjediti bez riječi. Sve dok nije spomenuo moje ime, mislio sam da govori o sebi. Još uvijek to mislim, i mislim da je spomenuo mene samo da to sakrije. Nastupila je napeta tišina. Gledao sam vodu kako svjetluca. U oblačnim masama iznad Rosenbada ukazala se svijetla zraka mjesečine i pala poput blijeda srebra na pročelje sa stupovima stare Bondeske palače. U daljini preko jezera Mälaren polako je plovio usamljeni grimizni oblak, istrgnut od drugih.

25. srpnja

Helga Gregorius: stalno mi je pred očima. Vidim je onakvu kakvu sam je vidio u snu: голу, ispruženu prema meni s buketićem tamnog cvijeća. Možda crvenog, ali jako tamnog. Da, crveno u sumrak uvijek izgleda jako tamno.

Nema noći da idem spavati ne poželjevši da mi se ona vrati u san.

Ali moja je mašta u međuvremenu zaboravila onaj dvosmisleni osmijeh, više ga ne vidim.

*

Volio bih da se svećenik već jednom vrati. Onda bi mi sigurno ponovno došla. Želim je vidjeti i čuti njen glas. Želim da bude ovdje.

26. srpnja

Svećenik: i njegovo me lice progona - progona me onaj izraz lica koji je imao kad smo se zadnji put vidjeli, kad sam naveo razgovor na spolna pitanja. Kako da opišem taj izraz? To je izraz čovjeka koji miriše na nešto trulo i taj mu se miris potajno sviđa.

2. kolovoza

To je zbog mjesečine. Svi su prozori otvoreni. U mojoj radnoj sobi gori svjetiljka: stavio sam je na ormar kako bi bila u zaklonu od noćnog vjetra koji tiho šušajući nadima zavjese poput jedra. Hodam gore-dolje kroz sobe, povremeno zastanem kod komode i zapišem koju rečenicu. Dugo sam stajao uz jedan od prozora u blagovaonici, gledao van i osluškivao sve čudne noćne zvukove. Ali ove noći tamo dolje, ispod tamnog drveća, vlada tišina. Samo jedna usamljena žena sjedi na klupi, već dugo tamo sjedi. A mjesec sja.

*

Kad sam došao kući na večeru, na radnom stolu dočekala me knjiga. A kad sam je otvorio, iz nje je ispala posjetnica: Eva Mertens.

Sjetio sam se da mi je neki dan pričala o toj knjizi i da sam rekao, sasvim neobavezno, da bih je rado pročitao. Rekao sam to iz pristojnosti kako ne bi ispalo da umanjujem nešto što nju zanima. Poslije više nisam mislio na to.

Ali ona je očito mislila.

Jesam li sad jako glup što mislim da je ona malo zaljubljena u mene? Jer vidim na njoj da nekoga voli. Ali ako voli nekoga drugoga, kako onda može biti toliko zainteresirana za mene?

Ona ima dva bistra, iskrena plava oka i bujnu smeđu kosu. Nos joj je malo krivo modeliran. Usta, usta se ne sjećam. Ah, da, crvena su i dosta velika, ali ne mogu ih točno zamisliti. Jer čovjek dobro poznaje samo usta koja je poljubio ili za kojima je žudio da ih poljubi. Poznajem samo ona usta koja sam dodirnuo.

Sjedim i promatram tu malenu, jednostavnu, decentnu posjetnicu s imenom napisanim blijedom litografijom. Ali vidim više od imena. Postoji pismo koje postane vidljivo tek pod utjecajem jake topline. Ne znam imam li tu toplinu, ali svejedno mogu pročitati nevidljive riječi: "poljubi me, budi moj muž, podari mi dijete, daj mi da volim. Čeznem za tim da volim."

"Evo ide mnogo mladih djevice koje još nijedan muškarac nije dodirnuo i koje bi trebale spavati same. Takve bi trebale imati dobrog muža."

Tako je otprilike govorio Zaratustra. Pravi Zaratustra, onaj stari, ne onaj s bičem.

Jesam li ja “dobar muž”? Bih li mogao biti njen dobar muž?

Pitam se kakvu predodžbu ima o meni. Ona me ne poznaje. U njenom lagašnom mozgu u koji stane samo nekoliko nježnih i prijateljskih misli o njenim najbližima i možda nešto smeća stvorila se slika koja možda izvana sliči meni, ali nije ja, i ta joj slika pruža ugodu i želi je gledati - Bog zna zašto, možda prvenstveno zato što nisam oženjen. Ali da me poznaje, da naprimjer slučajno pročita što pišem na ovim ceduljicama svake večeri, mislim da bi se onda sa sramežljivim, ali ispravnim instinktom povukla od puteva kojima ja hodam. Mislim da je ponor između naših duša poprilično velik. Ili, tko zna: ako se čovjek odluči za brak, možda je onda obrnuto, možda je sreća što je ponor toliko velik - da je manji, mogao bih osjetiti izazov da ga ispunim, a to nikada nije dobro završilo! Ne postoji žena pred kojom bih se mogao razotkriti! A opet: živjeti uz nju i nikada je ne pustiti u ono što je samo moje i što sam pravi ja - smije li se to učiniti ženi? Pustiti je da zagri drugog vjerujući da sam to ja - smije li se to učiniti?

Ma sigurno da se smije. Ustvari, tako to uvijek i bude: ljudi tako malo znaju jedni o drugima. Čovjek gri sjenku i voli san. Uostalom, što ja uopće znam o njoj?

Ja sam usamljen, mjesečina sja i ja čeznem za ženom. Poželim otići do prozora i viknuti onoj koja sjedi tamo dolje sama na klupi i čeka nekoga tko ne dolazi da dođe gore. Imam vina i rakije i piva i dobre hrane i spreman krevet. To bi bio raj za nju.

*

Sjedim i razmišljam o Markelovim riječima od neki dan o meni i sreći. Dođe mi da se oženim i da budem sretan k'o prase samo kako bih ga razljutio.

3. kolovoza

Da, mjesec. Eno ga opet.

Sjećam se mnogo raznih mjeseca. Najstariji kojeg se sjećam bio je mjesec moga djetinjstva koji je stajao iza prozora prvih zimskih večeri. Uvijek je visio iznad bijelog krova. Jednom je majka naglas čitala nama djeci "Djeda Božićnjaka" Viktora Rydberga; i odmah sam ga prepoznao. Ali još uvijek nije imao one osobine koje će kasnije zadobiti, nije bio ni blag i sentimentaln, a ni hladan i užasan. Bio je samo velik i sjajan. Pripadao je prozoru, kao što prozor pripada sobi. Stanovao je kod nas.

Kasnije, kad su primijetili da sam muzikalan i sredili da pohađam lekcije klavira i kad sam došao do toga da sam mogao pomalo svirati Chopina, mjesec mi je postao nešto novo. Sjećam se jedne noći, bilo mi je otprilike dvanaest godina, kad sam ležao budan i nisam mogao spavati zato što mi je Chopinov Dvanaesti nokturno bio u glavi i zato što je mjesec sjao. Bilo je to kad smo bili na selu, tek smo se doselili i u sobi u kojoj sam ležao još nije bilo zavjesa. Mjesečina je poput velike bijele rijeke tekla u sobu, prelazila preko kreveta i uzglavlja. Uspravio sam se u krevetu i zapjevao. Morao sam otpjevati tu prekrasnu melodiju bez riječi, nisam joj se mogao oduprijeti. Stopila se s mjesečinom i obje su pjevale obećanje nečega što će mi se jednom dogoditi, nešto, ne znam što, neka prokleta sreća ili nesreća koja je vrednija od sve sreće ovog svijeta, nešto užareno, divno i veliko što je čekalo na mene. I pjevao sam sve dok se otac nije pojavio na vratima i zaurao na mene da spavam.

To je bio Chopinov mjesec. Bio je to onaj isti mjesec koji je treperio i sjao u vodi onih kolovoških večeri kad je Alice pjevala. Volio sam je.

A sjećam se i mjeseca iz Uppsale. Nikada nisam vidio mjesec s toliko hladnim i odsutnim licem kao tada. Uppsala ima sasvim drukčiju klimu od Stockholma, kontinentalnu klimu s hladnijim i sušim zrakom. Jedne sam zimske noći hodao sa starijim kolegom gore-dolje bijelim, snijegom pokrivenim ulicama s njihovim sivim kućama s crnim sjenkama. Razgovarali smo o filozofiji. Sa svojih sedamnaest godina nisam više vjerovao u Boga, ali sam odbijao prihvatiti

darwinizam, po njemu mi se sve činilo beznačajno, glupo, prosto. Prošli smo ispod crnog luka jednog tunela, popeli se nekoliko stepenica i stali uza zid katedrale. Sa svojim građevinskim skelama izgledala je poput kostura neke nepoznate životinje iz prastarih vremena. Prijatelj mi je pričao o tome kako smo srodni našoj braći životinjama; pričao je, i dokazivao, i prostački vikao kreštavim glasom koji je odjekivao među zidovima, i govorio nekim seljačkim dijalektom. Ja nisam puno odgovarao, ali sam razmišljao: Nisi u pravu, ali ja još uvijek nisam dovoljno toga pročitao i razmislio da bih ti to mogao dokazati. Ali pričekaj još godinu i doći ću s tobom na ovo isto mjesto, na mjesecini kao i sada, i dokazat ću ti koliko si bio u krivu i koliko si glup. Jer to što govoriš nikako ne može, ne smije biti istina; jer ako je istina, onda ja više ne želim biti ovdje, nemam što tražiti u takvom svijetu. Ali on je pričao i mahao malom njemačkom knjižicom koju je držao u ruci i iz koje je crpio dokaze. Odjednom je zastao u svjetlosti mjesecine, otvorio knjigu na jednom mjestu na kojem se uz tekst nalazilo i nekoliko ilustracija i pružio mi je. Mjesec je tako intenzivno sjao da se dalo vidjeti što ilustracije predstavljaju i što piše ispod njih. Bile su to slike triju lubanja, prilično sličnih: lubanje orangutana, australskog domoročana i Immanuela Kanta. S gađenjem sam bacio knjigu daleko od sebe. Prijatelj se razljutio i napao me, hrvali smo se i tukli na mjesecini, ali on je bio jači i sjeo mi je na prsa i na dječjački mi način izribao lice snijegom.

Prošla je godina i prošlo ih je još, ali nikada se nisam osjećao dovoljno odraslim da mu dokažem; imao sam osjećaj da ću se morati ostaviti tog zadatka. I iako nisam točno shvaćao što ja radim na ovom svijetu, ostao sam ovdje.

I odonda sam vidio mnogo mjeseca. Blag i sentimentalni mjesec koji proviruje između breza na obali jezera... Mjesec koji putuje kroz izmaglicu preko mora... Mjesec koji bježi kroz rastrgane jesenje oblake... Ljubavni mjesec koji je sjao na Gretchenin prozor prema vrtu i na Julijin balkon... Jedna više ne tako mlada djevojka koja se žarko željela udati jednom mi je rekla da nije mogla suzdržati suze kad je vidjela kako mjesec obasjava malenu kolibu u šumi... Mjesec je razbludan i pohotan, kaže jedan pjesnik. Drugi pjesnik pokušava pripisati mjesecevim zrakama etičko-

religiozne tendencije i uspoređuje ih s nitima koje su ispreli nama dragi ljudi koji su sada mrtvi kako bi u mrežu uhvatili zabludjelu dušu... Za mlade je mjesec obećanje svega onoga neopisivog što ih čeka, za starije znak upozorenja da su obećanja prekršena, podsjećanje na sve što je uništeno i razbijeno...

A što je, ustvari, mjesečina?

Drugorazredna sunčeva svjetlost. Slabija, krivotvorena.

*

Ovaj mjesec koji se sada ukazao iza tornja crkve ima nesretno lice. Izgleda kao da su mu crte lica izobličene, razvodnjene, nagrizene bezimenom patnjom. Jadniče, zašto tamo sjediš? Jesi li osuđen kao krivotvoritelj - jesi li krivotvorio sunčevu svjetlost?

Da budemo iskreni, nije to neki mali zločin. Kad bi čovjek samo bio siguran da ga nikada neće počinuti.

7. kolovoza

Svjetlost!

... Uspravio sam se u krevetu i upalio svijeću na noćnom ormariću. Bio sam obliven hladnim znojem, kosa mi se zalijepila za čelo... Što sam to sanjao?

Ponovno isto. Da sam ubio svećenika. Da on mora umrijeti, ionako već smrdi kao leš, i da je moja liječnička dužnost da to učinim... Bilo mi je teško i neugodno, bilo je to nešto što nikada prije nisam morao učiniti - htio sam se konzultirati s nekim kolegom, nisam htio sam snositi odgovornost za nešto tako ozbiljno... Ali gospođa Gregorius stajala je gola u polumraku u udaljenom kutu i pokušavala se zakriti malim crnim velom. A kad me čula kako spominjem "kolegu", oči su joj poprimile preplašen i očajan izraz i ja sam shvatio da to treba obaviti brzo, jer je inače izgubljena na neki način koji nisam uspio shvatiti, i da to moram učiniti sam i da nitko drugi ne smije znati za to. I tako sam to učinio okrenute glave. Kako je prošlo? Ne znam. Znam samo da sam začepio nos i okrenuo glavu da ga ne gledam te da sam rekao samom sebi: tako, sad je gotovo. Sad više ne smrdi. I htio sam objasniti gospođi Gregorius da je to bio vrlo rijedak i neobičan slučaj: većina ljudi počne smrdjeti tek nakon smrti i onda ih se pokopa, ali ako netko smrdi dok je još živ, onda ga se mora ubiti, sa znanstvenog stajališta nema nikakva drugog rješenja... Ali gospođa Gregorius je nestala, oko mene je bila pustoš u kojoj mi se činilo da se sve odmiče i bježi od mene... Tama je postala pepeljastosiva mjesečina... A ja sam sjedio u krevetu potpuno budan i slušao vlastiti glas...

Ustao sam, navukao nešto odjeće, upalio svijeće u svim sobama. Hodao sam gore-dolje, ravnomjerno poput sata, ne znam koliko dugo. Na kraju sam zastao ispred stolića sa zrcalom u sali i zurio u svoje blijedo i poremećeno lice koje mi se činilo sasvim strano. Od straha da ću podleći iznenadnom nagonu da razbijem to staro ogledalo koje je vidjelo moje djetinjstvo i gotovo cijeli moj život i mnogo toga što se dogodilo prije nego što sam postojao, otišao sam do otvorenog prozora i stao tamo. Sada više nije bilo mjesečine,

padala je kiša koju mi je vjetar nosio u lice. Lijepo.

“Snovi teku kao morske struje...” Znam te, stara narodna mudrosti. Jer većina onoga što čovjek sanja ustvari nije ni vrijedna razmišljanja - krhotine onoga što si doživio, često onog najravnodušnijeg i najglupljeg, ono što svijest nije smatrala dovoljno vrijednim da registrira, ali što svejedno živi svoj život u sjenci u nekoj komori mozga punoj smeća. Ali postoje i drugi snovi. Sjećam se kako sam jednom, dok sam još bio dječak, proveo cijelo poslijepodne razmišljajući o jednom zadatku iz geometrije i kako sam na kraju morao otići u krevet, a da ga nisam riješio: u snu je moj mozak nastavio raditi i došao do rješenja. I bilo je to točno rješenje. A postoje i snovi koji su mjehurići iz dubina. Kad bolje razmislim - mnogo sam puta iz sna naučio nešto o sebi. Mnogo su mi puta snovi razotkrili želje koje nisam *htio* željeti, žudnje za koje nisam htio znati po danu. Te sam želje i žudnje kasnije odvagnuo i isprobao na sunčevoj svjetlosti. Ali one su rijetko tolerirale svjetlost, pa sam veći dio gurnuo natrag u sumnjivu dubinu kamo i pripadaju. Znale su mi kasnije ponovno doći u snovima, ali ja bih ih prepoznao i ismijao čak i u snu, sve dok nisu odustale od svih zahtjeva da izađu van i žive pravi život u stvarnosti i na svjetlu.

No to je nešto drugo. A ja želim znati što je to: želim to odmjeriti i isprobati. To je jedan od mojih osnovnih nagona - ne želim govoriti o nečemu polusvjesnom i napola jasnom u sebi ako mogu to izvući van na svjetlost i vidjeti o čemu se radi.

Dakle da razmislimo:

Jedna mi je žena došla sa svojim problemima i ja sam joj obećao pomoći. *Pomoći*, da - što to znači ili što bi moglo značiti, u tom trenutku nijedno od nas nije znalo. Ono što je tražila od mene bilo je vrlo jednostavno i lagano. Nije mi predstavljalo nikakav napor, niti sam osjećao nekakve zadržke, prije bih rekao da me sve to zabavljalo, učinio sam lijepoj mladoj ženi delikatnu uslugu i istovremeno se zlobno našalio s odvratnim svećenikom, i u mojoj teškoj, crno-sivoj depresiji ta je epizoda zasjala poput ružine iskre iz svijeta koji je za mene zatvoren... A njoj je to značilo sreću i život - onakvu kakvom ju je ona vidjela i pomogla mi da je i ja vidim. I tako sam joj obećao da ću joj pomoći i učinio ono što je tada bilo potrebno učiniti.

Ali ubrzo je sve zadobilo druge značajke i ovaj se put moram pobrinuti da to obavim do kraja prije nego što krenem dalje.

Obećao sam da ću joj pomoći; a ja ne volim ostaviti stvari napola obavljene. A sada i znam, već dugo to znam: ne mogu joj pomoći drukčije nego da je potpuno oslobodim.

Svećenik se vraća za nekoliko dana - i tu će stara priča ponovno početi. Jer sad ga već poznajem. Ali ne radi se samo o tome; na kraju se sama mora pobrinuti da to nadvlada, koliko god to teško bilo i koliko god joj razdire život i od nje čini krpu. Ali nešto mi govori, toliko sigurno kao da se već dogodilo, da će ona uskoro nositi dijete pod srcem. Kad toliko voli kao što sada voli, to ne može izbjeći. A možda to i ne želi. A onda - ako se to dogodi - kad se to dogodi - što onda...? Onda se svećenika treba riješiti. Jednom zauvijek riješiti.

Istina je: ako se to dogodi, onda bi mogla doći moliti me da joj "pomognem" na isti način kao što su me tolike prije nje molile da im pomognem - a ako to učini - onda ću joj morati ispuniti želju jer ne znam kako bih joj mogao bilo što odbiti. Ali onda ću biti i sit svega toga i priča će tu završiti, barem što se mene tiče.

Ali osjećam, osjećam i znam da to neće tako ići. Ona nije kao druge žene, ona me nikada neće zamoliti za tu vrstu pomoći.

Što znači da svećenik mora nestati.

Kako god da okrenem, ne vidim nikakvo drugo rješenje. Dozvati ga pameti? Dobiti ga da shvati da više nema pravo prljati njen život, da je mora pustiti na slobodu? Glupost. Ona je njegova žena: on je njen muž. Sve mu daje pravo na nju: svijet, Bog, njegova savjest. Ljubav je za njega, naravno, ista kao i za Luthera: prirodna potreba za koju mu je Bog jednom zauvijek dao dopuštenje da je zadovolji s upravo ovom ženom. To što ona na njegove žudnje odgovara hladno i s nelagodnom neće ga nikada, ni na sekundu, navesti da posumnja u svoje "pravo". Možda zamišlja da i ona u tim trenucima osjeća što i on, ali mu se čini sasvim u redu da jedna kršćanka i svećenikova žena ne priznaje tako nešto, čak ni samoj sebi. Osim toga on to baš ne voli zvati užitkom; više to voli zvati "dužnošću" i "Božjom voljom"... Ma, dosta je toga, dosta mi je njega, dosta je!

Kako je ono bilo: tražio sam djelo, molio za njega. Je li ovo dakle to djelo - *moje* djelo? Ono što treba učiniti, ono što samo ja vidim da je potrebno učiniti i što se nitko drugi osim mene ne usuđuje učiniti?

Moglo bi se reći da izgleda pomalo čudno. Ali to nije razlog ni za ni protiv. "Značaj", "ljepota" nekog djela odraz je njegovog utjecaja na publiku. Ali, naravno, budući da je moja skromna namjera da sve što ima veze s publikom držim podalje, taj kut gledanja neće biti razmatran. Imam samo sebe. Želim pregledati svaki šav svog djela, želim vidjeti kako izgleda iznutra.

Prvo i najvažnije: dakle ja stvarno, ozbiljno, želim ubiti svećenika?

"Želim" - hm, što to znači? Ljudska želja nije cjelina, ona je sinteza stotine oprečnih impulsa. A sinteza je fikcija: želja je fikcija. No mi trebamo fikciju, a nijedna fikcija nam nije potrebija od želje. Dakle: *želiš* li?

Želim i ne želim.

Čujem oprečne glasove. Moram ih saslušati, moram znati *zašto* jedan kaže: želim, a drugi: ne želim.

Prvo ti koji kažeš "želim": zašto želiš? Odgovori!

"Želim djelovati. Život je djelovanje. Kad vidim nešto što me uznemirava, želim se umiješati. Ne miješam se svaki put kad vidim muhu u paukovoju mreži jer svijet pauka i muha nije moj svijet, i znam da se čovjek treba ograničiti, a i ne volim muhe. No ako vidim lijepog malog kukca sa zlaćanim krilima u mreži, onda ću rastrgati mrežu i ubiti pauka ako je to potrebno, jer ne vjerujem da se pauke ne smije ubijati.

Hodam šumom, čujem kako netko zove upomoć, potrčim u smjeru glasa i ugledam muškarca kako se sprema silovati ženu. Naravno, učinim što mogu kako bih je oslobodio i, ako je to potrebno, ubijem muškarca. Zakon mi ne daje pravo na to. Zakon mi daje pravo da ubijem drugu osobu samo u krajnjoj nuždi, a po zakonu je ta krajnja nužda samo opasnost za život. Zakon mi ne dopušta da ubijem nekoga kako bih spasio svog oca, ili sina, ili najboljeg prijatelja, ni da bih zaštitio svoju dragu od zlostavljanja ili silovanja. Zakon je glup, ukratko rečeno, i nijedan pošten čovjek neće dopustiti da zakon upravlja njegovim postupcima."

"A što je s nepisanim zakonom? Moralom...?"

"Prijatelju dragi, moral se nalazi, znaš to dobro kao i ja, u tekućem stanju. Značajno se promijenio čak i tijekom ovog kratkog razdoblja u kojem nas dvojica živimo na ovom svijetu. Moral, to je onaj poznati krug kredom oko kokoši: on ograničava onoga tko vjeruje u njega.

Moral, to su tuđi stavovi o tome što je ispravno. Ali ovo je bilo pitanje o mom moralu! Istina, u mnogim slučajevima, možda u većini najuobičajenijih slučajeva, moj se stav o ispravnome donekle poklapa sa stavovima drugih ljudi, s 'moralom': i u mnogo drugih slučajeva razlika između mogega ja i morala nije vrijedna rizika koji odstupanje može donijeti sa sobom i zato se pokoravam. Na taj sam način svjestan što moral znači u praksi, što nije uvijek slučaj s drugim ljudima - da čvrst zakon nije ono što sve povezuje, nego je *modus vivendi* iskoristiv u svakodnevnom životu i u neprekidnom ratu između sebe i svijeta. Znam i priznajem da općeprihvaćeni moral, baš kao i građanski zakon u općim crtama, izražava shvaćanje pravde koje je plod pradavnih vremena naslijeđen od naraštaja do naraštaja, sve veće i promjenjivo iskustvo o najpotrebnijim preduvjetima za suživot ljudi. Znam da se ti zakoni donekle moraju poštivati kako bismo uopće mogli živjeti ovdje na Zemlji, mi stvorenja kakva jesmo, stvorenja nezamisliva u bilo kojem drugom okviru osim društvene organizacije i rođena sa svim tim jelima koja se izmjenjuju, knjižnicama i muzejima, policijom i vodovodom, uličnom rasvjetom, noćnim prijevozom, izmjenama straže, propovijedima, operama, baletima i tako dalje. Ali isto tako znam da se ljudi koji nešto vrijede nikada nisu pedantno držali tih zakona. Moral pripada kućnim stvarima, a ne bogovima. Treba se koristiti njime, on ne smije vladati. I treba se njime koristiti pametno, treba ga 'uzeti sa zrnom soli'. Mudro je ponijeti svoje običaje sa sobom tamo kamo ideš, glupo je učiniti to s čvrstim uvjerenjem. Ja sam putnik u ovom svijetu, promatram ljudske običaje i preuzimam ono što mogu upotrijebiti. A riječ moral potječe od riječi 'mores' - običaji: on u potpunosti počiva na običajima, nema nikakve druge osnove. A to da ću ubojstvom tog svećenika počiniti djelo koje se kosi s običajima, to mi ne moraš reći. Moral - šališ se!"

"Priznajem, pitanje sam postavio više *pro forma*. Mislim da se razumijemo što se tiče morala. Ali neću te zato pustiti. Jer pitanje otpočetak nije bilo kako se usuđuješ učiniti to o čemu govorimo jer se toliko protivi običajima i moralu; nego se radilo o tome *zašto* to želiš učiniti. Odgovorio si mi usporedbom o silovatelju koji napada ženu u šumi. Kakva usporedba! S jedne strane grubi zločinac, s druge neporočan i štovanja vrijedan stari svećenik!"

“Dobro, usporedba mi malo šepa. Radi se o nepoznatoj ženi i nepoznatom muškarcu i njihovom nedovoljno poznatom odnosu. Nije sigurno da je ta nepoznata žena vrijedna da zbog nje ubijem čovjeka. A nije sigurno ni je li taj nepoznati muškarac koji susretne tu nepoznatu ženu u dubini šume i odjednom postane opsjednut i nadvladan Panom zato zaslužio da bude ubijen. I, konačno, nije sigurno da se tu radi o takvoj opasnosti da je nužno da se umiješam! Djevojka vrišti zato što se boji i zato što je boli, ali nije sigurno da bi trebalo procijeniti ozljedu po jačini vriska. Moguće je da njih dvoje postanu dobri prijatelji prije nego što se rastanu. Na selu mnogi brakovi započnu silovanjem i nisu ništa lošiji od drugih, a otmica žena nekada je bila normalan način obavljanja zaruka i vjenčanja. Ako dakle u tom primjeru koji sam odabrao ubijem muškarca kako bih oslobodio ženu - postupak za koji mislim da bi se svidio mnogim moralnim ljudima, osim pravnicima, i koji bi mi pred francuskom ili američkom porotom donio službeno oslobađanje uz pljesak publike - postupio bih čisto nagonski, bez razmišljanja, i možda učinio veliku glupost. Ali naš je problem sasvim drukčiji. Ovdje se ne radi o izoliranom činu silovanja, nego o odnosu koji je opasan za život i koji se očito sastoji od kontinuiranih, ponovljenih silovanja. Ovdje se ne radi o nepoznatom čovjeku nepoznatih vrijednosti, nego o osobi koju itekako dobro poznaješ: pastoru Gregoriusu. I ovdje se ne radi o tome da pomažeš i spašavaš neku nepoznatu ženu, nego onu u koju si potajno zaljubljen...”

“Ne, šuti, dosta je, šuti...!”

“Može li muškarac pustiti da ona koju voli bude obeščašćena, ukaljana i zgažena pred njegovim očima?”

“Šuti! Ona voli drugoga. To je njegova stvar, ne moja.”

“Ti znaš da je voliš. Dakle to je tvoja stvar.”

“Šuti!... Ja sam liječnik. A ti hoćeš da potajice ubijem starca koji od mene traži pomoć!”

“Ti si liječnik. Koliko si samo puta izrekao frazu: moja liječnička dužnost. Evo ti je: mislim da je jasna. Tvoja je liječnička dužnost da pomogneš osobi kojoj možeš i kojoj bi trebao pomoći, i da odrežeš to trulo meso koje uništava zdravo. Jasno, nije to nikakav častan zadatak: nikome ne smiješ reći za to jer će te inače poslati u zatvor Långholmen ili u duševnu bolnicu Konradsberg.”

Sad kad razmišljam o tome, sjetio sam se da je nalet vjetra odjednom otpuhnuo zavjese prema svijeći i da su se zapalile na samom rubu, ali odmah sam rukom ugasio taj mali plavi plamen i zatvorio prozor. Učinio sam te stvari automatski, gotovo nesvjesno. Kiša je šibala po prozorskom staklu. Svijeće su mirno gorjele. Na jednoj je sjedio maleni, krhki, sivi noćni leptir.

Sjedio sam zamišljen, zureći u nepomične plamenove svijeća. Mislim da sam zadrijemao. Možda sam i odspavao. Ali onda sam se naglo trgnuo kao da me netko jako gurnuo i svega sam se sjetio: pitanja koje treba razriješiti, odluke koju treba donijeti prije nego što pronađem mir.

Dakle ti koji *ne* želiš - *zašto* ne želiš?

“Bojim se. Najviše se bojim da me ne otkriju i ‘kazne’. Ne podcjenjujem tvoje suosjećanje i mudrost i stvarno vjerujem da ćeš ti to tako srediti da sve prođe u redu. Vjerujem u to. Ali rizik ipak postoji. Slučajnost... Nikada ne znaš što se može dogoditi.”

“Ponekad treba riskirati. Htio si nešto učiniti. Zar si zaboravio što si napisao u dnevnik prije samo nekoliko tjedana, prije nego što smo znali išta od ovoga što se kasnije dogodilo - položaj, ugled, budućnost, sve si to bio spreman utovariti na prvi brod koji bi došao natovaren jednim djelom... Zar si zaboravio na to? Da ti pokažem stranicu?”

“Ne. Nisam zaboravio. Ali to nije bila istina. Samo sam se hvalio. Sada kada vidim brod kako dolazi, mislim drukčije. Pa valjda ti je jasno da nisam očekivao takav prokleti brod duhova! Samo sam se hvalio! To je bila laž! Nitko nas ne čuje, mogu biti iskren. Moj je život prazan i užasan i ne vidim nikakva smisla u njemu, ali ga se svejedno držim, volim hodati po suncu i promatrati ljude i ne želim imati nešto što bih krio, nešto čega se trebam bojati, pusti me na miru!”

“Mir, ne - još ništa od mira. Zar želiš da gledam onu koju volim kako se utapa u kaljuži kad je mogu izvući jednim odvažnim i naglim pokretom - hoću li onda osjetiti mir, a hoću li ikada moći osjetiti mir ako joj okrenem leđa i izađem na sunce i promatram ljude? Hoće li mi to dati mir?”

“Bojim se. Ne toliko da će me otkriti: jer imam svoje pilule i kad zagusti, mogu se povući iz igre. Ali bojim se samog sebe. Što ja

znam o sebi? Bojim se da se ne upletem u nešto što će me okovati i uhvatiti u mrežu i više me nikada neće pustiti. Nemam ništa protiv toga što tražiš od mene, to je čin za koji bih volio da ga učini netko drugi, pod uvjetom da znam ono što znam; ali meni ne odgovara. Kosi se s mojim stavovima, navikama, nagonima, sa svime što sam ja. Nisam stvoren za takve stvari. Postoje na tisuće čilih, čestitih muškaraca koji bi ubili čovjeka kao da ubijaju muhu, zašto to ne bi mogao učiniti netko od njih? Ja se bojim da me ne počne mučiti savjest, to se dogodi čovjeku kad se ponaša kao da nije svoj. Biti svoj znači znati svoje granice: ja želim biti svoj. Ljudi bez ikakvih problema i s ugodom svakodnevno rade stvari koje se kose s njihovim najiskrenijim i dobro utemeljenim stavovima, a savjest im se osjeća dobro poput ribe u vodi; ali pokušaj učiniti nešto što se kosi s tvojom unutarnjom strukturom, onda ćeš čuti savjest kako viče! Onda će biti zavijanja! Kažeš da sam molio i preklinjao da se nešto dogodi - to je nemoguće, to nije istina, to mora da je neki nesporazum. Nezamislivo je da sam imao tako suludu želju - ja sam rođen da budem promatrač, želim udobno sjediti u lođi i gledati ljude kako ubijaju jedni druge na pozornici, ali da ja nemam nikakve veze s tim, ja želim biti izvan svega toga, pusti me na miru!”

“Bijednik! Ti si bijednik!”

“Bojim se. Ovo je noćna mora. Što ja imam s tim ljudima i njihovim prljavim poslovima! Svećenik mi se toliko gadi da ga se bojim.... Ne želim da se moja sudbina ni na koji način ispreplete s njegovom. A i što ja znam o njemu? Ono što mi je odvratno nije on sam, nego dojam koji ostavlja na mene - on je sigurno upoznao na stotine i tisuće ljudi na koje nije ostavio takav dojam kao na mene. Ta slika koju mi je urezao u dušu ne može biti uništena time što će on nestati, ponajmanje time što ću ja učiniti da nestane. On me još kao živ 'opsjeo' više nego što to želim, tko zna što će učiniti kad bude mrtav? Poznato mi je sve to, čitao sam Raskoljnikova, čitao sam *Thérèse Raquin*. Ne vjerujem u duhove, ali ne želim se dovesti u situaciju da počnem vjerovati u njih. Kakve ja veze imam sa svim ovim? Želim otputovati. Želim gledati šume i planine i rijeke. Želim hodati pod velikim zelenim drvećem s malom, lijepo uvezanom knjigom u džepu i misliti lijepe, ugodne, dobre, smirujuće misli, misli koje možeš izreći naglas i onda dobiti pohvalu. Pusti me, otputovat

ću sutra...”

“Bijednik!”

Svijeće su gorjele prljavocrvenim plamenovima u sivom svitanju.

Noćni je leptir ležao na stolu oprljenih krila.

Bacio sam se na krevet.

8. kolovoza

Jahao sam i okupao se, primio pacijente u ordinaciji i obavio kućne posjete kao i obično. I evo ponovno večeri. Umoran sam.

Cigleni toranj crkve tako je crven na večernjem suncu. Zelenilo krošnji sada je toliko jako i tamno, a plavetnilo iza njih tako duboko. Subotnja večer, mala, siromašna djeca igraju školice dolje na pješčanom puteljku. Na otvorenom prozoru sjedi muškarac u košulji s kratkim rukavima i svira frulu. Svira *intermezzo* iz *Cavallerie rusticane*. Neobično je kako su neke melodije zarazne. Prije desetak godina ta se melodija izdigla iz kaosa i potajice se uvukla u glavu siromašnog talijanskog glazbenika, možda jedne večeri dok je sunce zalazilo, možda jedne baš ovakve večeri. Oplodila mu je dušu, rodila druge melodije i druge ritmove te od njega učinila svjetski poznatu osobu i podarila mu novi život s novim veseljima i novim tugama i bogatstvo da ga prokocka u Monte Carlu. A melodija se poput iznenadne zaraze proširila cijelim svijetom i mijenja sudbine nabolje ili nagore, boji obraze crveno i nagoni oči da svjetlucaju, dive joj se i vole je bezbrojni ljudi, dok kod drugih pobuđuje tugu i gađenje, često kod istih onih koji su je isprva voljeli; noćima odjekuje uporno i nemilosrdno u ušima onoga tko ne može spavati, ruga se poslovnom čovjeku koji leži i grize se jer su akcije koje je prošli tjedan prodao skočile, smeta i muči mislioca koji se želi koncentrirati kako bi formulirao novi zakon ili pleše uokolo u praznini mozga nekog idiota. I dok je čovjek koji ju je "stvorio" možda najumorniji i pati zbog nje, ona svejedno večer za večeri izaziva ovacije publike na svim mjestima za zabavu, a onaj tamo muškarac osjećajno je svira na svojoj fruli.

9. kolovoza

Željati znači moći odabrati. O, zašto je tako teško odabrati!

Moći odabrati znači moći se odreći. O, zašto je tako teško odreći se!

Jedan se mali princ spremao na izlet; pitali su ga: želite li jahati na konju ili ploviti brodom? A on je odgovorio: želim jahati na konju i ploviti brodom.

Sve bismo željeli imati, sve bismo željeli biti. Želimo imati sve zadovoljstvo sreće i svu dubinu patnje. Želimo patos onoga tko djeluje i mir onoga tko promatra. Želimo tišinu pustinje i buku na forumu. Istovremeno želimo biti misao usamljenika i glas naroda; želimo biti i melodija i akord. Istovremeno! Kako bi to bilo moguće!

“Želim jahati na konju i ploviti brodom.”

10. kolovoza

Sat bez kazaljki u sebi ima nešto plošno i prazno što podsjeća na lice preminule osobe. Upravo gledam jedan takav sat. Ustvari, nije to nikakav sat, nego samo prazno kućište s lijepim starim brojčanikom. Maloprije sam ga spazio u izlogu onog grbavog urara u maloj ulici dok sam se vraćao kući u vrućem, žutom sumraku - neobičan sumrak; tako zamišljam kraj dana u pustinji... Ušao sam k uraru koji mi je jednom popravio sat i pitao kakav je to sat bez kazaljki. Nasmiješio mi se svojim koketnim osmijehom grbavca i pokazao mi staro srebrno kućište, lijep rad; sat je kupio na aukciji, ali mehanizam je bio star, neiskoristiv, pa je mislio staviti novi. Kupio sam kućište takvo kakvo jest.

Mislim u njega staviti svoje pilule i nositi ga u desnom džepiću prsluka kao džepni sat. To je samo nova varijanta Demostenove ideje s otrovom u nalivperu. Ničeg novog pod suncem!

*

Evo noći; jedna zvijezda već svjetluca kroz krošnju velikog kestena. Osjećam da ću noćas dobro spavati; u glavi mi je prohladno i mirno. Ali ipak mi je teško odlijepiti se od drveta i zvijezde.

Noć. Kako lijepa riječ! Noć je starija od dana, govorili su stari Gali. Vjerovali su da je kratki prolazni dan rodila beskrajna noć.

Velika, beskrajna noć...

Ma, i to se samo tako kaže... Što je noć, što je to što mi zovemo noć? To je mala, stožasta sjenka našeg malog planeta. Mali, špicasti čunj mraka u moru svjetlosti. A to more svjetlosti, što je to? Iskra u svemiru. Mali krug svjetlosti oko malene zvijezde: Sunca.

O, kakva je to bolest uhvatila ljude da uvijek za sve pitaju što je to? Koji ih je to bič istjerao iz općeg bratskog kruga zemaljskih stvorenja koja su puzala i hodala i trčala i penjala se i letjela da vide svoj svijet i svoj život odozgo, izvana, hladnim, stranim očima i da shvate da je malen i bezvrijedan? Kamo to vodi, kako će to završiti? Odmah sam se sjetio onog ženskog glasa koji je zapomagao u mom snu, još uvijek mi odjekuje u ušima, glas stare, uplakane žene: svijet gori, svijet gori!

Moraš gledati svoj svijet iz vlastitog kuta gledanja, a ne iz neke zamišljene točke u svemiru; moraš stidljivo mjeriti vlastitim mjerilima, prema svom položaju i svojim uvjetima, položaju i uvjetima stanovnika Zemlje. Tada je Zemlja dovoljno velika, život važna stvar, a noć beskrajna i duboka.

12. kolovoza

Večeras sunce tako lijepo sja na pijetla na krovu crkve!

Volim tu lijepu i razboritu životinju koja se uvijek okreće u smjeru vjetra. To mi je stalno podsjećanje na onoga koji je jednom prilikom tri puta zakukurijekao i domišljat simbol svete crkve koja živi od negiranja svog gospodara.

Po groblju polagano gore-dolje šeta glavni svećenik u toj lijepoj ljetnoj večeri, oslonjen na ruku mlađeg svećenika. Moj je prozor otvoren, tako da pokoja riječ razgovora dopire čak i do mene. Razgovaraju o budućem izboru za *pastora primarius*, čuo sam kako rektor spominje ime Gregorius. Izgovorio ga je bez nekog oduševljenja i s prilično pomiješanim osjećajima. Gregorius pripada onim svećenicima koji su uvijek imali pastvu uz sebe i zato druge svećenike protiv sebe. Po tonu sam čuo da je rektor spomenuo njegovo ime samo usput i da ne smatra da Gregorius ima puno izgleda.

To je i moje mišljenje. Mislim da on nema puno izgleda. Jako bi me iznenadilo kad bi postao *pastor primarius*...

*

Danas je 12. kolovoza; on je otišao u Porlu 4. ili 5. srpnja s namjerom da ostane šest tjedana. Znači još samo nekoliko dana i već će ponovno biti ovdje, poletan i zdrav nakon odmora u topicama.

13. kolovoza

Kako ću to izvesti? To već dugo znam. Slučajnost mi je pomogla da se rješenje problema ukaže samo od sebe: moje pilule cijanida koje sam jednom napravio ne misleći ni na koga drugoga nego na sebe sada će, naravno, obaviti zadatak.

Jedna se stvar nameće sama po sebi: ne može ih uzeti kod kuće. To se mora dogoditi kod mene. Neće biti ugodno, ali ne vidim nikakva drugog izlaza, a i želim sve to okončati. Ako uzme pilulu kod kuće po mojim uputama i odmah se sruši, postoji opasnost da bi policija mogla povezati te dvije činjenice. I uz to bi ona koju želim spasiti mogla biti u sve to uvučena, osumnjičena i okaljana za cijeli život, možda čak i osuđena za ubojstvo...

Naravno, ne smije se dogoditi ništa što bi moglo zabrinuti policiju. Nitko ne smije znati da je svećenik dobio pilule: on mora umrijeti sasvim prirodnom smrću, od srčanog udara. Čak ni *ona* ne smije ništa drugo ni slutiti. To što će umrijeti kod mene je, naravno, pomalo fatalno za moj liječnički ugled i pružit će mojim prijateljima materijala za loše viceve, ali što se može.

Doći će mi jednog dana i pričati o svom srcu ili nekoj drugoj gluposti i htjeti da utvrdim da mu je bolje nakon boravka u toplicama. Nitko neće čuti o čemu razgovaramo; između čekaonice i moje ordinacije nalazi se velika prazna sala. Poslušat ću mu srce i kuckati mu po prsima, reći mu da je puno bolje, ali da svejedno postoji još nešto što me malo brine... Izvadit ću pilule, objasniti mu da je to novi lijek za određene bolesti srca (vjerojatno moram izmisliti i neko ime) i savjetovati mu da odmah popije jednu. Ponudit ću mu čašu porta. Pije li on uopće vino? Ah, da, naravno, čuo sam ga kako to objašnjava svadbom u Kani... Dobit će malo dobrog vina. Grönstedtova grādaska. Mogu ga zamisliti: prvo otpije malo vina, onda stavlja pilulu na jezik i isprazni čašu. U naočalama mu se zrcale prozor i fikus i skrivaju njegov pogled... Okrenem se, odem do prozora i gledam van na groblje, stojim i kuckam po staklu... On nešto kaže, naprimjer kako je vino dobro, ali se zaustavi u pola rečenice... Čujem tresak... On leži na podu...

Ali što ako ne bude htio popiti pilulu? Ma, to je njemu kao slatkiš, voli on lijekove... Ali što ako ipak ne bude htio? E, onda nema pomoći, onda neka bude tako, ne mogu ga ubiti sjekirirom.

... Leži na podu. Ja maknem kutijicu s pilulama, butelju i čašu. Pozvonim Kristin: pastor je bolestan, onesvijestio se, ali uskoro će mu biti bolje... Provjerim mu puls, srce:

“Srčani udar”, kažem na kraju. “Mrtav je.”

Telefoniram kolegi. Hm, kome? Da razmislim. Ne *njemu*; on je prije sedam godina napisao disertaciju koju sam pomalo skeptično recenzirao u jednom znanstvenom časopisu... *On*: prepametan. On i on i on: na putu. *On*: da, njega ću nazvati. Ili možda njega, u krajnjem slučaju njega.

Stanem na vrata čekaonice, vjerojatno taman dovoljno blijed, i objasnim prigušenim i suzdržanim glasom da se nešto dogodilo i da danas više neću primati pacijente.

Dođe kolega, objasnim mu što se dogodilo: pastor je već dugo imao problema sa srcem. On prijateljski izrazi svoje žaljenje što sam imao nesreću da se smrtni slučaj dogodio baš u mojoj ordinaciji i na moju molbu napiše smrtovnicu... Ne, ne dam svećeniku vino; mogao bi ga proliti po sebi ili bi mu se po dahu moglo osjetiti da ga je pio, a to bi bilo nezgodno objasniti... Morat će se zadovoljiti čašom vode. Uostalom, ja smatram da je vino škodljivo.

Ali što ako dođe do obdukcije? Pa, onda ću morati i ja popiti pilulu. Bilo bi iluzorno vjerovati da se u takav pothvat može krenuti bez ikakva rizika, to mi je jasno. Moram biti pripravan za najgore.

Ustvari, više bih volio situaciju u kojoj sam ja taj koji traži obdukciju. Tko bi to drugi učinio - dobro, to ne mogu znati... Kažem kolegi da mislim zatražiti obdukciju, on mi najvjerojatnije odgovori da to profesionalno gledano, naravno, nije potrebno s obzirom na to da je uzrok smrti tako jasan, ali *pro forma* to je ispravan postupak... I tu je kraj priče. Kako god bilo, to je rupa u planu. Morat ću malo bolje razmisliti o tome.

A i nemoguće je unaprijed srediti sve detalje, slučajnost uvijek nešto promijeni, čovjek mora računati i na malo improviziranja.

Još nešto - nek' me vrag odnese, kakav sam ja idiot! Pa ne mogu misliti samo na sebe. Što ako dođe do obdukcije i ja uzmem pilulu, isparim i pridružim se Gregoriusu na putu preko Stiksa, što će onda

ljudi misliti zašto je počinjen taj neobični zločin? Jer ljudi su tako znatiželjni. A budući da su mrtvi odnijeli svoje tajne u grob, neće li onda ljudi tražiti objašnjenje od živih - od *nje*? Odvući je pred sud, saslušavati, maltretirati... Brzo će iščačkati da ima ljubavnika; da mora da je priželjkivala i čeznula da svećenik umre, to će svima biti jasno. Možda se čak neće ni usuditi poricati. Zacrnjelo mi se pred očima... A ja ću biti taj koji joj je to priuštio, tom najdivnijem malenom ženskom cvijetu!

Poludim pri pomisli na to.

Ali možda - možda ipak imam ideju. Ako vidim da mora doći do obdukcije, moram dosta unaprijed pokazati nekoliko očitih simptoma ludila prije nego što popijem pilulu. Ili, još bolje - jedno ne poništava drugo - napisati dokument i ostaviti ga svima na uvid na pisaćem stolu ovdje u sobi u kojoj ću umrijeti, papir u potpunosti ispisan gluparijama koje jasno upućuju na gubitak razuma, opsjednutost religijom i tako dalje: svećenik me godinama slijedio; otrovao mi je dušu i zato sam ja njemu otrovao tijelo; učinio sam to jer nije bilo drugog izlaza itd. Tu bih mogao ubaciti i nekoliko poslovice iz Biblije, uvijek ima nekih koje pašu. I na taj način sve bude objašnjeno: ubojica je bio lud, to je dovoljno objašnjenje, nije potrebno tražiti drugo, dobijem kršćanski pogreb, a Kristin dobije potvrdu onoga u što je oduvijek potajice sumnjala - dobro, ne uvijek potajice. Sto puta mi je rekla da sam lud. Ona bi mogla povoljno svjedočiti, ako bude potrebno.

14. kolovoza

Volio bih da imam prijatelja kojem bih se mogao povjeriti. Prijatelja s kojim bih se mogao posavjetovati. Ali nemam nikoga, a čak i da imam nekoga - ipak postoje granice u onome što čovjek može zahtijevati od svojih prijatelja.

Oduvijek sam bio pomalo sam. Nosio sam svoju samoću sa sobom kroz rijeke ljudi kao što puž nosi svoju kućicu. Za neke ljude samoća nije situacija u kojoj su se našli, nego osobna karakteristika. A moja je samoća zbog toga još veća; kako god sve prođe, dobro ili loše - moja je "kazna" u svakom slučaju život u samici.

17. kolovoza

Budala! Bijednik! Kreten!

Ah, što vrijede pogrdne riječi kad čovjek ne može ništa protiv svojih živaca i želuca.

Radno vrijeme ordinacije odavno je završilo; zadnji je pacijent maloprije otišao; stajao sam uz prozor u sali prazne glave. Odjednom sam ugledao Gregoriusa kako ide poprijeko preko groblja, ravno prema vratima moje kuće. Pred očima mi se zacrnjelo i zamutilo. Nisam ga očekivao, nisam znao da se vratio. Osjetio sam vrtoglavicu, nagon za povraćanjem, sve simptome morske bolesti. U glavi mi je bila samo jedna misao: ne sada, ne sada. Neki drugi put, ne sada. Na stubištu je, stoji pred vratima, što da učinim... Van do Kristin: ako me netko traži, reci da sam vani... Iz njenih razrogačenih očiju i otvorenih usta shvatio sam da sam vjerojatno užasno izgledao. Utrčao sam u spavaću sobu i zaključao vrata. Jedva sam stigao do umivaonika i povratio.

*

Dakle bio sam u pravu što se tiče straha. Nisam ja za to!

Jer to se trebalo dogoditi upravo sada. Onaj tko želi nešto učiniti mora znati iskoristiti priliku. Tko zna hoće li se ukazati druga prilika. Nisam ja za to!

21. kolovoza

Danas sam je vidio i razgovarao s njom.

Poslijepodne sam otišao prošetati po Skeppsholmenu. Čim sam prešao most, sreo sam Reckea, spuštao se s uzvisine na kojoj se nalazi crkva. Hodao je polagano, pogleda uprtog u tlo i s isturenom donjom usnicom, gurkao je kamenčiće svojim štapom i nije izgledao naročito zadovoljan svojim svijetom. Mislio sam da me neće primijetiti, ali upravo kad smo se mimoilazili, podigao je pogled i kimnuo mi srdačno i živahno, u sekundi promijenivši cijeli izraz lica. Produžio sam dalje svojim putem, ali sam se nakon nekoliko koraka zaustavio: ona sigurno nije daleko, pomislio sam. Možda je ostala tamo gore na uzvisini. Sigurno su o nečemu morali razgovarati pa su dogovorili sastanak tamo gore gdje ljudi rijetko prolaze, a da ih nitko ne bi vidio zajedno, ona mu je rekla da prvi siđe. Sjeo sam na klupu koja okružuje stablo velike topole i čekao. Mislim da je to najveće drvo u Stockholmu. Mnogo sam proljetnih večeri kao dijete sjedio pod ovim drvetom s majkom. Otac nam se nikada nije pridružio; on nije volio šetati s nama.

... Ne, nije došla. Mislio sam da ću je vidjeti kako se spušta, ali možda je otišla drugim putem ili nije ni bila tamo.

Svejedno sam krenuo gore obilaznim putem pokraj crkve - i tada sam je ugledao kako sjedi stisnuta na jednoj stepenici ispred ulaza u crkvu, nagnuta naprijed, brade naslonjene na ruku. Sjedila je i gledala ravno u sunce koje je zalazilo. Zato me nije odmah opazila.

Još prvi put kad sam je vidio, šokiralo me koliko je drukčija od drugih. Ne izgleda ni kao svjetska dama, ni kao supruga iz srednjeg sloja, a ni kao žena iz naroda. Možda ipak najviše sličići ovoj zadnjoj, pogotovo dok tako sjedi na stubama crkve i sunce joj pada na plavu kosu, jer je skinula šešir i odložila ga pokraj sebe. Ali na ženu prvih ljudi ili naroda koji nikada nije postojao, prije nego što je postojao klasni sistem, kad "narod" još nije bio donja klasa. Kći slobodne loze.

Odjednom sam primijetio da plače. Nije jecala, samo su joj tekle suze. Plakala je kao netko tko je puno plakao i jedva da i primjećuje da plače.

Htio sam se okrenuti i otići, ali u tom sam trenutku shvatio da me ugledala. Pozdravio sam je pomalo ukočeno i htio samo proći pored nje. Ali ona je odmah ustala s te niske stepenice, lagano i nježno kao sa stolca, prišla mi i pružila mi ruku. Brzo je obrisala suze, stavila šešir i navukla sivi veo preko lica.

Neko smo vrijeme stajali u tišini.

“Ovdje gore je lijepo kad se spusti večer”, rekao sam na kraju.

“Da”, rekla je, “ovo je lijepa večer. I ovo je bilo lijepo ljeto. A uskoro će mu doći kraj. Drveće je već počelo žutjeti. - Pogledajte, lastavica!”

Jedna je lastavica proletjela tako blizu nas da sam osjetio hladan zapuh zraka preko kapaka, naglo je skrenula pod oštrim kutom koji je oko jedva moglo pratiti i nestala u plavetnilu.

“Ove je godine tako rano zatopilo”, rekla je. “Tada obično jesen rano dođe.”

“Kako je s pastorom?” pitao sam.

“Hvala na pitanju”, odgovorila je. “Vratio se iz Porle prije nekoliko dana.”

“I je li malo bolje?”

Malo je okrenula glavu od mene i zaškiljila prema suncu.

“Ne s mog stajališta”, odgovorila je tiho.

Shvatio sam. Dakle onako je kako sam i mislio da će biti. Da, nije bilo teško pogoditi...

Jedna je starica hodala okolo i mela otpalo lišće. Sve nam se više približavala na brdašcu, a mi smo polagano hodali i odmicali se od nje. Hodao sam i razmišljao o svećeniku. Prvo sam ga uplašio zdravljem njegove žene, to je pomoglo na jedva dva tjedna; onda sam ga uplašio njegovim zdravljem i smrću, to je pomoglo na šest. A pomoglo je samo zato što je bio odvojen od nje. Počinjem misliti da su Markel i njegovi Kirenjani u pravu: ljudima nije stalo do sreće, oni samo traže tjelesno zadovoljstvo. Traže tjelesno zadovoljenje čak i ako je ono protivno njihovim interesima, protivno njihovim stavovima i vjeri, protivno njihovoj sreći... A ova mlada žena koja je hodala uz mene tako uspravnih i ponosnih leđa, ali vrata, sa svom tom plavom svilenkastom kosom, savijena pod brigama - i ona je učinila isto: tražila je tjelesno zadovoljstvo i nije se brinula o sreći. I prvi put sam shvatio da me potpuno jednak postupak ispunjava gađenjem prema starom svećeniku i beskrajnom nježnošću prema

mladoj ženi, da, bojažljivim poštovanjem kao u Božjoj prisutnosti.

Sunce je sada slabije sjalo kroz debeli sloj prašine iznad grada.

“Recite mi, gospođo Gregorius - smijem li vas nešto pitati?”

“Da, naravno.”

“Taj kojeg volite - ne znam ni tko je on - što on kaže na sve ovo, što on želi učiniti? Kako hoće da sve završi? Jer nemoguće je da je zadovoljan sadašnjom situacijom...?”

Dugo je šutjela. Već sam pomislio da sam postavio glupo pitanje i da mi ne želi odgovoriti.

“On hoće da otputujemo”, rekla je na kraju.

Poskočio sam.

“Može li on to?” pitao sam. “Mislim, je li slobodan čovjek, bogat, nevezan za posao ili poziv, čovjek koji radi što želi?”

“Nije. Inače bismo to već odavno učinili. Cijela njegova budućnost je ovdje. Ali on si želi iskrčiti novi put u stranoj zemlji, daleko odavde. Možda u Americi.”

Morao sam se nasmiješiti u sebi. Klas Recke i Amerika! Ali sam se ukočio kad sam se sjetio nje. Pomislio sam: tamo će propasti zbog istih osobina zbog kojih mu ovdje dobro ide. A što će onda biti s njom...

Pitao sam:

“A vi - želite li vi to?”

Odmahnula je glavom. Oči su joj bile pune suza.

“Ja samo želim umrijeti”, rekla je.

Sunce je potonulo u sivoj izmaglici. Prohladan vjetar šumio je kroz drveće.

“Ne želim mu uništiti život. Ne želim mu biti teret. Zašto bi otputovao? To bi bilo samo zbog mene. Cijeli njegov život je ovdje, njegova karijera, njegova budućnost, njegovi prijatelji, sve.”

Na to nisam imao odgovor jer je bila u pravu. Razmišljao sam o Reckeu. Taj mi se njegov prijedlog činio nekako čudnim. Ne bih to nikada od njega očekivao.

“Recite mi, gospođo Gregorius - ja sam vam prijatelj, takvim me smatrate, zar ne? Nemate ništa protiv da razgovaramo o tim stvarima?”

Nasmiješila mi se kroz suze i veo, da, nasmiješila se!

“Jako ste mi dragi”, rekla je. “Učinili ste za mene ono što nitko drugi

ne bi mogao niti htio učiniti. Možete mi reći što god želite. Jako volim slušati dok pričate.”

“On, vaš prijatelj, on već dugo želi da otputujete zajedno? Priča li o tome već dugo?”

“Večeras je to prvi put spomenuo. Sastali smo se ovdje gore malo prije nego što ste vi došli. Nikada mi to prije nije rekao. Ne vjerujem ni da je on prije razmišljao o tome.” Počeo sam shvaćati... Pitao sam:

“Dakle sada se nešto posebno dogodilo... jer mu je to palo na pamet? Nešto zabrinjavajuće...?”

Spustila je glavu:

“Možda.”

Ona starica s metlom sada je mela lišće sasvim blizu nas, krenuli smo natrag prema crkvi, polaganim korakom, bez riječi. Zastali smo kod stepenica gdje smo se sreli. Bila je umorna: ponovno je sjela na stepenicu i naslonila bradu na ruku pogleda uprtog u sivi sumrak.

Dugo smo šutjeli. Oko nas je vladala tišina, ali iznad nas vjetar je šumio kroz krošnje oštrijim tonom nego prije i više nije bilo topline u zraku.

Zadrhtala je kao da se smrzava.

“Želim umrijeti”, rekla je. “Užasno jako želim umrijeti. Osjećam da sam dobila sve, sve što sam trebala dobiti. Nikada neću biti sretnija nego što sam bila ovih proteklih tjedana. Rijetko koji dan nisam plakala; ali bila sam sretna. Ne kajem se ni za što, ali želim umrijeti. A ipak mi je to toliko teško. Samoubojstvo smatram ružnim, pogotovo za ženu. Maska su mi sva nasilja protiv prirode. A i ne želim ga rastužiti.”

Šutio sam i pustio je da govori. Stisnula je oči.

“Da, samoubojstvo je ružno. Ali život zna biti još ružniji. Strašno je što čovjek često mora birati samo između dvije više ili manje ružne stvari. Kad bih mogla samo umrijeti!

Ja se ne bojim smrti. Čak i kad bih vjerovala da postoji nešto poslije smrti, ne bih je se bojala. Nisam učinila ništa loše ni ništa dobro što sam mogla drukčije učiniti; radila sam ono što sam morala, uvijek. Sjećate li se da sam vam jednom ispričala o svojoj mladenačkoj ljubavi i kako se kajem što mu se nisam podala? Više se ne kajem. Ne kajem se ni za što, čak ni za svoj brak. Ionako ništa ne bi bilo

drukčije nego što je bilo.

Ali ne vjerujem da postoji život poslije smrti. Kad sam bila dijete, uvijek sam zamišljala dušu kao ptčicu. U očevoj knjizi ilustrirane povijesti svijeta vidjela sam da su je Egipćani tako prikazivali. Ali ptica ne leti više nego što dopire zrak, a on ne dopire daleko. I on pripada zemlji. U školi smo imali jednog učitelja prirode koji nam je objasnio da ništa od onoga što pripada zemlji ne može pobjeći od nje.”

“Bojim se da je to krivo shvatio”, prekinuo sam je.

“Možda. Kako god bilo, prestala sam vjerovati u pticu i duša mi je postala nešto neodređeno. Prije nekoliko godina pročitala sam sve što sam mogla pronaći o religiji i takvim stvarima, one koji to zagovaraju i one koji se protive. To mi je pomoglo da složim svoje misli, ali svejedno nisam saznala ono što sam htjela. Postoje ljudi koji izuzetno dobro pišu i mislim da oni mogu bilo što dokazati. Uvijek sam smatrala da je u pravu onaj tko najbolje i najljepše piše. Obožavala sam Viktora Rydberga. Ali instinktivno sam shvaćala da o životu i smrti ipak nitko ništa ne zna.”

ä;par.qo uepö.q

“Ali”, tu u mraku obrazi su joj zadobili toplu boju, “u zadnje sam vrijeme saznala više toga o sebi nego ikada prije. Upoznala sam svoje tijelo. Naučila sam osjećati i razumjeti da je moje tijelo ja. Nema nikakve sreće ni tuge ni nikakva života koji ne prolazi kroz njega. A moje tijelo zna da mora umrijeti. Osjeća to, kao što to životinje osjećaju. Zato sada znam da za mene ne postoji ništa poslije smrti.”

Smračilo se. Gradska je buka sada jače dopirala do nas u mraku, a dolje na zavojima duž molova i mostova počele su se paliti ulične svjetiljke.

“Da”, rekao sam, “vaše tijelo zna da će jednom umrijeti. Ali ono ne želi umrijeti: ono želi živjeti. Ono želi umrijeti tek kad bude istrošeno i pritisnuto godinama. Iscrpljeno od patnje i izgorjelo od žudnje. Tek onda želi umrijeti. Vi mislite da želite umrijeti zato što vam se sada sve čini tako crno. Ali ne želite to, znam da je nemoguće da to želite. Pustite da prođe neko vrijeme. Živite dan po dan. Sve se može promijeniti i prije nego što mislite. A i vi se možete promijeniti. Jaki ste i zdravi; možete postati još jači; vi pripadate onima koji mogu

rasti i obnavljati se.”

Cijelo joj je tijelo zadrhtalo. Ustala je:

“Kasno je, moram kući. Ne možemo zajedno krenuti dolje, ne bi bilo dobro da nas netko vidi. Krenite ovim putem, a ja ću u drugom smjeru. Laku noć!”

Pružila mi je ruku. Rekao sam:

“Tako bih vas rado poljubio u obraz. Dopuštate li?” Podigla je veo i pružila mi obraz. Poljubio sam ga.

Rekla je:

“Ja vas želim poljubiti u čelo. Tako je lijepo.”

Vjetar mi je podigao rijetke pramenove kose kad sam skinuo šešir. Ona me uhvatila za glavu svojim toplim i mekim rukama i poljubila me u čelo - svečano, kao da se radi o ceremoniji.

22. kolovoza

Kakvo jutro! Jesen se pomalo osjeća u bistrom zraku. I tišina.

Sreo sam gospođicu Mertens na jutarnjem jahanju i usput izmijenio nekoliko srdačnih riječi. Sviđaju mi se njene oči. Mislim da su dublje nego što se čovjeku na prvi pogled čini. I kosa... Ali osim toga ničega drugog nema na popisu. Da, sigurno ima i dražesnu narav.

Jahao sam po Djurgårdenu i cijelo vrijeme mislio na nju koja je sjedila gore na stepenicama crkve, gledala u sunce, plakala i čeznula za smrću. I istina: ako ne bude pomoći, ako se ništa ne dogodi - ako se ne dogodi ono na što ja mislim - onda je svaki pokušaj da je utješim riječima samo isprazno blebetanje, osjećao sam to dok sam razgovarao s njom. Onda je u pravu, stotinu puta u pravu što traži smrt. Ne može ni oputovati, a ni ostati ovdje. Oputovati - s Klasom Reckeom? Biti mu teret i okov oko noge? Blagosivljem je što to ne želi. Oboje bi propali. On je ovdje dobro potkovan, tako kažu, s jednom nogom u svom odjelu, a drugom u svijetu financija; čuo sam da ga ljudi zovu čovjekom budućnosti, a ako ima dugove, sigurno nisu ništa gori od dugova mnogih drugih "ljudi budućnosti" prije nego što zauzmu tu poziciju. Talentiran je taman u dovoljnim količinama da mu to može pomoći u napredovanju - u pravoj okolini, naravno; nije on nikakva velika sila. "Da si iskrči novi put" ... ne, nije to za njega. A ni ona ne može nastaviti živjeti svoj stari život. Zatvorenica u neprijateljskoj zemlji. Roditi pod krovom nepoznatog čovjeka i biti zadovoljna što ga vara, laže i gleda njegovo odvratno očinsko veselje - možda začinjeno sumnjama za koje se ne usuđuje optužiti je, ali koje će iskoristiti da joj dodatno zagorča život... Ne, ona to jednostavno *ne može*, ako i pokuša, završit će katastrofalno... Ona mora biti slobodna. Mora biti svoja i odlučivati nad sobom i svojim djetetom. Tada će se sve srediti za nju, tada će joj život postati moguć i dobar za življenje. Zakleo sam se: bit će slobodna.

Bio sam neugodno napet dok sam primao pacijente. Mislio sam da će danas doći, mislio sam da to osjećam... Nije došao, svejedno; kad god da dođe, neće me zateći nepripremljenog. Ono što se dogodilo

u četvrtak neće se ponoviti.

Sad idem van na večeru. Volio bih kad bih sreo Markela, tada bih ga mogao pozvati na večeru u Hasselbacken. Želim razgovarati, piti vino i promatrati ljude.

Kristin je već napravila večeru i bit će bijesna, ali što ja tu mogu.

(Kasnije.)

Gotovo je; učinjeno je. Učinio sam to.

Čudno kako se dogodilo. Neobično mi je to slučajnost sredila. Gotovo da bih mogao početi vjerovati u providnost.

Osjećam se prazno i lagano poput ispuhanog jajeta. Maloprije, kad sam ušao u salu i ugledao se u ogledalu, poskočio sam kad sam vidio svoj izraz lica: nešto prazno i plošno, nešto, ne znam što, što me podsjetilo na sat bez kazaljki koji nosim u džepu. I moram se pitati: to što si danas učinio - je li to stvarno sav tvoj sadržaj, zar unutra nije ništa ostalo?

Gluposti. To je samo osjećaj koji će proći. Malo sam umoran u glavi. I s razlogom.

Pola osam je, sunce je upravo zašlo. Kad sam izašao van, bilo je četiri i petnaest. Tri sata dakle... Tri sata i nekoliko minuta.

... Dakle izašao sam van na večeru; išao sam poprijeko preko groblja, prošao kroz kapiju, zastao trenutak pred urarovim izlogom, dobio nasmiješeni pozdrav od grbavca unutra i uzvratio pozdrav. Sjećam se da sam pomislio: svaki put kad vidim grbavca, i ja se iz suosjećanja pomalo osjećam kao grbavac. Što je vjerojatno instinktivno suosjećanje s nesrećom koje mi je ostalo iz djetinjstva... Popeo sam se gore do ulice Drottninggatan, ušao u Havannamagasinet i kupio par pravih cigara Upmann. Skrenuo sam iza ugla ulice Fredsgatan. Kad sam izašao na trg Gustava Adolfa, bacio sam pogled kroz prozore Rydberga misleći da bi Merkel možda mogao tamo sjediti sa svojim absintom, kao što to ponekad čini, ali tamo je sjedio samo Birck s čašom limunade. Što je šteta, jer nisam imao nikakve volje večerati udvoje s njim... Na kiosku sam kupio *Aftonblad* i stavio ih u džep. Mislio sam da su možda napisali nešto novo o aferi Dreyfuss... Ali cijelo sam vrijeme hodao uokolo pokušavajući se sjetiti gdje bih mogao pronaći Markela. Ne isplati se telefonirati u njegove novine, on u ovo doba nikada nije tamo; ali dok sam razmišljao o tome, ušao sam u jednu trgovinu cigara i nazvao novine. Upravo je izašao... Na Jakovljevu trgu izdaleka sam primijetio pastora Gregoriusa kako ide

prema meni. Već sam se spremio pozdraviti ga kad sam odjednom shvatio da to nije on. Nije mu čak ni bio naročito sličan.

Aha, pomislio sam, znači uskoro ću ga sresti.

Jer po općepoznatom narodnom vjerovanju, za koje se mutno sjećam da mi se koji put obistinilo, kad se zabuniš za neku osobu na takav način, to je neka vrsta upozorenja. Čak sam se sjetio da sam u jednom pseudoznanstvenom časopisu "za psihička istraživanja" pročitao priču o nekom muškarcu koji je nakon jednog takvog "upozorenja" odmah skrenuo u sporednu ulicu kako bi izbjegao susret s tom osobom koja mu je bila neugodna i zabio se ravno u toga koga je pokušao izbjeći... No ja nisam vjerovao u te gluposti i moje su misli u tišini nastavile lov na Markela. Sjetio sam se da sam ga nekoliko puta u ovo doba dana sreo u malom dućanu na trgu gdje su posluživali mineralnu vodu, pa sam krenuo tamo. Naravno, nije ga bilo, ali ipak sam sjeo na jednu od klupa ispod velikog drveta uza zid groblja kako bih popio čašu mineralne vode i prelistao novine. Tek što sam ih otvorio i usmjerio pogled na veliki naslov otisnut debelim slovima: Afera Dreyfuss - začuo sam teške korake kako škripe po pijesku i preda mnom je stajao pastor Gregorius.

"A tu ste, doktore, dobar dan, dobar dan. Mogu li vam se pridružiti? Mislio sam popiti čašicu mineralne vode prije večere. To valjda nije opasno za srce?"

"Pa, ugljična kiselina nije dobra", odgovorio sam, "ali čašica tu i tamo ne može pretjerano naškoditi. Kako se osjećate nakon toplica?"

"Vrlo dobro. Mislim da mi je stvarno koristilo. Bio sam kod vas prije nekoliko dana, mislim da je to bilo u četvrtak, ali došao sam prekasno. Već ste bili otišli."

Odgovorio sam da me se najčešće može pronaći u ordinaciji kojih pola sata nakon kraja radnog vremena, ali baš sam tog dana, nažalost, bio prisiljen izaći malo ranije nego inače. Rekao sam mu da dođe sutra. Nije znao hoće li imati vremena, ali će pokušati.

"Porla je lijepa", rekao je.

(Porla je jako ružna. Ali Gregoriusu je, kao stanovniku grada, selo uvijek lijepo, kako god izgledalo. Osim toga, platio je i htio je u potpunosti iskoristiti svoj novac. I zato mu je Porla lijepa.)

"Da", odgovorio sam, "Porla je prilično lijepa. Iako manje lijepa od

većine drugih mjesta.”

“Ronneby je možda ljepši”, složio se. “Ali putovanje do tamo dugačko je i puno košta.”

Jedna vrlo mlada djevojka servirala nam je mineralnu vodu, dvije male butelje od četvrt litre.

Odjednom mi je sinulo. S obzirom na to da se to ionako mora dogoditi - zašto ne ovdje? Zašto ne sada? Osvrnuo sam se oko sebe. Nikoga nije bilo u blizini. Za stolom u daljini sjedila su tri stara gospodina od kojih sam poznavao jednog, umirovljenog učitelja jahanja, ali oni su glasno razgovarali, prepričavali jedan drugome što se dogodilo i smijali se, te nisu mogli čuti što govorimo ni vidjeti što radimo. Jedna malena, prljava i bosonoga djevojčica dotapkala je do nas i ponudila nam cvijećem, odmahнули smo glavom i ona je tiho nestala. Ispred nas ležao je otvoreni pješčani trg, gotovo pust u ovaj kasnoposlijepodnevi sat. Povremeno bi se poneki pješak pojavio iza ugla crkve i krenuo dolje prema istočnoj aleji. Toplo, kasnoletno sunce pozlatilo je staru žutu fasadu “Dramatiska teatern” između lipa. Na pločniku je stajao direktor kazališta i razgovarao s redateljem. Bili su toliko daleko da su izgledali kao minijature čije bi kretnje mogao prepoznati i protumačiti samo netko tko ih pozna od ranije. Redatelja je odavao crveni fes koji je izgledao poput male iskre na suncu, a direktora delikatni pokreti ruku koji kao da su govorili: o, Isuse Bože, pa svaka stvar ima dvije strane! Bio sam uvjeren da je tako nešto rekao, vidio sam kratko slijeganje ramenima, činilo mi se da čujem ton njegova glasa. Pa sam te riječi primijenio na sebe. Da, svaka stvar ima dvije strane. Ali čovjek nikada ne može imati obje na oku, na kraju mora odabrati jednu. A ja sam odavno odabrao.

Izvadio sam sat s pilulama iz džepa prsluka, uzeo jednu između palca i kažiprsta, okrenuo se malo u stranu i odglumio da je pijem. A onda sam otpio gutljaj vode, tobože da je lakše progutam. Pastor se odmah zainteresirao:

“Vi, doktore, pijete pilule?” rekao je.

“Da”, odgovorio sam. “Svi mi imamo pomalo loše srce. Ni moje nije kakvo bi trebalo biti. To je zato što previše pušim. Kada bih samo mogao prestati pušiti, nikada ne bih morao uzimati ove gluposti. Ovo su neke nove pilule; vidio sam da ih jako preporučuju u njemačkim

stručnim časopisima, ali sam ih htio prvo isprobati na sebi prije nego što ih počnem prepisivati pacijentima. Uzimam ih već više od mjesec dana, čine mi se odličnima. Treba uzeti jednu prije večere; sprečavaju groznicu od hrane, onu nelagodu i jače lupanje srca odmah nakon jela. Hoćete li probati?”

Pružio sam mu kutijicu s otvorenim poklopcem i tako okrenutu da ne vidi da se radi o brojčaniku sata, to bi mu moglo dati materijala za nepotrebna pitanja i razgovor.

“Zahvaljujem”, rekao je.

“Mogu vam sutra napisati recept”, dodao sam.

Uzeo je jednu pilulu bez oklijevanja i progutao je uz gutljaj vode. Mislim da mi je srce stalo. Zurio sam ravno preda se. Trg je bio prazan i suh poput pustinje. Jedan je policajac polagano prošao trgovom, zastao i prstima otresao neku mrvicu sa svog dobro iščetkanog mantila te produžio dalje. Sunce je sjalo jednako toplo i žuto na zid kazališta. Direktor je sada napravio gestu koju rijetko pravi, onu židovsku gestu raširenih ruku, gestu poslovnih ljudi koja znači: sve ti pokazujem, nemam što sakriti, polažem karte na stol. A crveni je fes dvaput kimnuo.

“Ovaj je dućan star”, rekao je pastor. “Mislim da je najstariji svoje vrste u Stockholmu.”

“Da”, odgovorio sam ne okrećući glavu, “star je.”

Zvono Jakovljeve crkve odzvonilo je petnaest do pet.

Automatski sam izvadio sat da vidim ide li dobro, ali ruke su mi toliko petljale i drhtale da mi je sat ispao na tlo i staklo se razbilo. Kad sam se sagnuo da ga podignem, vidio sam da na tlu leži jedna pilula; to je bila ona koju sam maloprije tobože popio. Zgazio sam je. U tom sam trenutku čuo kako se pastorova čaša ruši na tacni. Nisam htio pogledati tamo, ali sam svejedno vidio kako mu ruka mlitavo pada i kako mu se glava spustila na prsa, a slijepe oči ostale širom otvorene...

Ovo je smiješno, ovo je treći put otkako sam stigao kući da sam ustao i otišao provjeriti jesu li vrata dobro zatvorena. Čega se bojim? Ničega. Stvarno ničega. Učinio sam sve precizno i delikatno, što god bi se moglo reći o onome poslije. I slučajnost mi je pomogla. Sreća je bila da sam vidio pilulu na tlu i zgazio je. Da mi sat nije pao,

vjerojatno je ne bih vidio. Dakle sreća da mi je pao sat...

Svećenik je umro od srčanog udara, ja sam napisao smrtovnicu. Bio je vruć i zadihan na toj jakoj ljetnoj vrućini, a onda je prebrzo popio veliku čašu mineralne vode i nije pustio da malo ishlapi. Objasnio sam to onome policajcu koji se okrenuo i vratio, onoj maloj uplašenoj konobarici i nekolicini radoznalaca koji su se okupili. Savjetovao sam pastoru da malo pričeka da se mjhurići slegnu prije nego što je popije, ali on je bio žedan i nije me htio slušati. "Da", rekao je policajac, "kad sam maloprije prošao, vidio sam kako je brzo i naglo stari gospodin pio vodu i pomislio sam: to nije dobro za njega..." Među prolaznicima bio je i jedan mladi svećenik koji je poznao preminulog. On je na sebe preuzeo da, što je delikatnije moguće, obavijesti gospođu Gregorius.

Nemam se čega bojati. Zašto onda neprestano provjeravam vrata? Zato što imam osjećaj da se vani skupio neopisiv atmosferski pritisak od mišljenja drugih, živih, mrtvih i onih još nerođenih, i prijeti da će provaliti vrata i slomiti me, pretvoriti me u prah... Zato provjeravam bravu.

... Kad sam konačno mogao napustiti to mjesto, sjeo sam u prvi tramvaj koji je naišao. Odveo me do samog kraja Kungsholmena. Produžio sam dalje nepopločenom cestom sve do mosta Tranebergsbron. Tamo smo stanovali jedno ljeto kad mi je bilo četiri ili pet godina. Tamo sam prvi put pecao, malim štapom i savijenom pribadačom. Točno se sjećam na kojem sam mjestu stajao. I sada sam dugo tamo stajao i upijao dobro poznat miris mirne vode i katrana osušenog na suncu. Sada, kao i tada, mali brzi grgeči plivali su tamo-amo u vodi. Sjetio sam se kako sam ih tada pohlepno promatrao i koliko sam ih žarko želio uhvatiti. A kad mi je konačno uspjelo i jedan se mali, jedva tri palca dugačak grgeč počeo trzati na udici, zavrištao sam od oduševljenja i otrčao ravno kući mami s tom malom ribom koja se bacakala i trzala u mojoj stisnutoj šaci... Htio sam da je pojedemo za večeru, ali mama ju je dala mačku. I to je bilo zabavno. Vidjeti mačka kako se igra s njom, a onda čuti kako kosti krčkaju pod njegovim očnjacima...

Na putu kući otišao sam u Piperska muren na večeru. Nisam mislio da ću sresti nekog poznatog, ali tamo su sjedila dvojica liječnika i

mahnula mi da im se pridružim. Popio sam samo čašu pilsnera i otišao.

Što da učinim s ovim bilješkama? Do sada sam ih samo stavljao u tajnu ladicu u ormaru, ali to nije dobro. Imalo iskusno oko odmah će primijetiti da ovakav stari komad namještaja sigurno ima tajnu ladicu i brzo će je pronaći. Ako se pak nešto dogodi, nešto što ne mogu predvidjeti, i nekome padne na pamet da pretraži stan, odmah bi pronašli moje zapise. Ali što da učinim s njima? Znam: imam gomilu kutija na polici koje izgledaju kao knjige, punih stručnih zapisa i drugih starih papira pažljivo složenih i s etiketama na hrptovima. Mogu ih ugurati među bilješke o ginekologiji. I mogu ih pomiješati sa svojim starim dnevničkim bilješkama, i prije sam vodio dnevnik, nikada redovito neko duže vrijeme, ali povremeno... Uostalom, nije ni važno. Uvijek ću ih imati vremena zapaliti ako bude trebalo.

*

Gotovo je, slobodan sam. Sada se samo želim ovoga riješiti, sada želim misliti na nešto drugo.

Ali - na što?

Umoran sam i prazan. Osjećam se potpuno prazan. Poput mjehura koji je netko probušio iglom.

Gladan sam, to je to. Neka Kristin ugrije večeru i donese mi je.

23. kolovoza

Cijelu je noć padala kiša i puhao vjetar. Prva jesenska oluja. Ležao sam budan i slušao dvije grane kako se sudaraju na velikom kestenu ispred prozora. Sjećam se da sam ustao i neko vrijeme sjedio uz prozor gledajući rastrgane oblake kako love jedan drugoga. Odbljesak plinskih uličnih svjetiljki dao im je prljavo ciglasti i vatreni sjaj. Učinilo mi se da se crkveni toranj nakrivio od oluje. Oblaci su se pretvarali u likove, postali su divlja potjera prljavih crvenih vragova koji su tulili, i zviždali, i urlali, i mahali otrgnutim komadićima svojih tijela i radili svakojake kurvarije. I dok sam tako sjedio, odjednom sam prasnuo u smijeh: smijao sam se oluji. Činilo mi se da glumi da je nešto strašno važno. Kao onaj Židov koji je, kad je grom udario upravo dok je on jeo svoj kotlet, pomislio da je to zbog tog komada mesa. Mislio sam na sebe i svoje poslove, a mislim da je i oluja mislila na to. Na kraju sam zaspao na stolici. Probudili su me trnci, otišao sam u krevet, ali više nisam mogao zaspati. I tako je konačno svanuo novi dan.

Sada vlada jutarnje sivilo i mir, ali kiša ne prestaje. A ja sam užasno prehladen i već sam promočio tri maramice.

Kad sam otvorio novine uz jutarnju kavu, vidio sam da je pastor Gregorius mrtav. Odjednom, od srčanog udara... u dućanu s mineralnom vodom u Kungsträdgårdenu... Jednome od naših poznatijih liječnika koji se slučajno zatekao u njegovu društvu preostalo je jedino da proglasi smrt... Preminuli je bio jedan od najpoznatijih i najomiljenijih propovjednika u gradu... Simpatična osoba velikog srca... Pedeset i osam godina star... Ožalošćena supruga, rođena Waller, te stara majka.

Ah, Bože, pa svi ćemo jednom tim putem. A i dugo je imao slabo srce.

Dakle majka mu je još živa. To nisam znao. Mora da je stravično stara.

... Ova soba izgleda nekako sumorno i neugodno, pogotovo u

ovakvim kišnim danima. Sve je staro, tamno i pomalo nagrizenomoljcima. Ali ja se ne osjećam ugodno s novim namještajem. Kako god bilo, mislim da bih mogao nabaviti nove zavjese za prozor, ove su pretamne i preteške i ne propuštaju svjetlost. Jedna je i malo spaljena na rubu od one ljetne noći kad je svijeća zalelujala i zapalila je.

“One ljetne noći”... Da razmislim, prije koliko je to vremena bilo? - Dva tjedna. A meni se čini da je odonda prošla cijela vječnost.

Tko je mogao znati da mu je majka još živa...

Koliko bi stara bila moja majka da je još živa? O, ne tako strašno stara. Tek šezdeset godina.

Imala bi bijelu kosu. Možda bi malo teže hodala po nizbrdicama i stepenicama. Njene plave oči, koje su bile svjetlije od svih drugih, sada bi bile još svjetlije od starosti i lijepo bi se smiješile ispod te bijele kose. Veselilo bi je što meni tako dobro ide, ali bi još više tugovala zbog mog brata Ernsta koji je u Australiji i nikada ne piše. Ernst je za nju bio samo tuga i briga. Zato ga je najviše voljela. - Ali tko zna, možda bi se promijenila da je poživjela.

Umrla je prerano, moja majka.

Ali dobro je što je mrtva.

(Kasnije.)

Maloprije, kad sam se vratio kući u sumrak, stao sam kao gromom pogođen na pragu sale. Na stolu ispred ogledala u čaši je stajao buketić tamnog cvijeća. Bio je sumrak. Cvijeće je ispunjavalo sobu svojim teškim mirisom.

Ruže. Tamne, crvene ruže. Par gotovo crnih.

Stajao sam sasvim mirno u toj tihoj, velikoj prostoriji u koju je ulazio sumrak i jedva sam se usuđivao pomaknuti se ili disati. Činilo mi se da sam ušao u san. Cvijeće kod ogledala - bilo je to ono tamno cvijeće iz mog sna.

Na trenutak sam se uplašio. Pomislio sam: ovo je halucinacija, počinjem pucati, ovo je put prema kraju. Nisam se usuđivao prići cvijeću i dodirnuti ga od straha da ne uhvatim prazan zrak. Ušao sam u radnu sobu. Na stolu je ležalo pismo. Otvorio sam ga drhtavim prstima i pomislio da mora da ima neke veze s cvijećem; ali bio je to poziv na večeru. Pročitao sam ga i napisao jednu riječ na posjetnicu: "dolazim". A onda sam se vratio u salu: cvijeće je još uvijek bilo tamo. Pozvonio sam Kristin; htio sam je pitati tko je donio cvijeće. Ali nitko nije došao kad sam zvonio; Kristin je bila vani. Bio sam sâm u stanu.

Život mi se počinje miješati sa snovima. Ne mogu ih više razdvojiti. Poznato mi je to: čitao sam o tome u velikim knjigama, to je početak kraja. Ali jednom mora doći i kraj, a ja se ničega ne bojim. Moj život sve više i više postaje san. Možda nikada i nije bio ništa drugo. Možda cijelo vrijeme sanjam, sanjam da sam liječnik i da se zovem Glas i da je postojao svećenik koji se zvao Gregorius. I mogu se u bilo kojem trenutku probuditi kao čistač ulica, ili biskup, ili školarac, ili pas - otkud znam...

Ma, gluposti. Kad se snovi i upozorenja počnu ispunjavati, a ne radi se o curama ili starim babama, nego o sofisticiranim individuama, tu psihologija kaže da je to znak početka duševnog rastrojstva. Ali kako to objasniti? To se objašnjava time da čovjek u većini slučajeva nikada i nije sanjao ono što se "ispunilo"; čovjek *misli* da je to sanjao ili da je istu stvar već doživio u najmanje detalje. Ali svoj san o

tamnom cvijeću imam zapisan! A cvijeće nije halucinacija, ono stoji tamo, i miriše, i živo je, i netko ga je ovamo donio.

Ali tko? Postoji samo jedna osoba koja mi pada na pamet. Znači li to da je shvatila? Shvatila i odobravalala, te poslala ovo cvijeće tako da to znam i kao zahvalu. Ali to je ludo, to nije moguće. Takve se stvari ne događaju, ne smiju se dogoditi. Bilo bi to previše strašno. Ne bi bilo prikladno. Postoje granice što žena smije shvatiti! Ako je tako, onda više ništa ne razumijem, onda se više ne želim igrati.

Kako god bilo, cvijeće je lijepo. Da ga stavim na pisaći stol? Ne. Neka stoji tu gdje jest. Ne želim ga dirati.; Bojim ga se. Bojim se!

24. kolovoza

Moja je prehlada prerasla u pravu malu gripu. Zatvorio sam vrata za svoje pacijente kako ih ne bih zarazio i držim se kuće. Otkazao sam večeru kod Rubinovih. Ne mogu ništa raditi, čak ni čitati. Sad sam slagao pasijans sa starim očevim kartama. Mislim da barem desetak starih špilova leži u ladici jednog očaravajućeg stolića za kartanje od mahagonija, komada namještaja koji bi me mogao dovesti do očaja kad bih imao i najmanje želje za igrom. Kad ga otvoriš, ploha je prekrivena zelenom tkaninom, ima izdužene udubine na rubovima za žetone i najdelikatnije intarzije.

Da, više od toga mi i nije ostavio u nasljeđe, moj dobri otac.

Kiša i kiša... Ne pada voda, nego prljavština. Ozračje više nije sivo, nego smeđe. A kad kiša povremeno malo popusti, pojavi se prljavo žuta svjetlost.

Preko karata na mom stolu leže otrgnute latice ruža. Ne znam zašto sam sjedio i trgao ih. Možda zato što sam se sjetio kako smo kao djeca znali staviti ružine latice u mužar i zgnječiti ih u tvrde kuglice, koje bismo onda nanizali na nit i napravili ogrlicu koju bismo dali mami za rođendan. Tako su lijepo mirisale, te kuglice. Ali nakon nekoliko dana osušile bi se poput grožđica i bile bačene.

Ruže - da, postoji priča i o njima. Prvo što sam vidio kad sam jutros ušao u salu bila je posjetnica koja je ležala na stoliću pokraj čaše s ružama: Eva Mertens. Još uvijek ne razumijem kako mi je to jučer promaklo. I koji li je vrag spopao tu dobru, slatku djevojku da joj je palo na pamet poslati cvijeće meni, grešniku koji to nije zavrijedio? Dublji bih razlog uz napor uma i nadvladavanje srama možda i mogao pogoditi: ali povod? Opravdanje? Koliko god da mozgam, ne pada mi na pamet drugo objašnjenje osim ovoga: Pročitala je ili čula da sam slučajno prisustvovao tom tužnom smrtnom slučaju; pretpostavila je da sam duboko potresen i zato mi je htjela poslati ovaj dokaz svog suosjećanja. Postupila je naglo i impulzivno, onako kako joj se činilo da treba. Dobro srce ima ta djevojka...

Hoću li joj dopustiti da me voli? Tako sam sâm. Prošle sam zime imao prugastog sivog mačka, ali u proljeće je pobjegao. Sjećam ga

se sad dok svjetlost prvi put zapaljenog kamina pleše po crvenom tepihu: upravo tamo, ispred kaljeve peći, tamo je ležao i preo. Bezuspješno sam se trudio osvojiti njegovu naklonost. Pio je moje mlijeko i grijao se uz moju vatru, ali njegovo je srce ostalo hladno. Gdje si sada, Murre? Imaš loše navike. Bojim se da si postao dekadentan, ako uopće još uvijek lutaš ovom zemljom. Noćas sam čuo glasno mijaukanje na groblju i učinilo mi se da prepoznajem tvoj glas.

*

Tko je ono rekao: "Život je kratak, ali sati su dugi". To bi trebao biti neki matematičar kao Pascal, ali ne, bio je to Fénélon. Šteta što to nisam bio ja.

*

Zašto sam toliko žudio za djelovanjem? Možda ponajviše zato da pronađem lijek za dosadu. "*L'ennui commun à toute créature bien née*",^[2] kao što je to rekla kraljica Margot. Ali davno je bilo kad je dosada bila privilegij "ljudi s podrijetlom". Ako sudim po sebi i po nekim ljudima koje poznajem, izgleda da se ona sa širenjem prosvijećenosti i blagostanja počela širiti i među narodom.

Djelo mi je došlo poput velikog neobičnog oblaka, izbacilo munju i otišlo dalje. A dosada je ostala.

A sada je prokleta vrijeme gripe. Ovakvih dana čini mi se da se s groblja uzdiže smrad starih leševa i prodire kroz zidove i prozore. Kiša kaplje po limu ispod prozora. Osjećam je kao da mi kaplje po mozgu kako bi ga izdubila. - Nešto nije u redu s mojim mozgom. Ne znam je li previše loš ili previše dobar, ali nije onakav kakav bi trebao biti. Dobro je što barem znam da mi je srce na pravom mjestu. Kap - kap - kap. Zašto su ona dva mala stabla kod Bellmanova groba tako jedna i tanka? Mislim da su bolesna. Možda otrovana plinom. On bi trebao spavati pod velikim drvećem koje šumi, stari Carl Michael. Spavati, da - hoćemo li spavati? Stvarno? Onaj tko to zna... Pada mi na pamet par stihova jedne poznate pjesme:

*L'ombre d'un vieux poète erre dans la gouttière
avec la triste voix d'un fantôme frileux.*

"Sjenka starog pjesnika luta u oluku s tužnim glasom smrznutog

duha.” Sreća što Baudelaire nije čuo kako to zvuči na švedskom. Stvarno imamo proklet jezik. Riječi gaze jedna drugoj po nožnim prstima i guraju se u kanalizacijskim odvodima. I sve postane tako očito i ispravno. Nikakvih polutonova, nikakvih laganih sugestija i blagih prijelaza. Jezik koji kao da je stvoren za neiskorjenjivu naviku naroda da iskopa istinu pod svaku cijenu.

Sada postaje sve mračnije: mrak studenog u kolovozu. Crne ružine latice već su se osušile. Ali karte na mom stolu sjaje jakim, nasmijanim bojama u svom tom sivilu, kao da me hoće podsjetiti da su nekada davno izumljene kako bi odagnale potištenost jednog bolesnog i ludog kneza. Ali užasavam se pomisli da bih ih trebao skupiti, okrenuti naopako, pomiješati i složiti novi pasijans, mogu samo sjediti, promatrati ih i slušati kako “dečko srce i pik dama sjetno šapuću o svojoj umrloj ljubavi”, kao što to piše u istom sonetu.

*Le beau valet de coeur et la dame de pique
causent sinistrement de leurs amours défunts.*

Mogao bih poželjeti otići gore u onu prljavu staru stračaru preko puta i popiti porto s curama. Pušiti gorku lulu, odigrati partiju karata s *madame* i dati joj nekoliko dobrih savjeta za njenu reumu. Bila je ovdje prošlog tjedna i žalila se na svoju muku, debela i čestita. Nosila je veliki zlatni broš pod podbratkom i platila pet kruna gotovinom. Laskalo bi joj kad bih joj uzvratio posjet.

Zvono na vratima. Sad Kristin otvara... Što bi to moglo biti? Pa rekao sam joj da danas nikoga ne primam... Detektiv?... Koji glumi da je bolestan, dolazi kao pacijent... Samo uđi, stari moj, pobrinut ću se ja za tebe...

Kristin je provirila u sobu i bacila pismo s crnim rubovima na moj stol. Pozivnica na sprovod...

*

Moje djelo, da... “Želi li gospodin priču u herojskom stihu, to košta osam šilinga...”

25. kolovoza

U snu su mi se ukazale pojave iz djetinjstva. Vidio sam nju koju sam poljubio jednom davno na ivanjsku noć kad sam još bio mlad i nisam nikoga ubio. Vidio sam i druge mlade djevojke koje su pripadale našem krugu u to vrijeme: jednu koja je počela studirati kad i ja i koja je stalno htjela razgovarati sa mnom o religiji; jednu koja je bila starija od mene i koja je voljela stajati sa mnom u sumrak iza grma jasmína u našem vrtu i došaptavati se. I jednu koja mi se uvijek rugala, ali je postala jako zlobna i bijesna te počela grčevito plakati kad sam se jednom i ja njoj narugao... Hodale su blijede u blijedom sumraku, oči su im bile razrogačene i uplašene i davale su jedna drugoj znakove kad sam im se približio. Htio sam razgovarati s njima, ali one su mi okrenule leđa i nisu mi odgovarale. U snu sam razmišljao: to je sasvim prirodno, nisu me prepoznale, promijenio sam se. Ali istovremeno sam znao da lažem sam sebi i da su me itekako prepoznale.

Kad sam se probudio, briznuo sam u plač.

26. kolovoza

Danas je bio pogreb, u crkvi Sv. Jakova.

Otišao sam tamo: htio sam je vidjeti. Htio sam vidjeti mogu li uhvatiti iskru njenih zvjezdanih očiju kroz veo. Ali ona je sjedila jako pogrbljena pod svojom crninom i nije podizala kapke.

Misnik je počeo Sirahovim riječima: "Vrijeme se mijenja od jutra do večeri i sve brzo prolazi pred Gospodinom". Njega smatraju djetetom svijeta. I istina, često sam znao vidjeti njegovu sjajnu lubanju kako blista među kazališnom publikom i njegove bijele ruke kako oblikuju diskretne aplauze. Ali on je izuzetan duhovni retoričar i očito je bio duboko dirnut tim starim riječima koje su u nepreglednom rodbinskom nizu odjekivale prilikom neočekivanih smrtnih slučajeva i kraj žurno otvorenih grobova te koje su tako potresan izraz straha ljudskog djeteta pred nepoznatom rukom koja zaklanja njegov svijet i isto mu tako zagonetno danju i noću šalje život i smrt. "Život bez promjene nije nam dan", rekao je svećenik. "Takav nam život ne bi bio koristan ni moguć, čak ni podnošljiv. Zakon promjene nije samo smrtni zakon: on je prvenstveno zakon života. A opet smo svaki put iznova iznenađeni i prestrašeni pred promjenom kad je vidimo provedenu tako iznenada i toliko drukčiju nego što smo zamišljali... To ne bi trebalo tako biti, braćo moja. Trebali bismo misliti: Gospod je znao da je voće zrelo, iako nama nije tako izgledalo, i pustio ga da mu padne u ruku"... Osjetio sam kako su mi oči zasuzile i sakrio sam pokret šeširom. U toj sam sekundi gotovo zaboravio da znam razlog zašto je voće tako naglo sazrilo i otpalo... Ili točnije rečeno: osjećao sam da u principu ne znam više o tome od nekog drugog. Znao sam samo nešto malo o neposrednim uzrocima i okolnostima, ali iza toga se dugi lanac razloga gubio u mraku. Osjećao sam da je moje "djelo" samo jedna karika lanca, poput vala u kretanju; jedan lanac i jedno kretanje koje je počelo puno prije moje prve misli i puno prije onoga dana kada je moj otac prvi put požudno pogledao moju majku. Osjetio sam zakon *neophodnosti*: osjećao sam to fizički kao trnce kroz kosti i koštanu moždinu. Nisam osjećao nikakvu krivnju. Krivnja ne postoji. To što sam se naježio isti je

osjećaj koji povremeno dobijem od vrhunske i ozbiljne glazbe ili vrlo samotnih i svijetlih misli.

Godinama nisam bio u crkvi. Sjetio sam se kako sam kao dječak od četrnaest, petnaest godina sjedio u istim ovim klupama i stiskao zube od bijesa na tog debelog, zamaškariranog prevaranta za oltarom, misleći: te će gluparije potrajati još dvadeset, najviše trideset godina. Jednom, za vrijeme duge, dosadne propovijedi odlučio sam da ću biti svećenik. Smatrao sam da svećenici koje sam gledao jako loše obavljaju svoj posao i da bih ja to puno bolje činio. Daleko ću napredovati, postat ću biskup, nadbiskup. A kad jednom postanem nadbiskup - onda ćete čuti zabavnih propovijedi! Onda će katedrala u Uppsali biti puna! Ali prije nego što je propovjednik i stigao do amen, moja je priča već završila: imao sam dobrog prijatelja u školi s kojim sam o svemu razgovarao; bio sam zaljubljen u jednu djevojku; a imao sam i svoju majku. Kad bih postao biskup, morao bih lagati i glumatati pred svima njima, a to je nemoguće. Čovjek mora imati ljude s kojima može biti iskren... O, Bože, to vrijeme, to vrijeme nevinosti... Čudno je sjediti i uživiti se u atmosferu i način razmišljanja iz godina koje su davno prošle. Tada čovjek osjeća kako vrijeme prolazi. Zakon promjene, kako je to svećenik rekao (mora da je to ukrao iz nekog Ibsenova komada). To je kao da gledate neku svoju staru fotografiju. I razmišljao sam: koliko mi je još vremena preostalo za nasumično lutanje po svijetu ovih ulica i snova i neobjašnjivih fenomena? Možda dvadeset, možda više... Tko sam ja za dvadeset godina...? Da sam u dobi od šesnaest godina nekom čarolijom mogao vidjeti svoj život kakav je sada, kako bih se osjećao? - Tko sam ja za dvadeset godina, za deset godina? Što ću tada misliti o svom sadašnjem životu? Čekam sjećanja iz tih dana. Nisu došla. Mislim da ih i nemam. Ali tko zna... Možda im se ne žuri. Možda misle da imaju puno vremena. Tko zna što bi s godinama mogla učiniti od mene. - Tko sam ja za deset godina?

Misli su mi tako lepršale poput krhkih leptira dok se ceremonija privodila kraju. Otvorila su se vrata crkve, svi su se nagurali prema izlazu u zvonjavi crkvenih zvona, lijes je posrtao i ljuljao se poput broda na moru, a mene je zapahnuo svjež jesenski vjetar. Vani je nebo bilo sivkasto i sjalo je tanašno, blijedo sunce. I ja sam se osjećao pomalo sivkasto, tanašno i blijedo, kako se već čovjek

osjeća kad dugo sjedi u crkvi pritisnut sa svih strana, pogotovo kad se radi o sprovodu ili euharistiji. Otišao sam na kupalište kod ulice Malmtorgsgatan, u finsku saunu.

Kad sam se skinuo i ušao u saunu, čuo sam dobro poznat glas:

“Ovdje je toplo i fino k'o u malom uredu pakla. Stina! Četkanje za tri minute!”

Bio je to Markel. Sjedio je pogrbljen na klupi sasvim uz strop, djelomice sakrivši svoje izgledane kosti iza najnovijeg izdanja novina.

“Ne gledaj me”, rekao je kad me je ugledao. “Svećenike i škrabala čovjek ne bi smio vidjeti gole, rekao je propovjednik.”

Zamotao sam moker ručnik oko glave i ispružio se na jednoj klupi.

“Kad smo već kod svećenika”, nastavio je, “vidim da je pastor Gregorius danas sahranjen. Možda si bio u crkvi?”

“Da, upravo dolazim odande.”

“Bio sam dežuran u novinama kad je stigla vijest da je umro. Čovjek koji je donio vijest ispričao je dugu priču punu senzacija i spomenuo i tvoje ime. Smatrao sam to nepotrebnim. Znam da tebi nije stalo do reklame. Sve sam presložio i većinu stvari izbacio. Kao što znaš, naše novine zastupaju obrazovano mišljenje i ne rade veliku aferu oko toga što je neki svećenik doživio srčani udar. Ali nekoliko lijepih riječi ipak je trebalo biti rečeno, a to mi je uvijek problem... ‘Simpatičan mi je odmah palo na pamet, ali to, naravno, nije dovoljno. Onda sam pomislio da vjerojatno ima masno srce kad je umro od infarkta i tu sam imao sve osobine: simpatična osoba velikog srca.”

“Dragi prijatelju”, rekao sam, “lijep životni zadatak ti imaš.”

“Gle tko mi se smije!” odgovorio je. “Da ti kažem nešto: postoje tri vrste ljudi - mislioci, škrabala i stoka. U škrabala, naravno, potajno ubrajam većinu onih koje zovu misliocima i pjesnicima, a većina škrabala spada u stoku, ali to nije ono što želim reći. Zadatak mislilaca je da dođu do istine. Ali postoji jedna tajna u vezi s istinom, koja, začudo, nije naročito poznata, iako ja mislim da bi trebala biti javna stvar - a to je da je istina kao Sunce: njena vrijednost za nas ovisi isključivo o pravoj udaljenosti. Da pustimo mislioce da rade što hoće, oni bi usmjerili naš planet ravno u Sunce i spalili nas u pepeo. Teško da nekoga iznenađuje to što njihova

djelatnost povremeno toliko plaši stoku da ona viče: ugasite Sunce, gasite ga, jebemu, gasite! Zadatak je nas škrabala da zadržimo točnu i korisnu udaljenost od istine. Stvarno dobro škrabalo - nema ih mnogo! - *razumije* mislioce i *suosjeća* sa stokom. Naš je zadatak da zaštitimo mislioce od bijesa stoke, a stoku od prejakih doza istine. I rado ću priznati da je ovaj zadnji zadatak lakši i mi ga svakodnevno najbolje izvršavamo. Isto tako priznajem da pri tome imamo vrijednu pomoć mnogih lažnih mislilaca i pametnije stoke...”

“Dragi Markele”, odgovorio sam, “mudro zboriš, pa iako pomalo sumnjam da me ne ubrajaš ni u mislioce ni u škrabala, nego u tu treću vrstu, bilo bi mi stvarno drago kada bismo večerali zajedno. Onog nesretnog dana kad sam sreo svećenika u dućanu trčao sam uokolo i posvuda te tražio upravo s tom namjerom. Imaš li vremena danas? Da odemo do Hasselbackena...?”

“Odlična ideja”, odgovorio je Markel. “Sama ta ideja stavlja te u rang s misliocima. Postoje mislioci koji se rafinirano znaju sakriti među stokom. To je ona najpristojnija vrsta i u nju sam te oduvijek ubrajavao. Kada? A, u šest, odlično.”

Otišao sam kući kako bih se oslobodio crnih hlača i bijelog šala. Kod kuće me čekalo ugodno iznenađenje: moj novi, tamnosivi redengot koji sam naručio prošli tjedan bio je gotov i stigao je. Uz njega je išao i plavi prsluk s bijelim točkicama. Teško bi bilo biti prikladnije odjeven za večeru u Hasselbackenu na lijep dan kasnog ljeta. Ali bio sam pomalo zabrinut kakav će Markel osvanuti. Na njega se naime uopće ne može računati u tom pogledu, jednog je dana u odijelu kao diplomat, a drugoga kao odrpanac - budući da sve poznaje, navikao je izgledati u javnosti kao da je kod kuće. Nisam se brinuo zbog oholosti ili straha od ljudi: ja sam poznat čovjek, imam položaj, i mogu večerati u Hasselbackenu i s kočijašem ako me to veseli; a što se tiče Markela, uvijek se osjećam počašćenim što sam u njegovu društvu, te i ne razmišljam o njegovoj odjeći. Ali moj osjećaj za lijepo vrijeđa kad vidim neuredno odijelo uz lijepo postavljen stol u elegantnom restoranu. To mi pokvari više od pola veselja. Postoje velikani koji vole naglasiti svoju veličinu tako što hodaju okolo odjeveni kao skitnice; to je nepristojno.

Dogovorio sam se s Markelom da se nađemo kod sata na

Tornbergu. Osjećao sam se lagan i slobodan, pomlađen, obnovljen, kao da sam se oporavio nakon bolesti. Svjež jesenski zrak činio mi se začinjen mirisom iz mladosti. Možda je to bilo zbog cigare koju sam pušio. Uspio sam nabaviti cigare koje sam obožavao u mladosti i koje godinama nisam pušio... Zatekao sam Markela u sjajnom raspoloženju, sa šalom koji je izgledao kao ljuskava, zelena zmijska koža i općenito tako skockanog da mu ni kralj Salomon u svojoj ljepoti nije bio ravan. Sjeli smo u kočiju, kočijaš je pucnuo bičem kako bi pokrenuo sebe i konja i krenuli smo.

Zamolio sam Markela da nam telefonom rezervira stol na verandi, on naime ima više autoriteta na tom mjestu nego ja. Vrijeme smo prekratili rakijicom, s nekoliko sardina i nekoliko slanih maslina dok smo odlučivali što ćemo jesti: juhu *à la chasseur*, file lista, prepelicu, voće. *Chablis; Mumm, extra dry; Manzanilla.*

“Ti nisi u četvrtak došao kod Rubina?” pitao je Markel. “Domaćici si jako falio. Kaže da je s tobom tako ugodno šutjeti.”

“Bio sam prehladen. Nikako nisam mogao doći. Sjedio sam kod kuće i cijelo prijepodne slagao pasijans, a kad je došlo vrijeme večere, otišao sam u krevet. Tko je sve bio tamo?”

“Cijela menažerija. I Birck. Uspio se riješiti trakavice. Rubin je ispričao kako je to išlo: Birck je prije nekog vremena odlučio da se okani svog posla u državnoj službi i posveti isključivo književnosti. A kad je trakavica saznala za to, i ta je mudra životinja nešto odlučila i otišla na druga tržišta.”

“Ma daj, on to stvarno misli učiniti? Mislím na Bircka.”

“Ne. Zadovoljan je dosada postignutim rezultatima i ostaje na carini. Sad nas pokušava uvjeriti da je sve to bio samo taktički manevar...”

Učinilo mi se da sam za jednim od udaljenih stolova na trenutak ugledao lice Klasa Reckea. I stvarno, bio je to on. Bio je u *partie carrée* s jednim gospodinom i dvije dame. Nisam ih poznavao.

“S kim to Recke tamo sjedi?” pitao sam Markela.

Okrenuo se, ali nije uspijevao vidjeti ni Reckea ni njegovo društvo. Oko nas je vladala sve veća buka, ljudi su se nadvikivali s orkestrom koji je intonirao *Marche du Boulanger*. Markelu je pao mrak na oči. On je strastveni drajfusovac i taj je glazbeni broj po njemu bio antidrajfusovska demonstracija koju je naručila neka moćna grupa poručnika.

“Klas Recke?” pitao je. “Ne vidim ga. Valjda je vani i zbija šale sa svojom budućom svojtom. Mislim da će uskoro uploviti u bračnu luku. Jedna bogata djevojka bacila je svoje, inače vrlo lijepo oko na njega. A kad smo već kod lijepih očiju, mlada gospođica Mertens sjedila je sa mnom za stolom na večeri kod Rubina. Draga cura, uistinu dražesna. Nikada je prije nisam tamo sreo. Ne znam kako, ali slučajno sam te spomenuo i čim je saznala da smo dobri prijatelji, cijelo je vrijeme pričala samo o tebi i ispitivala me svakakve stvari na koje nisam znao odgovoriti... A onda je naglo utihnula i usne resice su joj se zacrvenjele. Ne mogu zaključiti ništa drugo nego da je zaljubljena u tebe.”

“Malo prebrzo zaključuješ”, odgovorio sam.

Ali razmišljao sam o onome što mi je rekao za Reckea. Nisam znao u što da vjerujem: Markel često priča svašta što uopće ne mora biti istina. To mu je slabost. A nisam ga htio ispitivati. Ali i dalje je govorio o gospođici Mertens, i to tako toplo da sam se morao našaliti:

“Ti si očito zaljubljen u nju, to se odmah vidi! Uzmi je, dragi Markele, ja ti nisam nikakav opasan suparnik. Mene ćeš lako izbaciti iz igre.”

Odmahnuo je glavom. Bio je ozbiljan i blijed.

“Ja nisam u igri”, odgovorio je.

Nisam ništa rekao i nastupila je tišina. Konobar nam je, ozbiljan poput sluge u hramu, servirao šampanjac. Orkestar je počeo svirati prve taktove *Lohengrina*. Oblaci koji su cijeli dan zakrivali nebo sad su se povukli i ostavili ružičaste pruge na horizontu, a iznad je svemir poprimio duboku plavu boju, plavu poput te predivne plave glazbe. Slušao sam je i zaboravio na sebe. Činilo mi se da sve razmišljanje i mozganje proteklih dana i čin do kojeg je dovelo plove daleko u plavetnilo kao nešto što je već nestalo i postalo nestvarno, nešto odrezano i odvojeno što me više nikada neće brinuti. Osjećao sam da više nikada neću htjeti ili moći učiniti tako nešto. Je li to dakle bila zabluda? Ipak sam postupio onako kako mi se činilo najbolje. Odvagnuo sam i raspravio za i protiv. Sve mi je bilo jasno. Je li to bila zabluda? Nije važno. Orkestar je upravo zasvirao onaj tajanstveni glavni motiv: “Ne pitaj!” A meni se učinilo da u toj mističnoj seriji tonova i u te dvije riječi mogu iščitati iznenadnu pojavu prastare, tajne mudrosti. “Ne pitaj!” Ne ispituj sve do kraja: jer

to će i tebe dokrajčiti. Ne traži istinu: nećeš je pronaći, a samo ćeš sebe izgubiti. “Ne pitaj!” Onu količinu istine koju si zaslužio, dobio si na poklon; pomiješana je sa zabludama i lažima, ali to je zbog tvog zdravlja, čista - progorjela bi ti unutrašnjost. Ne pokušavaj očistiti laži iz svoje duše, uz njih ide i toliko toga o čemu nisi mislio, izgubit ćeš i sebe i sve što ti je drago. “Ne pitaj!”

“Kad hoćeš pridobiti parlament za operu”, rekao je Markel, “onda moraš tvrditi da glazba ‘oplemenjuje čovjeka. I ja sam jednom napisao neku takvu glupost u uvodniku. To, ustvari, i jest nekakva istina, samo izražena u prijevodu koji naši donosioci zakona mogu razumjeti. Na originalnom jeziku pisalo bi: glazba potiče i ojačava, uzdiže i potvrđuje. Potvrđuje vjernika u njegovoj bezazlenosti, ratnika u njegovoj hrabrosti, raskalašenog u njegovim grijesima. Biskup Ambrozije zabranio je kromatske pomake u crkvenoj glazbi jer su, po njegovom osobnom iskustvu, uzrokovali nekreposne ispovijedi. Tridesetih godina 18. st. postojao je jedan župnik u Halleu koji je u Händelovoj glazbi vidio jasnu potvrdu augsburške vjere. Imam tu knjigu. A dobar vagnerovac izgradi cijeli pogled na život na jednom motivu iz *Parsifala*.”

Došli smo do kave. Pružio sam Markelu svoju tabakeru. Uzeo je cigaru i pažljivo je promotrio.

“Ova cigara izgleda ozbiljno”, rekao je. “Sigurno je prava. Iako se ja uvijek pomalo brinem što se tiče cigara. Kao liječnik ti sigurno znaš da su dobre cigare najotrovnije. Zato se bojim da ćeš mi dati neku bezveznu cigaru.”

“Dragi prijatelju”, odgovorio sam, “iz zdravstvenog kuta gledanja cijela je ova večera poruga zdravom razumu. A što se tiče cigare, ona pripada ezoteričkom smjeru u industriji duhana. Namijenjena je odabranima.”

Ljudi oko nas su se prorijedili, uključeno je električno svjetlo, vani se počelo mračiti.

“Aha”, rekao je Markel odjednom, “sad vidim Reckea. Vidim ga u ogledalu. I točno, u društvu je one dame na koju sam mislio. Druge ne poznajem.”

“Da, a tko je ona?”

“Gospođica Lewinson, kći onog dioničara koji je umro prije nekoliko godina... Vrijedi pola milijuna.”

“Misliš da se on kani oženiti zbog novca...?”

“Nikako. Klas Recke je fin čovjek. Možeš biti siguran da će prvo učiniti sve kako bi se strastveno zaljubio u nju, a onda će se oženiti iz ljubavi. I to će tako dobro obaviti da će ga novac praktički iznenaditi.”

“Poznaješ li je?”

“Sreo sam je nekoliko puta. Vrlo dobro izgleda. Samo joj je nosna kost malo preoštra, baš kao i razum. Mlada dama koja s nepokolebljivom uvjerenošću dijeli žito od kukolja kod Spencera i Nietzschea, te kaže: ‘tu i tu je on u pravu, ali tu i tu je ovaj drugi točno rekao’ - ona u meni budi određen nemir, ali ne one dobre vrste... Što si rekao?”

Nisam ništa rekao. Sjedio sam zamišljen, možda su mi se usnice pomicala s mislima, možda sam si nešto promrmljao u bradu, a da toga nisam bio ni svjestan... Bila mi je pred očima, ona o kojoj neprestano mislim. Vidio sam je kako hoda gore-dolje praznom ulicom u sumrak i čeka nekoga tko ne dolazi. I promrmljao sam tiho: Draga, ovo je tvoja stvar. Kroz ovo moraš sama proći. Ovdje ti ne mogu pomoći, a čak i kad bih mogao, ne bih htio. Sada moraš biti jaka. I mislio sam: Dobro je što si sada slobodna i svoja. Tako ćeš sve lakše prebroditi.

“Daj, Glase, ne može to više tako”, rekao je Markel zabrinuto. “Koliko dugo mislimo ovdje sjediti bez kapi viskija?” Pozvonio sam konobaru, naručio viski i par deka jer je zahladnjelo. Recke se oprostio od svog društva i prošao pored našeg stola ne primijetivši nas. Ništa nije primjećivao. Hodao je ravno kao čovjek koji odlučno kreće prema svom cilju. Jedan mu se stolac ispriječio na putu, nije ga primijetio pa ga je srušio. Oko nas više nije bilo ljudi. U drveću je jesenski šumilo. Sumrak je postajao sivlji i gušći. Omotani svojim dekama kao crvenim kaputima, dugo smo ostali sjediti i razgovarali o niskim i uzvišenim stvarima, a Markel je rekao stvari koje su bile previše istinite da bi ih se moglo zapisati na papir i koje sam zaboravio.

27. kolovoza

Još je jedan dan prošao, sad je ponovno noć i ja sjedim kraj prozora.

Sama si, ljubavi!

Znaš li to već? Patiš li? Zuriš li budnim očima u noć? Prevrćeš li se od očajaja u krevetu?

Plačeš li? Ili ti je ponestalo suza?

Ali možda će je varati koliko god bude mogao. On je uviđavan. Bit će obazriv jer ona tuguje za mužem. Nije joj dopustio da išta nasluti. Ona lijepo spava i ništa ne zna.

Ljubavi, kad to dođe, moraš biti jaka. Moraš to nadvladati. Vidjet ćeš da život nosi još puno toga za tebe.

Moraš biti jaka.

4. rujna

Dani dolaze i odlaze i jedan je na drugog nalik.

A nemoral i dalje cvjeta, kao što vidim. Danas me, za promjenu, jedan muškarac tražio da pomognem njegovoj zaručnici u nevolji. Pričao je o starim sjećanjima i ravnatelju Snuffeu iz Ladugårdslandeta.

Bio sam nepokolebljiv. Pročitao sam mu svoju Hipokratovu zakletvu. To ga je toliko impresioniralo da mi je ponudio dvjesto kruna u gotovini i ugovor napismeno da ću dobiti još toliko, te njegovu doživotnu vjernost. Bilo je to gotovo dirljivo; izgleda da mu loše ide.

Istjerao sam ga iz ordinacije.

7. rujna

Od mraka do mraka.

Živote, ne razumijem te. Ponekad osjetim duševnu vrtoglavicu koja šapuće, upozorava i mrlja ako sam zabludio. Maloprije sam se tako osjećao. Tada sam izvadio svoj sudski zapisnik: one listove iz dnevnika gdje sam zapisao saslušanje onih dvaju glasova iz moje unutrašnjosti: onoga koji je želio i onoga koji nije želio. Pročitao sam ga još jednom, pa još jednom, i nisam mogao zaključiti ništa drugo nego da je onaj glas koji sam na kraju poslušao bio taj koji je zvučao ispravno, dok je drugi zvučao šuplje. Drugi je glas možda bio mudriji, ali izgubio bih i zadnji ostatak poštovanja prema sebi da sam ga poslušao.

A ipak - ipak -

Počeo sam sanjati svećenika. Što se moglo očekivati i upravo me je zato iznenadilo. Mislio sam da ću to izbjeći upravo zato što sam to očekivao.

*

Koliko znam, kralj Herod nije volio one proroke koji su hodali uokolo i budili mrtve. Uglavnom ih je cijenio, ali nije mu se sviđala ta grana njihove djelatnosti...

*

Živote, ne razumijem te. Ali ne kažem da je to tvoja krivica. Čini mi se vjerojatnije da sam ja neprilagođeni sin nego da si ti beskorisna majka.

I konačno sam počeo slutiti: možda čovjek ne bi ni trebao razumjeti život. Sav taj bijes koji treba objasniti i shvatiti, sva ta potraga za istinom možda je stranputica. Blagosivljemo Sunce zato što živimo točno na onoj udaljenosti od njega koja je za nas zdrava. Nekoliko milijuna kilometara bliže ili dalje i izgorjeli bismo ili bismo se smrznuli. Možda je s istinom jednako kao i sa Suncem?

Stara finska legenda kaže: onaj tko vidi Božje lice mora umrijeti.

I Edip. On je riješio zagonetku Sfinge i postao najjadniji među ljudima.

Ne rješavaj zagonetke! Ne pitaj! Ne misli! Misli su kiselina koja

nagriza. U početku misliš da će nagristi samo ono što je trulo i bolesno i što treba nestati. Ali misao tako ne misli: ona nagriza slijepo. Počne s onim plijenom koji joj s veseljem baciš, ali ne smiješ misliti da će je to nahraniti. Ona neće stati dok ne izgrize sve što voliš.

Možda nisam trebao toliko misliti; bolje bi mi bilo da sam nastavio studirati. "Znanosti su korisne zato što sprečavaju ljude da misle." To je rekao jedan znanstvenik. Možda sam trebao živjeti život, kako se to kaže, ili se iživjeti, kako se također kaže. Trebao sam skijati i igrati nogomet i živjeti zdravo i veselo sa ženama i prijateljima. Trebao sam se oženiti i imati djecu: trebao sam izvršiti svoje dužnosti. Takve su stvari držači i oslonci. A možda je glupo i što se nisam bacio u politiku i nastupio na izborima. I domovina nas treba. No dobro, to možda još stignem...

Prva zapovijed: nemoj previše toga razumjeti.

Ali onaj tko razumije tu zapovijed, već je previše toga razumio.

Buncam, sve ide u krug.

Od mraka do mraka.

9. rujna

Ne viđam je.

Često napravim krug po Skeppsholmenu samo zato što sam tamo posljednji put razgovarao s njom. Večeras sam stajao na uzvisini kod crkve i gledao sunce kako zalazi. Pomislio sam kako je Stockholm lijep. Prije nisam puno mislio na to. U novinama stalno pišu kako je Stockholm lijep i zato to čovjek i ne primjećuje.

20. rujna

Danas se na večeri kod gospođe P. govorilo o Reckeovim budućim zarukama kao da je to općepoznata stvar.

... Postajem sve više nemoguć u društvu. Zaboravljam odgovoriti kad mi se netko obraća. Često i ne čujem. Možda postajem nagluh?

I te maske! Svi oni nose maske. I to im je još najveća zasluga. Ne bih ih volio vidjeti bez maski. A ne bih se ni ja volio pokazati bez maske! Ne njima!

A kome onda?

Otišao sam odande što sam ranije mogao. Smrzavao sam se putem do kuće; noći su naglo postale hladne. Mislim da će ovo biti hladna zima.

Hodao sam i mislio na nju. Sjetio sam se kad me prvi put došla zamoliti za pomoć. Kako se odjednom razotkrila i otkrila mi svoju tajnu, a da za to uopće nije bilo potrebe. Kako su joj obrazi toplo gorjeli! Sjećam se da sam rekao: Takve stvari čovjek treba zadržati za sebe. A ona: *Htjela* sam vam reći. Htjela sam da znate tko sam ja. - Što bi bilo kad bih ja sada otišao k njoj sa svojom mukom kao što je ona došla k meni? Otišao k njoj i rekao: Ne mogu izdržati što sam jedini koji zna kakav sam ja, nositi masku, uvijek, za sve! *Nekome* se moram razotkriti; *netko* mora znati tko sam ja...

Ma, samo bismo oboje poludjeli.

Besciljno sam hodao ulicama. Došao sam do kuće u kojoj stanuje. Na jednom je prozoru gorjelo svjetlo. Zastori nisu bili spušteni: nisu joj potrebni, s druge strane ceste nema kuća, samo velike parcele na kojima su naslagane daske i takve stvari, nitko joj ne može vidjeti u sobu. Ni ja nisam ništa vidio, nikakvu tamnu pojavu, nikakvu ruku ili šaku koja se miče, samo žuti sjaj lampe na zavjesama od muslina. Razmišljao sam: što sada radi, čime se bavi? Čita knjigu, ili sjedi i razmišlja rukama podbočivši glavu, ili se češlja prije odlaska u krevet... Ah, da sam barem tamo, da smijem biti kod nje... Ležati tamo, promatrati je i čekati dok ona uređuje kosu pred ogledalom i polako skida odjeću... Ali ne kao na početku, kao prvi put, nego kao

dio duge, dobre navike. Sve što ima početak ima i kraj. Ovo ne bi trebalo imati ni početak ni kraj.

Ne znam koliko sam dugo tamo stajao nepomično poput kipa. Kišno, oblačno nebo putovalo je iznad moje glave polagano poput udaljena krajolika. Smrzavao sam se. Ulica je bila pusta. Vidio sam jednu damu noći kako izlazi iz mraka i prilazi mi. Već je gotovo prošla pored mene, a onda je zastala, okrenula se i pogledala me gladnim očima. Odmahnuo sam glavom: produžila je dalje i nestala u mraku.

Odjednom sam čuo zveckanje ključeva u bravi, ulazna vrata su se otvorila i jedna je tamna pojava kliznula van... Je li to stvarno ona...? Koja izlazi usred noći, a da nije ugasila lampu...? Što je to? Mislio sam da mi je srce stalo. Htio sam vidjeti kamo ide. Polagano sam krenuo za njom.

Otišla je samo do poštanskog sandučića na uglu, ubacila pismo i brzim se koracima vratila. Vidio sam joj lice pod sjajem ulične svjetiljke: bilo je bijelo poput lana.

Ne znam je li me vidjela.

*

Nikada neće biti moja, nikada. Zbog mene joj se obrazi nikada nisu zarumenjeli, a nisam ni taj zbog kojega su sada tako bijeli. Ona nikada neće sa strahom u srcu žuriti preko ulice usred noći s pismom za mene.

Mene je život mimoišao.

7. listopada

Jesen hara po mom drveću. Kesten ispred prozora već je gol i crn. Oblaci u teškim grupama putuju preko krovova, nikada ne vidim sunce.

Nabavio sam nove zavjese za radnu sobu: sasvim bijele. Kad sam se jutros probudio, prvo sam pomislio da je padao snijeg, u sobi je vladala ista onakva svjetlost kao kad padne prvi snijeg. Učinilo mi se da osjećam miris tek napadalog snijega.

I uskoro će stići, snijeg. Osjeća se u zraku.

Dobrodošao je. Neka dođe. Neka pada.

BILJEŠKA O AUTORU

Roman *Doktor Glas* prvi je put objavljen 1905. godine u Švedskoj i odmah je izazvao skandal. Hjalmar Söderberg tada je već bio cijenjen i etabliran pisac, kritičari su hvalili njegov izbrušen i čist stil, no većina je bila zgrožena temom romana. Neki su išli tako daleko da su tvrdili kako samo bolestan mozak može razmišljati na takav način ("to je za sudsku medicinu, a ne za roman" - napisao je jedan recenzent), pa je pisac čak bio prisiljen braniti se da on ne dijeli stavove svoga glavnog lika.

Glavni lik čije dnevničke zapise čitamo je Tyko Gabriel Glas, štokholmski liječnik u tridesetim godinama kojeg muče tipične preokupacije *fin-de-sièclea*, romantičar u duši, ali i realan promatrač društva čije mu licemjerje ide na živce. I sam kaže da možda nije trebao postati liječnik jer to svakodnevno nagriza njegov osjećaj za lijepo, a ni ljude ne voli baš toliko da bi im želio pomoći. Romantik i idealist s jedne strane, mizantrop i snob s druge, doktor Glas je lik od krvi i mesa, a roman psihološka studija inteligentnog, nezadovoljnog čovjeka koji razmišlja o životu, promatra sebe i svijet oko sebe i rijetko kada pronalazi nešto što mu se sviđa. Kompleksnost lika vidljiva je već u njegovu imenu: Tyko je aluzija na Tycha Brahea, danskog astronoma iz 16. stoljeća, dakle čovjeka koji gleda u zvijezde, Gabriel se očito odnosi na arkandela Gabriela, dok prezime Glas na švedskome znači staklo - on je tvrd i krhak istovremeno, i sebe vidi u odrazu postojećeg društva.

Glas žudi za ljepotom, za nečim čistim i neiskvarenim, za "djelovanjem". Kad mu se pruži prilika da "spasi" Helgu, mladu ženu lokalnog pastora Gregoriusa, koja je zaljubljena u drugog i ne može više podnijeti intimnosti sa svojim mužem, on odluči da će to biti

njegovo veliko "djelo", nešto što će poboljšati njegovu sliku svijeta i sebe. Na kraju, nakon pažljivog vaganja za i protiv, on ne vidi drugog načina nego da ubije svećenika koji za njega ionako predstavlja sve što mu se gadi kod ljudske vrste te tako jednom zauvijek oslobodi tu čistu, neiskvarenu ženu i omogući joj da slobodno živi.

Priča je jednostavna, bilo je to vrijeme kad su već svi pročitali *Zločin i kaznu* - što Söderberg nekoliko puta i sugerira. I dok Glas smišlja metode ubojstva, na jednom mjestu očajan kaže: "ne mogu ga ubiti sjekirom!", ali ovdje kazne nema. Svećenik je mrtav, ali životi glavnih likova nisu se previše promijenili: Glas je još uvijek melankoličan i usamljen, Helgin ambiciozni ljubavnik sprema vjenčanje s bogatom nasljednicom, a zaključci su Glasovih razgovora s prijateljima da svijet ne postaje nimalo bolji. Ubojstvo je počinjeno - i ništa!

Javnost je bila skandalizirana. Dodamo li tome i Glasovo sasvim otvoreno zagovaranje abortusa (što dokazuje na primjerima žena koje su došle potražiti njegovu liječničku pomoć, a on ih je licemjerno odbio) i eutanazije (svećenik je ubijen pilulama s cijanidom koje je Glas pripremio za sebe jer svaki čovjek ima pravo odlučivati o svom životu i smrti) - bilo je to jednostavno previše za prosječnog čitatelja koji se već našao dovoljno uvrijeđen Glasovim prezriviim stavom prema najvećim švedskim idealima: otvorenosti i tolerantnosti društva, što je po Glasu samo licemjerje, idealiziranju prirode koju on opisuje kao jadnu i nakaradnu te ljepoti jezika koji je po njemu grub i lišen ikakve suptilnosti. Kritičari su se pitali kako bi se itko htio baviti tako odvratnim temama, koliko god mu nisu mogli poreći ispoliranost stila.

Margaret Atwood je u svom predgovoru najnovijem engleskom izdanju napisala: "Neke Söderbergove tehnike - miješanje stilova, kolaži slika - preteče su *Uliksa*. Neke od njegovih slika prizivaju surrealiste. (...) Samo nekoliko desetljeća ranije ovaj roman ne bi ni bio objavljen, a nekoliko godina kasnije bio bi proglašen prethodnikom romana struje svijesti."

Doktor Glas danas je klasik koji se često citira, roman koji je obavezna lektira u skandinavskim školama i nepresušan izvor inspiracije - dva je puta filmski ekraniziran, poslužio je kao predložak brojnim kazališnim komadima te kao alibi glavnim likovima drugih romana da počine isto djelo (najpoznatiji je takav roman *Praksa*

umorstva cijenjene švedske spisateljice Kerstin Ekmanl. Godine 2004. švedski je pisac Bengt Ohlsson objavio roman *Gregorius* koji pripovijeda istu priču, ali iz perspektive pastora Gregoriusa. Roman je te godine osvojio najveću švedsku književnu nagradu "August".

Doktor Glas jedan je od onih romana koji su i danas impresivni, zanimljivi i relevantni ili - kako je to rekao engleski pisac William Šansom - "po stilu pisanja i iskrenosti mogao bi biti napisan sutra".

Hjalmar Söderberg (Stockholm, 1869. - Kopenhagen, 1941) klasik je švedske književnosti čija su djela prevedena na tridesetak jezika. Prije nego što se proslavio romanima, bio je priznati kazališni kritičar i pisao kozerije za švedske dnevne novine. Cijenjen je kao izvanredan polemičar i elegantan stilist koji piše djela obojena finom ironijom i intelektualnom oštrinom, koja čitatelje intrigira i danas. Najpoznatija su mu djela *Historietter* (Anegdote, 1898) te romani *Martin Bircks ungdom* (Mladost Martina Bircka, 1901), *Doktor Glas* (1905) i *Den allvarsamma leken* (Ozbiljna igra, 1912). Poznat je i po tome što je u svojim djelima uvijek ječie Stockholm i zato je u gradu nekoliko plaketa s citatima iz njegovih knjiga, a njegov je kip postavljen ispred Kraljevske knjižnice.

Željka Černok

Scan: postar
Obrada: boden

{1} Carl Michael Bellman (1740-1795), švedski pjesnik i kompozitor čija su djela vrlo utjecajna i danas (op. prev.).

{2} Fr. - "Dosada zajednička svakom stvorenju otmjena podrijetla" (op. prev.).